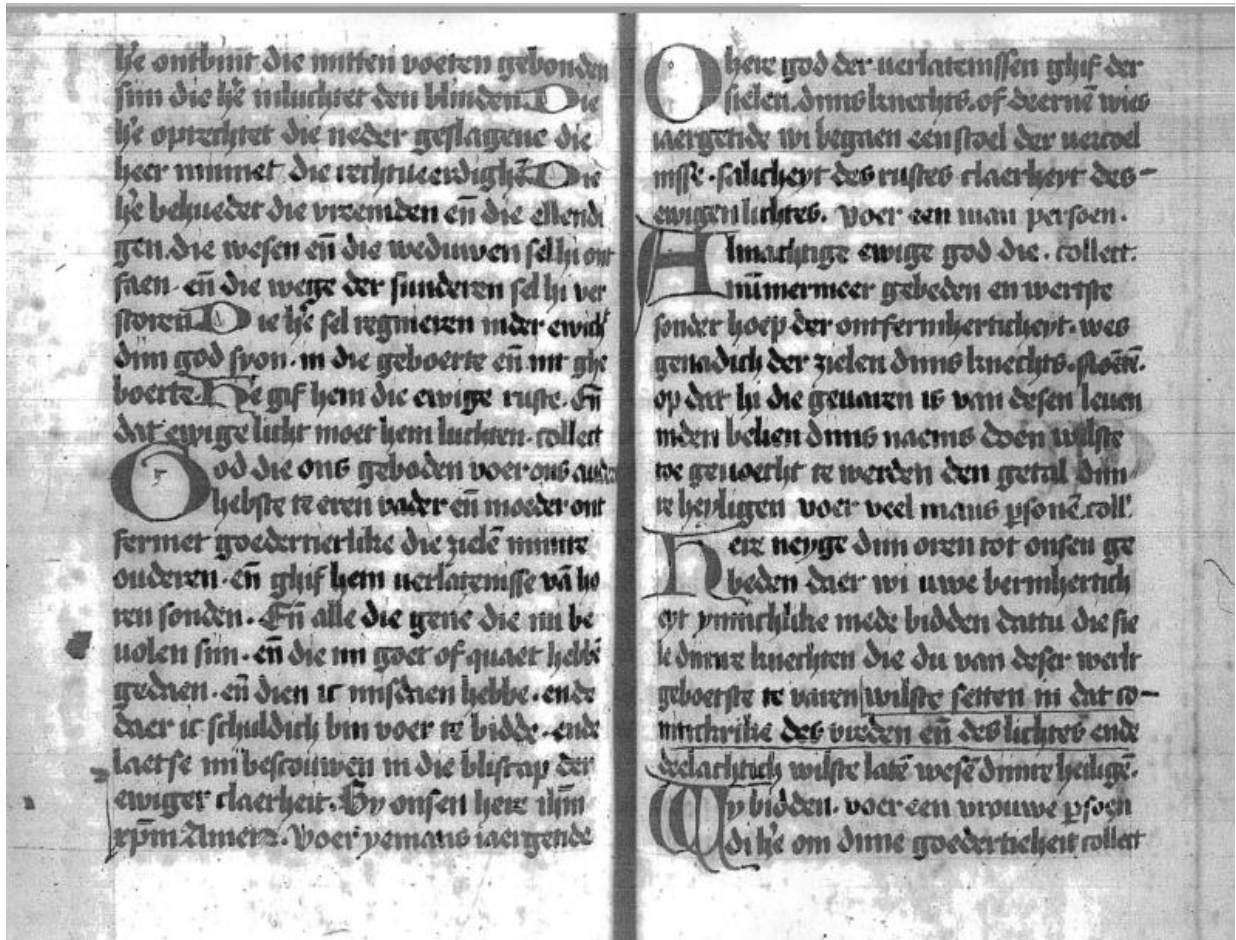

EDITIE VAN EEN MIDDELNEDERLANDS GETIJDENBOEK UIT DE
WATSONCOLLECTIE VAN DE NATIONAL LIBRARY OF SCOTLAND

Laura Keizer

Eindscripție Taal- en Cultuurstudies

Universiteit Utrecht, Augustus 2013

Begeleider: Frank Brandsma

Tweede lezer: Jeroen Salman

INHOUDSOPGAVE

Inleiding.....	3
Beschrijving van het handschrift.....	5
<i>Datering en lokalisering</i>	
<i>Collatie en schrift</i>	
<i>De structurering van de tekst</i>	
<i>Verluchtingen en decoraties</i>	
<i>Beschadigingen, reparaties en tekstuele correcties</i>	
<i>De band</i>	
Geschiedenis en provenance van het handschrift.....	15
De rol van het getijdenboek in de dagelijkse devotionele praktijk.....	20
Conclusie	24
Diplomatisch afschrift van MS. 7130 (ff.49r-120v).....	25
Bibliografie.....	115

Inleiding

Getijdenboeken zijn devotionele boeken die gebruikt werden voor persoonlijke geloofsbelijdenis. Ze vormen een bijzondere groep binnen het corpus van middeleeuwse religieuze boeken, alleen al vanwege hun grote populariteit. Roger S. Wieck beschrijft deze populariteit in zijn boek *Painted Prayers: The Book of Hours in Medieval and Renaissance Art*: “From the mid-thirteenth to the mid-sixteenth century, more Books of Hours were commissioned and produced, bought and sold, bequeathed and inherited, printed and reprinted than any other text, including the Bible.”¹ Het is dan ook niet vreemd dat er vandaag de dag nog een grote hoeveelheid getijdenboeken te vinden is in musea en (universiteits)bibliotheken. De meeste getijdenboeken werden geschreven in het Latijn, maar vooral in Nederland veranderde dit grotendeels door de invloed van de Moderne Devotie.² Tegen het einde van de vijftiende eeuw werd meer dan een kwart van de handschriften in de Nederlandse volkstaal geproduceerd.³ Het feit dat de getijdenboeken zo populair waren is hiernaast ook een indicatie voor een toename in alfabetisme onder het gewone volk. Al deze redenen samen maken een getijdenboek een bijzonder studieobject.

De National Library of Scotland huist een grote collectie aan middeleeuwse handschriften. Een klein gedeelte hiervan is geschreven in het Middelnederlands. De meeste van deze Middelnederlandse handschriften zijn getijdenboeken en waarvan er één in deze editie zal besproken worden. Op het eerste gezicht lijkt MS. 7130 niet heel bijzonder. Het is een boek van gemiddeld formaat met een vrij simpele band, wiens eerdere sluitingen zijn verdwenen. De inhoud bevat daarnaast geen miniaturen. Kortom, het springt op het eerste gezicht weinig in het oog. Maar schijn lijkt hier te bedriegen: het handschrift is in zeer goede staat bewaard gebleven. De band blijkt in tweede instantie veel minder eenvoudig: als het licht er op schijnt blijkt dat het leer bewerkt is met geometrische figuren en bloemen. Ondanks het gebrek aan miniaturen zijn de marges soms rijkelijk versierd met acanthusbladeren evenals dierlijke en soms menselijke figuren.

Uit de inhoud van het getijdenboek kan worden opgemaakt dat ook dit getijdenboek werd gebruikt voor persoonlijke geloofsbelijdenis. De kalender voorin presenteert een overzicht van belangrijke feest- en heiligendagen door het jaar heen. Daarnaast maakt de kalender het mogelijk dat gebruikers van het getijdenboek zelf konden berekenen op welke dag Pasen in een bepaald jaar zou vallen (en daaruit kon men andere belangrijke feestdagen van het kerkelijk jaar in relatie tot het leven van Christus herleiden). De tekst zelf is ingedeeld in korte stukken tekst die op vaste tijden tijdens de dag

¹ Roger S. Wieck, *Painted Prayers: The Book of Hours in Medieval and Renaissance Art* (New York: George Braziller, 1997), 9.

² Ibid., 10. Hij noemt ook dat, vooral in de Noordelijke Nederlanden, de getijdenboeken na die tijd vrijwel altijd alleen in het Nederlands werden geschreven. Het gaat hier om de boeken die bedoeld waren voor de Nederlandse markt. Nederland produceerde in die periode ook veel getijdenboeken voor de buitenlandse markt en deze werden natuurlijk niet in het Nederlands geschreven.

³ P.F.J. Obbema en A. Derolez, “De produktie en verspreiding van het boek 1300-1500,” in *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, geëdit door D.P. Blok et al. (Haarlem: Fibula-Van Dishoeck, 1980), 362.

gelezen zouden moeten worden, de zogenoemde getijdengebeden. De leidraad voor deze getijdengebeden zijn de psalmen.

Een andere indicatie voor de manier waarop het handschrift gebruikt werd is te vinden door verder onderzoek te verrichten naar de gebruikssporen die in het handschrift zijn achtergelaten door gebruikers van het getijdenboek. De manier waarop dit getijdenboek gebruikt werd door zijn eigenaren ervan kan veel informatie verschaffen over de manier waarop getijdenboeken in het algemeen gebruikt werden. Daarnaast verschaft het inzicht in de geschiedenis van zowel het specifieke boek als van de mensen die het bezaten. De vraag die dan ook centraal staat in deze editie zal zijn: op welke manier weerspiegelt de inhoud van MS. 7130 de (dagelijkse) devotionele praktijk in Utrecht omstreeks 1473? MS. 7130 kan hier waarschijnlijk veel informatie over prijsgeven omdat er veel meer over de (oorspronkelijke) gebruikers van het handschrift bekend is dan bij de meeste andere getijdenboeken⁴. Daarbij komt dat ook het jaar en de plaats van productie van het handschrift bekend zijn⁵. Toekomstig onderzoek naar de productie en het gebruik van getijdenboeken in en om Utrecht kan daarom zeer gebaat zijn bij onderzoek naar dit specifieke getijdenboek. Kortom, het zou een ijkpunt kunnen vormen voor toekomstig onderzoek naar andere handschriften die afkomstig zijn uit (de omgeving van) Utrecht.

⁴ Dit zal verder worden uitgelicht in het hoofdstuk over de geschiedenis en de provenance van het handschrift.

⁵ Zie het hoofdstuk over de beschrijving van het handschrift onder het kopje *Datering en lokalisering*.

Beschrijving van het handschrift

Datering en lokalisering

MS. 7130 in de National Library of Scotland (NLS) is een Middelnederlands getijdenboek van 147 folio's uit het jaar 1473. Dit specifieke jaartal staat genoemd in een ronde tabel in de kalender op f.13r. Naast de Middelnederlandse teksten bevat het getijdenboek ook enkele teksten in het Latijn. De teksten die in het handschrift voorkomen zijn kenmerkend voor getijdenboeken in het algemeen. De teksten in dit specifieke getijdenboek zijn samengesteld voor gebruik in het bisdom van Utrecht⁶:

- (i) Kalender en tabellen voor het bepalen van de datum van Pasen (ff.1r-14v).
Incipit: 'Lochmaent'
- (ii) Kruisgetijden (ff.15r-16v). Geschreven in het Latijn.
Incipit: 'DOMine **te metten tiit** labia mea aperies et os meum *annuntiabit* laudem tuam...'
- (iii) Mariagetijden (ff.17r-37v). Geschreven in het Latijn.
Incipit: 'DOMine **ad matutinas** labia mea aperies et os meum *annuntiabit* laudem tuam...'
- (iv) De Boetpsalmen (ff.39r-44r). Geschreven in het Latijn.
Incipit: "DOMine ne in furore tuo arguas me neque in ira tua corripas me..."
- (v) Litanien en Smeekbeden (ff.44r-48v). Geschreven in het Latijn.
Incipit: '**letanien**. Kyrieleyson. *Christeleyson*. Kyrieleyson *Christe* audi nos Saluator mundi. adiuua nos.'
- (vi) Dodenofficie (ff.49r-76r).
Incipit: '**Hier beghint die veghelie psalm. Dilexi quondam exau**. IC minnede want die here sal uerhoren die stemme miins ghebedes...'
- (vii) Communiegebeden (ff.77r-83v).
Incipit: '**Hier beghint Sunte Ambrosius gebet ende selstu lesen alstu totten heyligen sacrament wilste gaen...**'

⁶ National Library of Scotland, *Catalogue of Manuscripts acquired since 1925 - Vol. 5: Manuscripts 6406-7529; Charters and Other Documents 6001-7636* (Edinburgh: Her Majesty's Stationery Office, 1986), 45.

Het Utrechts gebruik (de zogenaamde 'usus') is zichtbaar in de kalender en de litanien. In beide teksten worden heiligen genoemd die in (de omgeving van) Utrecht werden vereerd. Vaak zijn de Mariagetijden ook volgens dit gebruik gesturctureerd, maar aangezien de tekst in het Latijn geschreven is en dit onderzoek zich voornamelijk richt op de Middelnederlandse teksten, is verder onderzoek hiernaar in deze scriptie achterwege gelaten. Voor meer informatie zie ook John Plummer, "Use' and 'Beyond Use'", in *The Book of Hours in Medieval Art and Life*, geëdit door Roger S. Wieck (Londen: Sotheby's Publications, 1988), 149-167.

- (viii) Honderd artikelen van de Passie (ff.84r-103v).
Incipit: **'Hier beghint dat prologus vanden hondert artikulen der passien ons heren ihesu cbriste...'**
- (ix) Contemplatie van de Passie toegeschreven aan St. Bernard, met een onderdeel voor alle Getijden (ff.104r-119v).
Incipit: **'Hier beghint Sunte bernaerdus contemplatie vander passien on heren op die seuen getiden vanden dage...'**
- (x) Gebed aan de Heilige Maagd (f.120v).
Incipit: **'Dit is een gebet tot onser lieuer vrouwen'**
- (xi) Antifonen en Daggebeden voor de zondag van de Advent en de Kerkelijke Feestdagen gedurende het jaar (ff.121r-145r).
Incipit: **'Dese antiffenen houtmen in den auont inde aduent daer die heilige kerke gehuechnisse...'**⁷

Naast de specifieke indeling van de teksten volgens het gebruik van Utrecht blijkt ook uit de kalender dat dit getijdenboek bedoeld was voor gebruik in en om Utrecht. De kalender bevat de feestdagen van verschillende in Utrecht en omstreken vereerde heiligen, zoals 'Sunte ponciaen martelaer' (Sint Pontianus van Spoleto, een christelijke martelaar wiens relieken lange tijd in de Domkerk gelegen hebben⁸), 'Sunte agniete mage' (Sint Agnes van Rome, wederom een martelares wiens relieken lange tijd in de Domkerk gelegen hebben⁹), 'Sunte pancraes martelaer' (Sint Pancras, een heilige waarvan de relieken in de St. Salvatorkerk in Utrecht gelegen hebben¹⁰), 'Sunte willebrort biscop' en 'Sunte bonifaes biscop' (Sint Willibrord was bisschop van Utrecht en werd in 744 opgevolgd door Sint Bonifatius¹¹), 'Sunte martiin biscop' (Sint Maarten, de heilige waarnaar de Domkerk van Utrecht vernoemd is¹²) en 'Sunte Nycholaes biscop' (Sint Nicholaas van Myra, de heilige waarnaar de Nicholaïkerk in Utrecht vernoemd is¹³). Deze lokale heiligendagen zijn in de kalender gerubriceerd, een indicatie voor hun

⁷ Deze indeling is gebaseerd op de indeling zoals gegeven in National Library of Scotland, *Catalogue*, 45.

⁸ Casper Staal, "The See of Utrecht: Relics and Reliquaries," in *The Way to Heaven: Relic Veneration in the Middle Ages* (Utrecht: Museum Catharijneconvent, 2001), 167.

⁹ Thomas à Kempis, *The Chronicle of the Canons Regular of Mount St. Agnes* (Rockville: Serenity Publishers, 2009), 77.

¹⁰ E.A. Overgaauw, "Saints in Medieval Calendars from the Diocese of Utrecht as Clues for the Localization of Manuscripts," *Codices Manuscripti* 16 (1992): 85.

¹¹ "St. Boniface," Catholic Encyclopedia, geraadpleegd 14 augustus 2013, <http://www.newadvent.org/cathen/02656a.htm>.

¹² Margaret B. Freeman, *The St. Martin Embroideries: A Fifteenth-Century Series Illustrating the Life and Legend of St. Martin of Tours* (New York: The Metropolitan Museum of Art, 1968), 121.

¹³ De Nicholaïkerk in Utrecht is gewijd aan St. Nicholaas. Dit was ook al zo in de tijd dat dit getijdenboek geschreven werd. Zie de website van de Nicholaïkerk: <<http://www.nicolaïkerk.nl/wat-een-gebouw>>.

specifieke belang voor de regio Utrecht.¹⁴

Een derde indicatie van de vervaardiging van het handschrift in Utrecht is te vinden in één element van de verluchting. Dit laatste punt zal verder besproken worden op pagina 12.

Collatie en schrift

De teksten zijn geschreven op vellum. Het handschrift bevat een moderne foliëring van 1 tot en met 147, die steeds voorkomt op de rechter bovenhoek van de rectozijde van het folio. Het eerste (blanco) folio is niet opgenomen in de bladtelling en zal daarom verder benoemd worden als f.i. Het handschrift is een codicologische eenheid bestaande uit negentien katernen. De collatie van de katernen is: 1⁸, 2⁶, 3-10⁸, 11⁸(-7), 12-18⁸, 19⁸(-6; 8 is aan het katern vastgeplakt).¹⁵

De afmetingen van het boekblok zijn 178 mm x 120 mm. De afmetingen van de bladspiegel zijn 114 mm x 75 mm. Het gehele handschrift heeft per pagina één kolom van 22 regels. De marges rondom de kolom meten op elke pagina 16 tot 20 mm voor de bovenmarge en 47 mm voor de ondermarge. De marge vanaf de vouw tot de kolom meet ongeveer 12 mm en de afstand tot de rand van het blad meet minimaal 33 en maximaal 35 mm. De regelhoogte is gemiddeld 4 mm. De bladspiegel is omlijnd door middel van een loodstift. Deze lijnen zijn ook in de marges doorgetrokken. In de kalender zijn heel licht een extra aantal verticale lijnen te zien voor de letters A tot en met G en voor de Romeinse cijfers. Horizontale lijnen in de tekstblokken zijn minder vaak zichtbaar. Pas vanaf f.145r worden deze horizontale lijnen zichtbaarder omdat er dan geen tekst meer overheen geschreven is. De lijnen zijn getrokken met behulp van prickings. Om de zoveel folia is er een nieuw gaatje geprikt ter indicatie van het begin van een lijn. Een goed voorbeeld hiervan is de zien op f.61r in de rechter bovenmarge.

Verder is het handschrift is helemaal in één hand geschreven. De rubricator en de kopiist lijken één en dezelfde persoon. De kopiist hanteerde hierbij het Hybrida schrift.¹⁶ Dit blijkt uit het gebruik van rechte schachten en staarten (ook de *f* en de lange *s*), hoekigheid, grote buiken van letters in vergelijking met de schachten en staarten, bifurcatie aan de bovenkant van de schachten, het ontbreken van aanzetten en uitlopers, *a* in één verdieping, twee verschillende verschijningsvormen van *r* ('moderne' *r* en ronde *r*), het streepje van de *t* kruist verticale streek, de *t* komt maar een klein beetje boven de

¹⁴ Voor een uitgebreider verslag van het gebruik van rubricatie om lokale heiligendagen aan te geven, zie Wieck, *Painted Prayers*, 26.

¹⁵ National Library of Scotland, *Catalogue*, 45.

¹⁶ Gerard Isaac Liefstinck noemde dit schrift Hybrida en in Nederland is het schrift ook onder deze naam te herkennen. Buiten Nederland kan het gebruik van deze term voor het specifieke Nederlandse schrift echter gemakkelijk verward worden andere hybrida schriften. De specifieke Nederlandse hybrida is daarom in het buitenland ook wel bekend als 'Netherlandisch Hybrida', 'Friars' Script' of 'Devotenbastarda'. Zie Albert Derolez, *The Palaeography of Gothic Manuscript Books: from the Twelfth to the Early Sixteenth Century* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), 166.

toplijn uit, en de *v* blijft tussen de grond- en de topline.¹⁷ Ligaturen komen slechts in beperkte mate voor. Alleen de ligaturen *ft* en *pp* zijn met enige regelmaat te zien. Voorbeelden hiervan zijn te vinden op f.49v, 7: 'quadenlippen' en f.61v, 5: 'naeften'.

Met name naarmate het einde van het handschrift nadert begint de kopiist steeds vaker een heel licht rondje op de *u* te plaatsen. Hoewel het meestal op de *u* in de betekenis van *u* geplaatst wordt, komt het ook voor wanneer de *u* wordt gebruikt voor de klank *v*. Voorbeelden hiervoor zijn te vinden in de woorden 'zwaelûe' op f.70r, 4 en 'ûerdorret' op f.90v, 5. Dit diakritisch teken lijkt dus geen specifiek onderscheid aan te geven.

De structurering van de tekst

De tekst van het handschrift bevat verschillende soorten structurering. De eerste is door middel van verschillende grootten initialen en de tweede door middel van paragraaftekens. Een derde manier is door middel van gerubriceerde opschriften. De grootste soort initiaal kan wel acht tot twaalf regels beslaan, maar reikt nauwelijks in het beschreven gedeelte van de pagina. De initiaal (altijd een hoofdletter *I*) staat in de linkermarge en komt alleen voor in rood (een voorbeeld op f.69v) of blauw (een voorbeeld op f.50r). Ondanks de grootte is dit type initiaal niet het rijkste versierd. Dit is besteed aan het tweede soort initiaal. Deze initiaal kan twee tot zes regels beslaan is meestal bekleed met bladgoud. Eromheen zijn meestal blauwe en/of rode kaders aangebracht met wit penwerk erin (een voorbeeld op f.17r). Soms zijn er ook groene blaadjes bij te vinden (een voorbeeld op f.121r). In een enkel geval is het kader gevuld met bladgoud terwijl de letter zelf gekleurd is in blauw met wit penwerk (een voorbeeld op f.80r).

f.121r

f. 49r

f.80r

De vier, vijf of zes regels tellende met goud bewerkte initialen geven het begin van een kerntekst aan. Zo geven de initialen op ff.15r, 17r, 39r en 49r, 84r, 104r en 121r het begin aan de Kruisgetijden, de Mariagetijden, de Boetsalmen de Dodenofficie, de Honderd Artikelen van de Passie, de Contemplatie van de Passie toegeschreven aan St. Bernard, en de Antifonen en Daggebeden voor de zondag van de Advent en de Kerkelijke Feestdagen gedurende het jaar. De kleinere met goud bewerkte initialen geven

¹⁷ Derolez, *Palaeography*, 167-168.

het begin aan van iets minder belangrijke teksten of tekstgedeeltes.

De derde soort initiaal is de lombarde. Deze komen alleen voor in blauw (een voorbeeld op f.51v, 17) of rood (een voorbeeld op f.51v, 1) en beslaan één tot twee regels. In slechts vier gevallen is een lombarde daarnaast nog verfraaid met penwerk. Op ff.39v en 44r zijn blauwe lombarden verfraaid met rood penwerk en op ff.41r en 43r zijn rode lombarden verfraaid met paars penwerk. Alle soorten lombarden die in de tekst voorkomen geven meestal alleen het begin van een nieuwe zin aan.

Een tweede manier om het begin van een nieuwe zin aan te geven is door middel van een opgehoogde initiaal (een voorbeeld op f.55r, 14). Deze laatste vorm van initiaal heeft nooit een andere functie. Het paragraafteken daarentegen wordt op twee verschillende manieren toegepast in de tekst. De eerste en meest gebruikelijke is om een nieuwe paragraaf of alinea aan te geven (een voorbeeld op f.119v, 8), maar het paragraafteken wordt soms ook ingezet om aan te geven dat een gedeelte van de bovenstaande regel doorloopt in de rechterkant van de regel daaronder. Meestal zijn dit afgebroken woorden (een voorbeeld op f.64v, 14), maar soms ook de laatste woorden van een zin (een voorbeeld op f.80v, 21). De derde en laatste vorm van structurering gebeurt door middel van gerubriceerde opschriften. De lezer van de tekst komt op die manier te weten wat hij of zij precies aan het lezen is. De rubricaties gaan meestal samen met het gebruik van een initiaal.

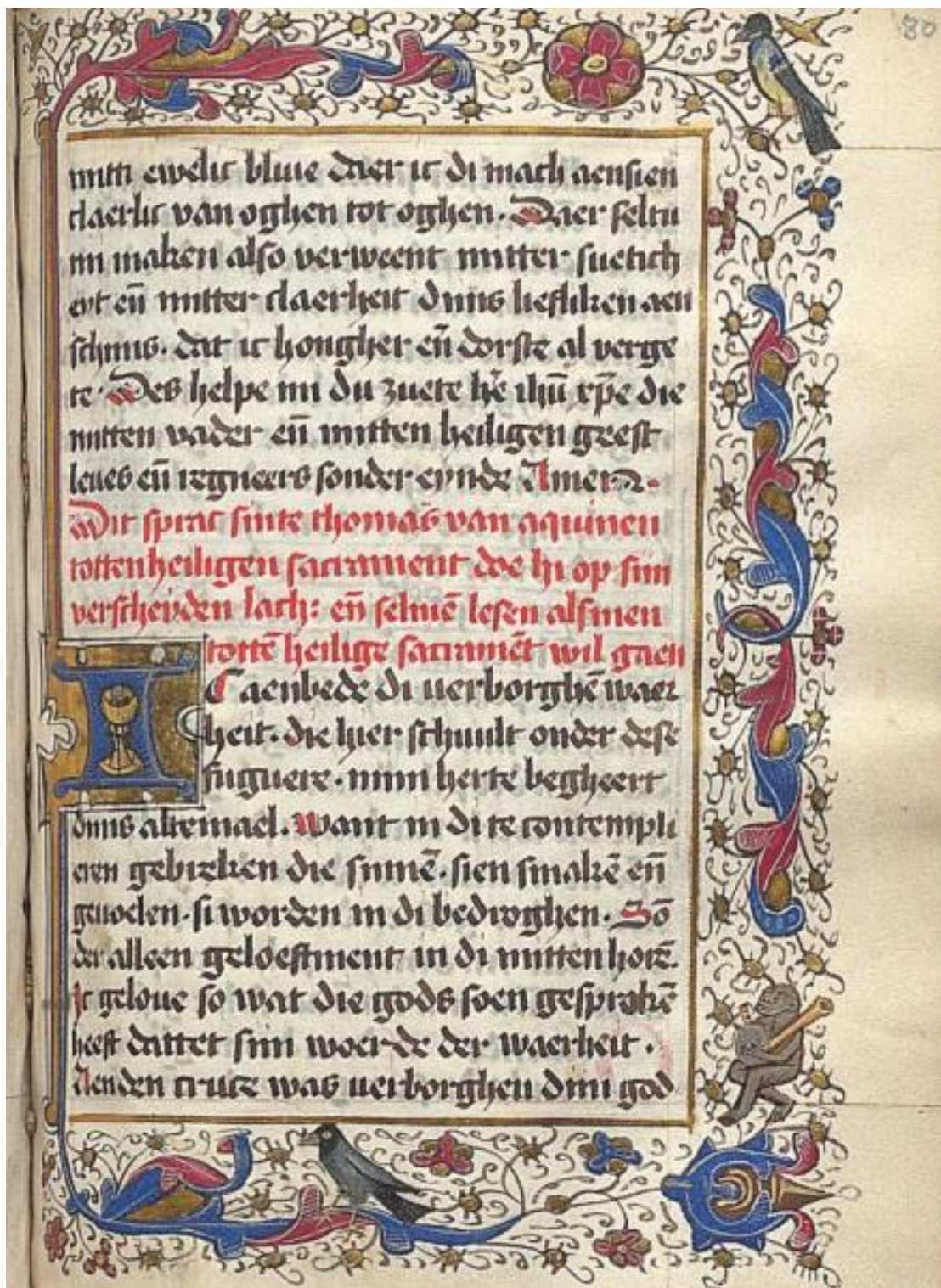
Verluchting en decoraties

Het getijdenboek bevat slechts weinig boekverluchting. Paginavullende miniaturen komen niet voor. Sommige pagina's zijn daarentegen wel bewerkt door middel van bladmotieven met daarin vogels, dieren of mensfiguren in marges. De pagina's die zo bewerkt zijn zijn f.15r, 15v, 16r, 17r, 21r, 39r, 49r, 80r, 84r, 104r, 105r, 121r, and 122r. Er zijn verschillende soorten bladmotieven te onderscheiden. De meest voorkomende is opgebouwd uit zwart penwerk, waar grote blauwe en bruin/roze acanthusbladen en kleine groene blaadjes en soms rode stippen of bloemen doorheen geschilderd zijn. Verder staan er nog gouden stippen tussendoor. Tussen de bladeren, stippen en bloemen zijn dieren of mensfiguren te zien. Een voorbeeld hiervan is een bruine hond, een witte ooievaar en een groene papegaai op f.15r; een man met een kruisboog, een vlinder en een reiger die gewurgd wordt door de bladeren op f.84r; een leeuw op f.105r; en een man met een bruine broek en blauwe tuniek op f.122r. Zie pagina 11.

Het andere bladmotief bestaat uit in elkaar gedraaide blauwe en rode acanthusbladeren, gouden stippen en soms een rode bloem. Ook hier komen figuren in voor, zoals een kat op f.21r en een doedelzak spelende aap op f.80r. Zie pagina 12.

Hier beghint die vghelie
 psalm. *Dixi qm̄ exau*
 Cminede want die he
 sal uerhoren die stemme
 minne ghebedes. *Quat*
 hi tot mi neigede sine
 ore en̄ in minen daghen sal ic in roepen.
Mi hebben om beuangle die suchten
 des doodes en̄ die anete der hellen uonde
 mi. *Et uan bedruckenisse en̄ we en̄*
 den name des heren inriep ic. *O* here
 uerlosse mine ziele ontfermich en̄ ghe
 rechtich he en̄ onse god ontfermet. *Die*
 here behuede die clemme ic bin gheneden
 en̄ uerlosede mi. *Q*oe keer di my
 ne ziele in dine ruste want die he heuet
 di guetlike gheden. *Want* hi wrechte
 de mine ziele vanden doode minne oghe
 vanden tranen minne voete vande ualle.
It sal behagen den he inden lande
 der leuender. *H*ere ghif hem die ewi
 ghe ruste. *En̄ dat ewighe licht moet hem*

f.49r

f.80r

Op f.121r is een decoratie te zien die heel specifiek is voor de stad Utrecht. In de rechtermarge zijn twee in elkaar gedraaide drakenkoppen die zien die bloemranken uitspuwen. Het zogenaamde Utrechtse draakje komt alleen voor in handschriften die in Utrecht vervaardigd zijn¹⁸. Gisela Gerritsen-Geywitz bespreekt dit verder, maar bespreekt het voorkomen van de draakjes alleen in relatie tot een initiaal. Ze noemt echter wel dat het uitspuwen van bloemranken een typerend kenmerk is voor een Utrechts draakje.¹⁹ Daarnaast zijn de draken ‘altijd met pen en inkt getekend en maken ze deel uit van de penwerkdecoratie’²⁰. Dat is ook te zien in de twee drakenkoppen op f.121r van dit getijdenboek.

De voorbeelden hiernaast en hieronder laten de drakenkoppen van f.121r zien. De linker is een overzichtfoto van de rechtermarge van het blad waarop de decoratie voorkomt. De foto hieronder is een detail van alleen de koppen. Deze laatste is in een kwartslag gedraaid, zodat de draken gemakkelijker te zien zijn.

Een andere vorm van decoratie is het tekenen van gezichten in de buiken van letters. Deze gezichten komen met name voor in de grotere initialen (voorbeelden op ff.21r en 77r), maar in een enkel geval ook in een opgehoogde initiaal (een voorbeeld op f.117v, 1). Verder zijn sommige opgehoogde initialen die op de eerste regel staan met enige regelmaat verlengd tot in de bovenmarge. Dit worden ook wel kadellen genoemd. Een voorbeeld hiervan is te zien op f.84v. De *E* is verlengd tot wel drie keer de normale lengte. Dit verlengen kan ook voorkomen op de onderste regel van een kolom. Op f.69v, 22 is de uitloper van de *y* van het woord ‘my’ verlengd tot in de ondermarge en ziet eruit alsof die daar geknoopt is. Punten worden ook vaak met penwerk verfraagd. Dit komt meestal voor aan het einde van een kolom (een voorbeeld op f.69v), maar kan soms ook voorkomen aan het einde van een regel middenin een kolom (een voorbeeld op f.70r, 14).

¹⁸ Gisela Gerritsen-Geywitz, “Het Utrechtse Draakje,” in *Bijzonder Onderzoek: een Ontdekkingsreis door de Bijzondere Collecties van de Universiteitsbibliotheek Utrecht*, ed. Marco van Egmond et al. (Utrecht: Universiteitsbibliotheek, 2009), 20.

¹⁹ *Ibid.*, 20.

²⁰ *Ibid.*, 20.

Een vorm van decoratie die mogelijk ook nog een praktisch doel gediend kan hebben zijn de zogenoemde regelvullingen. Deze werden toegepast wanneer een regel naar alle waarschijnlijkheid niet volledig opgevuld kon worden. Een lege ruimte zou het homogene karakter van de kolom namelijk kunnen verstoren. Regelvullingen konden in veel verschijningsvormen voorkomen. Zo kwamen ze soms voor in het uitrekken van woorden (zie f.67v, 4: 'goeden-wille', of f.67v, 7: 'offer-ga'), maar meestal werden de regels uitgevuld door middel van verfraaiingen. Dit kon gebeuren door het verfraaien van enkele letters, zoals in het woord 'Amen' waarvan de *n* werd verlengd zodat er een vergrote bolling ontstond waarin dan een versiering kon worden aangebracht (voorbeelden op ff. 73v, 22 en 102v, 2), of door het aanbrengen van een ondefiniceerbaar figuur of een bloem (voorbeelden op ff.122, 17 en 120v, 2).

Beschadigingen, reparaties en tekstuele correcties

Het handschrift is zeer goede staat bewaard gebleven. Er is niets weggesneden van de marges en er ontbreken geen katernen of folia. Er is maar één gedeelte wat enigzins schade heeft geleden. Door een vloeistof, waarschijnlijk water, zijn de folia donkerder gekleurd en enigzins gekruld. Dit gedeelte begint ongeveer op f.110v in de ondermarge en loopt door tot aan het einde van het handschrift. Verder komt er slechts één gaatje voor in de ondermarge van f.46. Het perkament is daar waarschijnlijk te ver uitgerekt en daardoor gescheurd. Het gaatje zelf is niet groter dan 4 mm. Het is hersteld door middel van een klein rond stukje perkament van 10 mm in diameter dat over het gaatje is geplakt op de rectozijde van f.46. Aangezien het rondje in dezelfde mate vervuild is als het perkament eromheen, is het aan te nemen dat dit een contemporaine reparatie betreft.

Tekstuele correcties komen in verschillende vormen voor. De meest algemene vorm van correctie in dit getijdenboek is wegkrassing van het foutief geschreven voor of zinsgedeelte en het daarna opnieuw schrijven van de goede tekst. Voorbeelden van deze manier van correctie zijn te vinden op f.55r, 9: 'ander', f.57v, 8: 'sel aruen', en f.66v, 14: 'gerechtueerdiget'. Een tweede manier van correctie is de zogenoemde expunctie. Dit houdt in dat het verkeerd geschreven gedeelte tussen puntjes wordt gezet. Deze puntjes waarschuwen de lezer dat de tekst ertussenin niet gelezen moet worden. Een voorbeeld van expunctie is te vinden op f.74r, 2. De woorden 'diins knechts' zijn daar tussen puntjes gezet. Als je even verder leest wordt duidelijk dat de kopiist daar een oogsprong heeft gemaakt naar regel 9. De laatste manier van correctie die te vinden is in dit handschrift is het bijschrijven van vergeten woorden in de marges van de pagina. Voorbeelden hiervan zijn te vinden op f.67v, 6: 'en die', en f.58r, 5: 'E(wige)'. In het laatste geval maakt het vergeten woord deel uit van een vaste formule. Waarschijnlijk om het blokvormige aanzicht van de kolom niet te veel te verstoren heeft de kopiist ervoor gekozen het vergeten woord niet helemaal uit te schrijven. De context laat de lezer immers al weten welk woord daar zou moeten worden gelezen.

De band

Het gehele handschrift is gebonden in een band van met leer beklede eikenhouten platten. De afmetingen van het leer bedragen ongeveer 160 mm x 159 mm wanneer het gedeelte dat om de platten gevouwen is ook wordt meegerekend. De platten zelf meten 178 mm x 120 mm in hoogte en breedte en 4 mm in dikte. Het leer is bewerkt volgens een techniek die in het Engels 'blind-tooling' wordt genoemd.²¹ Dit houdt in dat er een patroon in het dan nog natte leer wordt gedrukt met behulp van een verwarmd messing brandijzer. Dit was een algemeen aanvaarde manier van decoreren tot in de zestiende eeuw.²² Het patroon op dit getijdenboek vormt een ruit binnen een rechthoek. In de vier hoeken van de ruit staan kleine gekantelde vierkantjes. Het geheel is daarnaast nog versierd met verschillende formaten bloemen. Het handschrift bevatte twee sluitingen, waarvan nu enkel nog de gaten in het leer en hout te zien zijn. Op de voorkant van de band zijn twee veiling stickers geplakt. Op de eerste staat 22 / 1 geschreven; op de andere staat 22 geprint. Hoogstwaarschijnlijk zijn de twee stickers tijdens dezelfde veiling op de band van het handschrift geplakt. Het nummer 22 geeft aan dat het handschrift als tweentwintigste geveild zou worden. De 1 geeft aan dat het waarschijnlijk het eerste stuk was in een grotere partij.²³

De rug van het handschrift is 178 mm x 42 mm en is verstevigd met een reep gemarmerd papier (achtiende of negentiende eeuws). Op het gemarmerde papier is weer een stukje bruin papier geplakt waarop staat: 'Velum's Gebed= / boek van 1473 / M.S. in een achtiende of negentiende eeuwse hand. Deze hand komt ook nog regelmatig voor in het handschrift, maar dit zal verder besproken worden bij de provenance van het getijdenboek. De manier van inbinden is lastig vast te stellen, aangezien de achterkant van het boekblok grotendeels verscholen ligt onder de binding. Daar waar het papier enigszins weggesleten is is te zien dat het boekblok waarschijnlijk is ingebonden op een geweven witte strook textiel die tot onder de leren binding doorloopt. De rug telt 5 ribben, maar de meeste daarvan zijn verborgen onder het gemarmerde papier en de strook textiel. Verder lijkt het boekblok onder het textiel nog te zijn ingebonden met 1 mm dik wit garen. Dit is zichtbaar aan de boven- en onderkant van de rug en tussen het eerste dek- en schutblad waar zes steken lopen van ongeveer 28 mm lang.

Tegen de voor- en achterplatten zijn vellum dekbladen gelijmd. Alleen het eerste dekblad vormt een bifolium, waardoor er daar nog een extra folio gevormd wordt voor het begin van het eerste katern. Op de binnenkant van de achterplaat is slechts een enkel folio te zien. Op het eerste dekblad staat zowel bovenaan rechts als midden onderaan met potlood te tekst 'MS 7130'. Op het eerste schutblad staat een ex libris van 'Joffrou Walborch bor van Ameronge'.

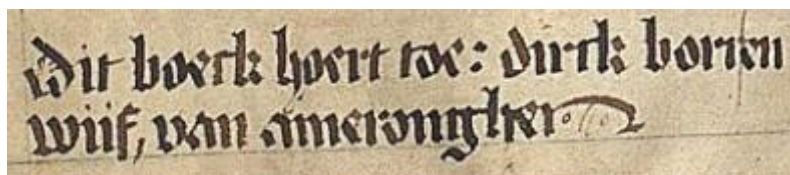
²¹ National Library of Scotland, *Catalogue*, 45.

²² "Hand Bookbindings. Blind Tooling," Princeton University Library, geraadpleegd op 5 augustus 2013, http://libweb5.princeton.edu/visual_materials/hb/cases/blindtooling/index.html.

²³ Deze informatie is bevestigd door Cathy Marsden, boek-expert van het veilinghuis Lyon & Turnbull. Dit veilinghuis is gesticht in 1826 en is daarmee een van de oudste in Edinburgh en al actief in de tijd van William Findlay Watson. De stickers zijn echter niet geplaatst door dit veilinghuis.

Geschiedenis en provenance van het handschrift

Het is moeilijk om een precieze herkomst van dit manuscript vast te stellen. Zoals eerder genoemd is dit getijdenboek geordend volgens het gebruik van Utrecht, wat erop zou kunnen duiden dat het bedoeld was voor gebruik in (de omgeving van) Utrecht en dat het daar mogelijk ook vervaardigd is, maar een specifieke plek is moeilijk aan te wijzen. Het is daarentegen waarschijnlijk dat het getijdenboek wel lokaal geproduceerd was, aangezien dit gebruikelijk was voor Nederlandse getijdenboeken²⁴. Er is daarentegen wel meer bekend over de provenance van dit handschrift. Onderaan f.147v staat geschreven: ‘Dit boeck hoert toe: dirck borren / wiif, van ameronghen’.

Detail van f.147v

Het stukje tekst is geschreven in dezelfde hand als die van de rest van het handschrift, wat erop duidt dat de vrouw van deze Dirck Borren de eerste eigenaar van het getijdenboek was. Hoogstwaarschijnlijk waren zij en haar man de opdrachtgevers voor het getijdenboek.

Verder onderzoek naar de naam Dirck Borre van Amerongen levert enkele resultaten op. Hij was schepen in Utrecht in de jaren 1471, 1473, 1477 en 1479, en hield in 1475 en 1487 een gedeeld burgemeesterschap van de stad Utrecht. In 1487 was hij de zogenoemde ‘Scepen-Borgemeyster’²⁵. Deze positie had hij waarschijnlijk verkregen vanwege zijn vooraanstaande positie als overste ouderman van het gilde van de ‘grauwerkers’, handelaars in pelzen, in de jaren 1475, 1477 en 1483.²⁶ Zijn status als vooraanstaand burger van Utrecht wordt nog een keer bevestigd door het feit dat hij een eigen zegel had. De zegel bevat behalve de naame van Dirck Borre ook een wapen met daarop een schuine balk en zes lelies. Boven het wapen staat een helm met veren afgebeeld.²⁷ Naast een zegel heeft Dirck Borre ook een portret van hemzelf en zijn tweede vrouw Maria van Snellenberg achtergelaten. Momenteel bevindt dit schilderij zich in het Boijmans van Beuningen Museum in Rotterdam.²⁸ Dirck Borre van Amerongen

²⁴ Wieck, *Painted Prayers*, 27.

²⁵ Johan vande Water, *Groot Placaatboek Vervattende alle de Placaten, Ordonantien en Edicten, der Edele Mogende Heeren Staten 's Lands van Utrecht: Vol. 3* (Utrecht: Jacob van Poolsum, 1729), 128, 129, 130, 133.

²⁶ Koninklijk Nederlands Genootschap voor Geslacht- en Wapenkunde, “Genealogieën La Broij, Van der Burg, Fölting, Van Gorcum (kwartierstaat), Graeuwerd (Veldkamp, Veltkamp), Jochemsen, Lenssinck, Madern, Maitland, Van den Sigtenhorst en Udding,” *Bijblad van De Nederlandsche Leeuw* 6 (1978): 355.; Vande Water, *Placaatboek*, 130.

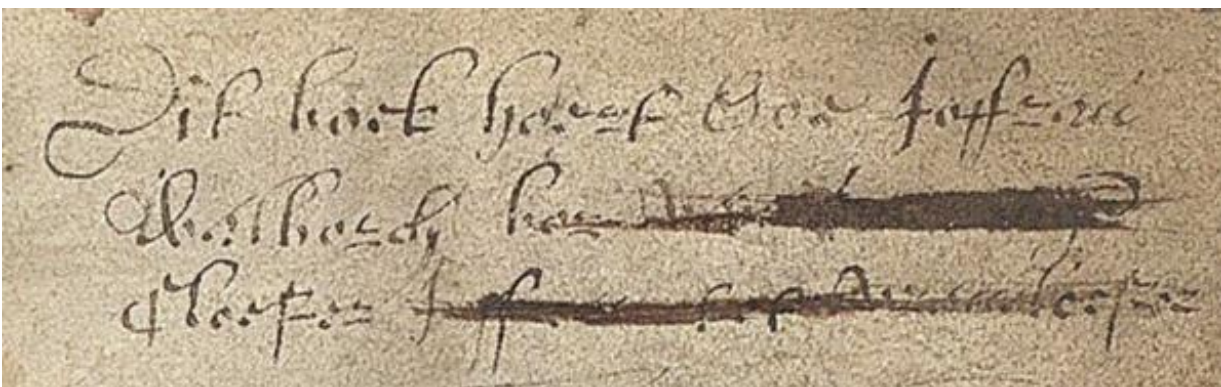
²⁷ J.H. de Vey Mestdagh, *Liber Sigillorum: De Zegels in het Archief van de Ridderlijke Duitsche Orde, Balije van Utrecht, 1200-1811 – Vol.1* (Haren: Knoop & Niemeijer, 1995), 58.

²⁸ “Jan Gossaert (Jean Gossart), ‘An Elderly Couple,’” National Gallery London, geraadpleegd 3 augustus 2013, www.nationalgallery.org.uk/paintings/research/jan-gossaert-an-elderly-couple/*/viewPage/6.

overleed omstreeks het jaar 1529.²⁹

Clementia Sloyers, zijn eerste vrouw, is waarschijnlijk de eerste eigenaar van van dit getijdenboek geweest. Hoewel er van haar geen sterfdatum bekend is, kan aangenomen worden dat zij overleden was net voor of tijdens de eerste helft van de jaren 1480. Het tweede huwelijk van Dirck Borre van Amerongen zal niet eerder plaatsgevonden hebben dan de tweede helft van de jaren 1480 aangezien de eerste kinderen uit zijn tweede huwelijk pas rond 1490 geboren werden.³⁰ De datering van het getijdenboek in het jaar 1473 leidt tot de conclusie dat Clementia Sloyers de eerste eigenaar was.

De tweede persoon die een naam heeft achtergelaten in het getijdenboek is genaamd Walborch bor van Amerongen. Bovenaan f.1r staat geschreven: 'Dit boek hoert toe Joffrau / Walborch bor van Ameronge / Cloester Juffrau tot vroecloester'.

Detail van f.1r

Het herhaaldelijk voorkomen van de naam Bor(re) doet concluderen dat het getijdenboek, totdat het in het bezit van Walborch kwam, binnen de familie is gebleven. In het *Groot Algemeen Historisch, Geographisch, Genealogisch en Oordeelkundig Woordenboek* uit 1725 is de familiestamboom van de familie Borre van Amerongen opgenomen. Walborch Borre van Amerongen blijkt de kleindochter te zijn van Dirck Borre van Amerongen en zijn tweede vrouw Maria van Snellenberg.³¹ Verder noemt het boek dat ze een abdis was van 'het vrouweklooster buiten Utrecht'³². Walborch was al op zeer jonge leeftijd toegetreden tot het vrouwenklooster. Sherrin Marshall schrijft hierover in haar boek over de Nederlandse adellijke families tussen 1500 en 1650: "in 1541, aged three years, from which time on she

²⁹ David van Hoogstraten en Matthaeus Brouerius van Nidek, eds., *Groot Algemeen Historisch, Geographisch, Genealogisch en Oordeelkundig Woordenboek, Vol 2* (Amsterdam: Brunel, Wetsteins, Waesberge, de Coup, Humbert, 1725), 327.

³⁰ Koninklijk Nederlands Genootschap voor Geslacht- en Wapenkunde, "Genealogieën," 355.

³¹ Walborg Borre van Amerongen was een dochter van Willem Borre van Amerongen en Cunera van Cuilenborg. Willem was een kind uit het tweede huwelijk van Dirck Borre van Amerongen met Maria van Snellenberg (Hoogstraten et al., *Woordenboek*, 327-328.).

³² Hoogstraten et al., *Woordenboek*, 328.

[Walborch] was already a nun”.³³ Volgens het *Groot Algemeen Historisch, Geographisch, Genealogisch en Oordeelkundig Woordenboek* overleed Walborch in augustus van het jaar 1589³⁴, maar dit blijkt echter onwaar. Uit een lijst van overluidingen van de Utrechtse Dom voor de jaren 1614-1651 komt naar voren dat Walborch Borre van Amerongen overleed op 12 oktober 1625. Ze wordt hierin genoemd als een ‘overste der Vestaalse Maagden’.³⁵ Het feit dat ze na 1589 nog in leven was kan worden gestaafd aan verschillende stukken afkomstig uit het voormalige Benedictijnse Vrouwenklooster in de Bilt. De stukken worden nu bewaard door het Utrechts Archief. In een transcriptie van de belangrijkste van deze stukken komt Walborch Borre van Amerongen herhaaldelijk voor.³⁶ Ze wordt genoemd in uitgiften van pacht, verzoekschriften, overdrachtsakten (zelfs één uit 1607 waarbij haar eigen zus een overdracht aan het klooster maakt), rekeningen en transacties. De stukken beslaan de periode van 1574, waarin Walborch nog geen abdis is, tot 1625, het jaar van haar dood.³⁷ De eerste keer dat Walborch genoemd wordt als abdis van het Vrouwenklooster komt voor in een overdrachtsakte gedateert op 9 december 1607. Verder wordt ze in het opschrift bij rekeningen vanaf 1594 herhaaldelijk genoemd als ‘administrateur van de conventsgoederen’³⁸. Aangezien zij geen kinderen had is het onwaarschijnlijk dat het getijdenboek daarna nog binnen de familie is gebleven.

Vanaf dat moment wordt de geschiedenis van het getijdenboek enigszins onduidelijk. Er staan geen namen meer in vermeld en er is weinig anders wat weggeeft wat er precies met het handschrift is gebeurd na de dood van Walborch Borre van Amerongen. Het enige wat mogelijk nog iets van informatie kan prijsgeven zijn de verschillende aantekeningen die latere eigenaars in de tekst van het handschrift zelf hebben achtergelaten. Er zijn in totaal vier verschillende handen te onderscheiden. De eerste hand heeft maar heel weinig achtergelaten. Alleen op f.79r, 7 heeft deze persoon een poging gedaan het woord ‘wat’ te veranderen in ‘wjl’. Het handschrift is zeer krullerig, wat duidt op een cursiva. Het dateert waarschijnlijk van de zeventiende of achttiende eeuw, maar dit is moeilijk met zekerheid te zeggen vanwege de beperkte hoeveelheid aantekeningen. De tweede hand is al niet veel beter te dateren. De eigenaar van de hand heeft twee keer een poging gedaan de lettervormen van de oorspronkelijke hand te imiteren: op f.79r, 21 is het originele woord ‘voert’ verlengd met de letters –aen en op f.83r, 1 zijn de woorden ‘des levens en’ toegevoegd in de rechter marge. Juist door deze imitatie en de kleine hoeveelheid van aantekeningen in de tekst wordt het lastig om een schatting van de datering te maken, maar waarschijnlijk schreef ook deze persoon normaal in een cursiva-schrift. De letters *a* en *e* in –aen zijn aan elkaar geschreven. Daarnaast doet de *ae*-spelling ook vermoeden dat dit ook een vroegmoderne

³³ Sherrin Marshall, *The Dutch Gentry, 1500-1650: Family, Faith, and Fortune* (New York: Greenwood, 1987), 78.

³⁴ Hoogstraten et al., *Woordenboek*, 328.

³⁵ Jacobus Anspach, ed. “Overluidingen te Utrecht” *De Navorscher* 37 (1887), 586.

³⁶ Jan van der Heijden et al. “Transcripties van Stukken van het Vrouwenklooster”, geraadpleegd 2 augustus 2013, www.hetutrechtsarchief.nl/archiefbank/maisi_proxy.aspx?mivast=39&mizig=210&miadt=39&miaet=1&nicode=10054&minr=27693881&milang=nl&misort=last_mod%7Cdesc&miview=viewer, 157, 158, 188, 189, 209, 215, 224, 245, 247, 256, 340-344.

³⁷ Ibid., 157, 158, 188, 189, 209, 215, 224, 245, 247, 256, 340-344.

³⁸ Ibid., 245, 247, 256.

hand is.

De derde hand heeft daarentegen een zeer grote hoeveelheid aan aantekeningen achtergelaten in delen van de Communiegebeden en delen van de Honderd Artikelen van de Passie (vanaf f.79r tot en met f.101v). De aantekeningen bestaan voornamelijk uit woorden of korte zinsdelen die ofwel boven de regel ofwel in de marges zijn bijgeschreven, maar er is ook een voorbeeld van een langer stuk tekst. In de rechter marge van f.96r staat: 'O beminnelijken Jesu / soone der Goddelijke / liefde, wien om / ons ent wille dijn / Hemelsche Vader / in den tijd dijnes / bitteren lijdens / onttrokken heeft / den gewoonlijken / troost inwendi= / der soetighijd / en verdroget die / vloet des Hemel / schen douwes'. De eigenaar van de hand heeft behalve toevoegingen ook aanpassingen proberen te maken. Zo worden de woorden met -ii consequent veranderd in -ij, 'du' wordt veranderd in 'Gij', en woorden als 'verdiente' en 'make' krijgen een extra letter: 'verdienste' en 'maket'. Soms zijn deze veranderingen zo vaardig aangebracht dat het lastig is om de aanpassing te onderscheiden van het oorspronkelijke woord. Een voorbeeld hiervan is het woord 'bliuen'. Dit woord wordt aangepast tot het woord 'blijven' door van de eerste poot van de *u* een *j* te maken, en van de tweede poot een *v*. Opvallend is dat deze hand dezelfde is als degene die het stukje tekst geschreven heeft op de rug van het getijdenboek. De hand is hierdoor wat gemakkelijker te dateren, aangezien de aantekeningen waarschijnlijk moeten zijn opgeschreven rond de tijd³⁹ dat de rug van de band verstevigd werd met het gemarmerd papier. De persoon die de band verstevigd heeft, zou eventueel zelfs dezelfde persoon kunnen zijn als degene die de aantekeningen gemaakt heeft. De datering die hieruit naar voren komt is achttiende of negentiende eeuws.

De vierde en laatste laatste hand heeft ook weer zeer weinig aantekeningen achtergelaten. Alleen op ff.77r en 78v zijn toevoegingen te zien: op f.77r, 6 is het woord 'als' half boven de woorden 'vader' en 'een' bijgeschreven; op f.77r, 7 zijn de woorden 'aen den houte' boven de doorgestreepte woorden 'opten autae' bijgeschreven; en op f.78v, 16 is het woord 'erken' boven het doorgestreepte woord 'geue' bijgeschreven. Deze hand is volledig aan elkaar geschreven, maar bevat geen lussen zoals gebruikelijk is in een cursiva-handschrift. Het bepalen van een datering is wederom erg lastig vanwege de beperkte hoeveelheid aantekeningen, maar waarschijnlijk is deze hand negentiende of misschien zelfs twintigste eeuws.

In 1881 is er voor het eerst weer een eigenaar van het getijdenboek aan te wijzen. In dat jaar komt het handschrift in het bezit van de National Galleries of Scotland (toen nog onder de naam Board of Trustees of Manufactures in Scotland⁴⁰) door middel van een legaat van de Edinburghse boekverkoper William Findlay Watson. Watson werd geboren in het jaar 1810 in Leith en was eigenaar van een antiquariaat in Edinburgh vanaf 1832. Hij verzamelde behalve zeldzame boeken ook autografen en kunst.⁴¹ Waarschijnlijk is dit getijdenboek ergens in de periode tussen 1832 en 1881 in zijn bezit

³⁹ Volgens Ulrike Hogg, curator van de handschriftencollectie in de NLS, is het zeer waarschijnlijk dat het gemarmerde papier en het stukje bruin papier met de tekst 'Velum's Gebed= / boek van 1473 / M.S.' tegelijkertijd zijn aangebracht op de band van het getijdenboek.

⁴⁰ National Library of Scotland, *Catalogue*, 40.

⁴¹ Clare Henry, "The Watson Bequest," *The Glasgow Herald*, 30 juni 1981, 4.

gekomen. Een mogelijkheid waarop het getijdenboek in Watson's bezit zou kunnen zijn gekomen is door middel van de veiling waarvan de veiling stickers dateren. De 'Board of Trustees' van de National Galleries of Scotland hebben het getijdenboek vanaf 1957 in bewaring gegeven aan de National Library of Scotland waar het nu deel uitmaakt van de 'Watson Collection'⁴².

⁴² National Library of Scotland, *Catalogue*, 40.

De rol van getijdenboeken in de dagelijkse devotiepraktijk

Het was kenmerkend voor de late middeleeuwen dat devotieboeken steeds vaker in eigendom kwamen van leken. Het bezitten van boeken was een privilege dat in de hieraan voorafgaande periode alleen was voorbehouden aan de geestelijkheid.⁴³ Desondanks was het hebben van een boek voor seculair gebruik iets wat nog lange tijd niet als vanzelfsprekend gezien werd. Het aanschaffen van een getijdenboek was een dure aangelegenheid.⁴⁴ Het bezitten van een getijdenboek werd dan ook vaak als iets prestigieus gezien.⁴⁵ Getijdenboeken waren bedoeld om zelf te lezen gedurende de dag. Dit zelf lezen van religieuze teksten door het gewone volk past binnen de Moderne Devotie, een stroming van geloofsbelijdenis die opkwam tegen het einde van de veertiende eeuw en vooral populair was in de Lage Landen en Duitsland.⁴⁶ De Moderne Devotie belichaamde een streven naar vernieuwing binnen de Katholieke Kerk door middel van persoonlijke geloofsbelijdenis. Geert Grote (†1384) was de grondlegger van deze stroming. Mensen die volgens de Moderne Devotie verkozen te leven zouden volgens Geert Grote in plaats van zich volledig terug te trekken uit de wereld (zoals gedaan werd in kloosters) zich juist moeten begeven onder het gewone volk om hen te helpen ook tot 'hemelse vreugde' te komen.⁴⁷ Daarentegen was het niet de bedoeling dat men zich teveel in de seculaire wereld zou laten onderdompelen.⁴⁸ Nederigheid en gehoorzaamheid aan God werd gezien als een groot goed.⁴⁹ De kern van dit gedachtegoed lag in de opvatting dat mensen verantwoordelijk waren voor hun eigen zielenheil. Dit blijkt uit Geert Grote's geschriften over de 'Lex Dei', de allerhoogste wet van God. Hij zegt dat '[...] the "Lex Dei" is the highest of all laws[. O]ne should never obey the command of any man, be he the pope himself, if such a command should oppose God's law; for is not the pope also subject to the "Lex Dei"?'.⁵⁰

Een manier waarop Geert Grote zijn versie van geloven wilde verspreiden was door mensen zelf handvatten te geven om op een persoonlijke wijze religieus te leven. Hij deed dit onder andere door een in het Latijn geschreven getijdenboek naar de volkstaal te vertalen, waardoor de teksten voor een groter

⁴³ Obbema en Derolez, "Boek," 352.

⁴⁴ Ibid., 353. Getijdenboeken werden na de introductie van papier en de drukpers steeds goedkoper. Deze uitvoeringen waren van mindere kwaliteit dan de rijk geïllustreerde getijdenboeken geschreven op vellum. (Roger S. Wieck, *Painted Prayers*, 17) In deze editie zal slechts worden uitgegaan van de getijdenboeken uitgevoerd op perkament.

⁴⁵ Lawrence R. Poos, "Social History and the Book of Hours," in *The Book of Hours in Medieval Art and Life*, ed. Roger S. Wieck (Londen: Sotheby's Publications, 1988), 34.

⁴⁶ John Van Engen, *Sisters and Brothers of the Common Life. The Devotio Moderna and the World of the Latter Middle Ages* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2008), 1.

⁴⁷ Albert Hyma, *The Christian Renaissance: A History of the 'Devotio Moderna'* (Hamden: Archon Books, 1965), 22.

⁴⁸ Ibid., 22.

⁴⁹ Ibid., 24.

⁵⁰ Ibid., 20.

(niet-religieus) publiek beschikbaar werden.⁵¹ Deze ontwikkeling is waarschijnlijk verantwoordelijk voor de enorme toename in de productie van boeken in de volkstaal in Nederland ten opzichte van de productie van boeken in de volkstaal in andere landen.⁵² MS. 7130 is ook voor het grootste gedeelte geschreven in het Middelnederlands. Dit zou een direct gevolg kunnen zijn van Geert Grote's initiatief om mensen, los van de directe invloed van de Kerk, een leidraad te bieden voor persoonlijke geloofsbelijdenis.

Deze persoonlijke geloofsbelijdenis was belangrijk voor zowel mannen als vrouwen, maar vrouwen werden geacht meer hulp nodig te hebben in hun geloofsbelijdenis dan mannen. Vooral afbeeldingen zouden een grote rol spelen in het verkrijgen van deze vroomheid voor vrouwen.⁵³ Getijdenboeken waren daarom ook bijna altijd eigendom van een vrouw. Hoewel in MS. 7130 weinig verlichting is opgenomen, zijn de eerste twee bekende gebruikers van het getijdenboek allebei vrouwen: de eerste eigenaresse was Clementia Sloyers, de vrouw van een welvarend handelaar en invloedrijke man in het stadsbestuur. Clementia en haar man bekleedden hierdoor een hoge positie binnen de stedelijke burgerij. De volgende eigenaresse waarvan de naam bekend is, is de non Walborch Borre van Amerongen.

De teksten in een getijdenboek waren van groot belang voor de lezer omdat ze hulp boden voor en tijdens het bidden.⁵⁴ Bijna alle getijdenboeken bevatten een kalender die de feest- en heiligendagen gedurende het jaar liet zien en tabellen waarmee de datum van Pasen in een bepaald jaar kon worden berekend. Zoals al eerder vermeld, bevat de kalender van MS. 7130 naast de 'algemene' heiligen ook de feestdagen van heiligen die belangrijk zijn voor de stad Utrecht. De vermelding van deze specifieke heiligen doet vermoeden dat zij in de omgeving van Utrecht uitgebreider vereerd werden dan in andere regio's.

De verdere inhoud was voor een groot gedeelte geënt op de gebedencyclus die gewoonlijk in kloosters werd uitgevoerd. Zo waren er gebeden voor de metten (rond twee uur 's ochtends), de lauden (direct volgend op de metten), de priem (rond zes uur 's ochtends), de terts (rond negen uur 's ochtends), de sext (rond het middaguur), de none (rond drie uur 's middags), de vespers (aan het begin van de avond), en de completen (aan het einde van de dag).⁵⁵ De gebedencyclus werd zowel door leden

⁵¹ "Handschrift: Getijdenboek," Vlaamse Erfgoedbibliotheek, geraadpleegd 23 aug. 2013, <http://www.flandrica.be/items/show/706/>. Geert Grote ging zelf nog verder door Broeder- en zusterschappen van het Gemene Leven op te richten. Dit waren groepen van mannen of vrouwen die verkozen samen te leven en werken tot meerdere glorie van God zonder daarbij geloften af te leggen, maar zijn invloed was niet alleen beperkt tot dit soort gemeenschappelijke huizen. Zijn leer van persoonlijke geloofsbelijdenis werd ook nagevolgd door mensen die er alleen voor kozen om religieuzer te leven zonder in een leefgemeenschap in te treden, (Hyma, *Christian Renaissance*, 41 en 512.)

⁵² Obbema en Derolez, "Boek", 362.

⁵³ Wieck, *Painted Prayers*, 19.

⁵⁴ Virginia Reinburg, "Prayer and the Book of Hours," in *The Book of Hours in Medieval Art and Life*, ed. Roger S. Wieck (Londen: Sotheby's Publications, 1988), 39.

⁵⁵ Raymond Clemens en Timothy Graham, *Introduction to Manuscript Studies* (Londen: Cornell University Press, 2007), 208.

van de geestelijkheid als door leken gebruikt, hoewel de tijdcyclus strenger werd nagevolgd in de kerkelijke omgeving. Leken werd aangeraden een aantal getijden te groeperen en direct achter elkaar te lezen, waardoor wel alle stukken op één dag konden worden gelezen, maar de (werk)dag niet steeds onderbroken zou worden.⁵⁶ Desondanks is het niet waarschijnlijk dat leken er elke dag aan toe kwamen om alle teksten te lezen. Het is plausibeler dat hun voorkeur uitging naar de belangrijkste tekst in elk getijdenboek, de Mariagetijden⁵⁷, en de kortere gebeden.⁵⁸ Maria en de heiligen werden gezien als bemiddelaars tussen God en de mens. Het geloof was dat vooral Maria de smeekbeden van gelovigen ter harte zou nemen omdat zij zich het beste zou kunnen inleven in het lijden van de mens.⁵⁹

De teksten in getijdenboeken werden waarschijnlijk op verschillende manieren gelezen. Zo is het aannemelijk dat de Mariagetijden en de psalmen hardop gelezen werden. Deze teksten bevatten een bepaalde cadans die de lezer deed denken aan de manier waarop ze in de kerk werden voorgelezen: door middel van verschillende stemmen die elkaar steeds afwisselden wanneer er een nieuw stuk begon.⁶⁰ Jean Leclercq, academicus en zelf Benedictijnse monnik, schreef in zijn boek over kloostercultuur dat het lezen van een religieuze tekst voor mensen in de Middeleeuwen een actief proces van reflectie inhield.⁶¹ De teksten werden met veel aandacht gelezen, waardoor het leesproces vaak traag ging. Vaak werden er stukken steeds opnieuw gelezen met als doel elke nuance te begrijpen.⁶² De meeste getijdenboeken waren geschreven in het Latijn. Ook MS. 7130 bevat Latijnse teksten. Hoewel slechts weinig leken officieel geschoold werden in Latijn is het aannemelijk dat iedereen ten miste een rudimentaire kennis van de taal bezat doordat ze er al vanaf zeer jonge leeftijd mee in contact kwamen door de missen in de kerk. Een uitgebreide kennis was over het algemeen ook niet noodzakelijk voor het lezen van de Latijnse teksten. Vaak wisten lezers de eerste Latijnse woorden van een tekst uit hun hoofd en konden alleen al daaraan bemoediging ontleen.⁶³

Het kwam ook voor dat een getijdenboek werd meegenomen naar de mis. Er stonden dan meestal gebeden in die tijdens belangrijke gedeelten van de mis gelezen moesten worden.⁶⁴ In MS. 7130 staan verschillende communiegebeden. Het is plausibel dat deze gebeden door de gebruiker van het getijdenboek werden gelezen gedurende de Heilige Communie van een kerkdienst.

De middeleeuwse Kerk droeg het idee uit dat alles wat in relatie stond tot de geestelijkheid verheven was boven de dagelijkse praktijken van leken. Dit ging soms zelfs zo ver dat de geestelijkheid

⁵⁶ Wieck, *Painted Prayers*, 22.; Reinburg, "Prayer," 41.

⁵⁷ Clemens en Graham, *Manuscript Studies*, 208.

⁵⁸ Reinburg, "Prayer," 42.

⁵⁹ *Ibid.*, 42-43.

⁶⁰ *Ibid.*, 41.

⁶¹ Jean Leclercq, *The Love of Learning and the Desire for God: A Study of Monastic Culture* (Londen: Fordham University Press, 1961), 19.

⁶² Reinburg, "Prayer," 41.

⁶³ *Ibid.*, 40.

⁶⁴ *Ibid.*, 42. Virginia Reinburg vindt bewijs voor deze toepassing van de getijdenboeken in miniaturen die de eigenaar van het getijdenboek laten zien tijdens verschillende onderdelen van de mis.

zelf bijna als heilig werd gezien.⁶⁵ Het overkoepelende doel van getijdenboeken was dan ook om dichter bij God en het heilige te komen door middel van nabootsing van de gebruiken van de geestelijkheid. Kortom, een getijdenboek bood leken de mogelijkheid om gebruik te maken van de 'spirituele voorrechten die normaal alleen waren voorbehouden aan de geestelijkheid'.⁶⁶

⁶⁵ Ibid., 41.

⁶⁶ Ibid., 41.

Conclusie

Op welke manier weerspiegelt de inhoud van MS. 7130 de (dagelijkse) devotionele praktijk in Utrecht omstreeks 1473?

Om een antwoord te kunnen geven op de in de inleiding gestelde hoofdvraag zal er gekeken worden naar de twee eerst bekende eigenaressen van het getijdenboek MS. 7130. Het is aannemelijk dat de manier waarop MS. 7130 werd gebruikt verschilde per eigenaar. De twee bij naam bekende eigenaars waren allebei vrouwen, maar volgden zij elk een volledig anders levenspad. Onderzoek naar de manier waarop zij hun geloof beleden zou meer licht kunnen op de dagelijkse devotionele praktijk in Utrecht in de late middeleeuwen.

Clementia Sloyers was de vrouw van een welvarend handelaar. Zij zal net als haar man een drukke werkdag hebben gehad, waardoor het onwaarschijnlijk is dat zij de getijdencyclus volledig kon naleven. Het is mogelijk dat ze dit oploste door ofwel de teksten te groeperen, zodat ze daar tussen door zonder onderbrekingen kon doorwerken, ofwel een selectie te maken van de Mariagetijden en andere korte gebeden. Aangezien er slechts weinig verluchting in MS. 7130 voorkomt wat enige hulp zou kunnen bieden met het lezen van de teksten, kan worden aangenomen dat Clementia zeer vaardig was in het lezen van tekst zonder opsmuk. Ze was de eerste eigenaresse van dit getijdenboek. Aangezien de oorspronkelijke tekst in het handschrift in dezelfde hand geschreven is als de ex libris van Clementia, is het waarschijnlijk dat zij en/of haar man de opdrachtgevers waren voor dit getijdenboek. De kans is groot dat zij tot een bepaalde hoogte hun eigen voorkeuren qua teksten konden aangeven. De aanwezigheid van de communiegebeden in MS. 7130 zou erop kunnen duiden dat Clementia inderdaad de bedoeling had het boek mee te nemen naar de mis.

Walborch Borre van Ameronge daarentegen was een non. Het is waarschijnlijk dat zij meer dan alleen een praktische kennis van het Latijn bezat die ze had verkregen gedurende haar tijd in het klooster. Zij zal daarom met meer gemak de in het Latijn geschreven teksten in MS. 7130 hebben kunnen lezen. Daarnaast was bidden tot God een groter onderdeel van haar dagelijkse routine. Zij zal dus waarschijnlijk meer tijd hebben gehad om de teksten in het getijdenboek te lezen. Het is zelfs mogelijk dat alle aanwezige gebeden sowieso al in haar dagelijkse routine thuis hoorden. Zowel Clementia als Walborch zullen de teksten keer op keer opnieuw hebben gelezen, maar het is waarschijnlijker dat Walborch meer tijd had om ze te bestuderen en de nuances te ontwaren. Desondanks is de kans groot dat de manier waarop religieuze teksten bestudeerd werden gelijk was in Utrecht als in andere Europese gebieden.

Het is moeilijk te zeggen of er daadwerkelijk een verschil is geweest in de manier waarop mensen hun geloof beleden in Utrecht ten opzicht van andere steden in Nederland. Het is mogelijk dat in de omgeving van Utrecht en Deventer, de plekken waar Geert Grote actief was, een grotere mate van persoonlijke geloofsbelijdenis werd nagevolgd, maar dit is geenszins met stelligheid te zeggen.

Diplomatisch afschrift van MS. 7130

In deze editie beperkt het afschrift van de tekst zich slechts tot de Middelnederlandse teksten. Vanwege de tijdslimiet van dit onderzoek is slechts tot f.120v getranscribeerd. Bij het maken van dit afschrift zijn dezelfde conventies gevolgd als bij het afschrift zoals die gemaakt is in het boek *Truwanten: Een Toneeltekst uit het Handschrift – Van Hulthem*. Elke bladzijde is per vijf regels genummerd. Afkortingen zijn uitgeschreven door middel van cursivering. Ronde haken geven het uitschrijven aan van een woord dat is afgekort zonder dat er een afkortingsteken bij is weergegeven in de oorspronkelijke tekst. Een 0 geeft aan dat een specifieke letter onleesbaar is (geworden). Een * geeft ook onleesbare letters weer, maar alleen wanneer er onduidelijkheid bestaat over de hoeveelheid letters die onleesbaar zijn geworden. De paragraaftekens zijn altijd gerubriceerd. De tekens ||| geven aan dat er een pen- of rubricatieversiering op die plek voorkomt.

f.49r

1 **Hier beghint die veghelie**
 psalm. Dilexi quoniam exau
 IC minnede want die here
 sal uerhoren die stemme
5 miins ghebedesWant
 hi tot mi neigede sine
 ore *ende* in minen daghen sal ic in roepen.
 Mi hebben om beuanghen die suchten
 des dodes *ende* die anxte der hellen uonden
10 mi. Ic uan bedrucknisse *ende* we *ende*
 den name des heren inriep ic. O here
 uerlosse mine ziele ontfermich *ende* ghe
 rechtich here *ende* onse god ontfermet Die
 here behuede die cleyne ic bin ghenedert
15 *ende*hi uerlosede mi. Toe keer di my
 ne ziele in dine ruste want die here heuet
 di guetlike ghedaen Want hi wtrecke
 de mine ziele vanden dode mine oghen
 vanden tranen mine voete vanden ualle
20 Ic sal behagen den here inden lande
 der leuender. Here ghif hem die ewi
 ghe ruste. *ende* dat ewighe licht moet hem

f.49v

F.49r, 2

Dilexi quoniam exau: 'Dilexi quoniam exaudit Dominus'. Dit is het begin van psalm 116 van de Dodenofficie.

luchten **amen** Ic sal den heren behaghen
inden lande der leuender **amen** Och mi
want mine ellendighe wandringhe
is uerlenghet. **ad dominum cum tribularer**
5 Totten heren riep ic als ic bedroeft
was *ende* hi verhoerde mi. Here
verlose mine ziele van quadenlippen *ende*
uander ualscher tonghen. Wat salmen
di gheuen of wat mach men di uoer set
10 ten weder die valsche tonghe. Scerpe
pile des machtigen mit verderuenden
colen Och mi want mine ellendige
wandringhe is uerlenghet. ic hebbe ge
woent mitten die in ceders tabernakel
15 woenden mine siele was alte zeer woe
nende in ellende. Mitten die den vre
de haten was ic vreetsam wanneer ic
hem to sprac so aenuochten si mi te uer
gheues. Here ghif hem die ewighe
20 ruste. *Ende* dat ewighe licht moet hem
luchten. **amen** Och mi want mine ellen
dighe wandringhe is verlenghet .

f.50r

INden berghe heb ic uerheffet **leuauui oculos**
mine oghen daer mi hulpe uan comen
sal. Mine hulpe comet vanden *here* die
ghemaket heuet hemel *ende* eerde. Hy
5 en sel niet gheuen dinen voet in bewe
ghinghe noch hem en sal niet uaken
die di behuet . Sie hem en sal niet ua
ken noch slapen die israhel behuet. Die
here behuet di die *here* is dine bescerminge
10 op dine rechter hant. Dien sal die
sonne niet bernen des daghes.noch die
mane des nachtes. Die *here* behuet di
van allen quaden die heer moet behuden

F.49v, 16 **ad dominum cum tribularer**: Dit is het begin van psalm 119 van de Dodenoffcie.

F.50r, 1 **leuauui oculos**: Dit is het begin van psalm 121 van de Dodenoffcie.

dine ziele. Dieheer behuede dinen in
15 ganc *ende* dinen wtganc van nv tot in
ewicheit. Here gif hem die ewighe ruste.
Ende dat ewige lich moet hem luchten *amen*.
Die here behuet di van allen qua die here
moet hueden dine ziele.**deprofundis cla**
20 O here uanden diepen heb ic geroepen
tot di o here uerhore mine stemme
Dine oren moeten toe hoeren in die

f.50v

stemme miins biddens. Of du die bo
esheit uerhoudes here. o here wie sal dat
liden moghen. Want bi di is ghenadic
heit *ende* om dine ewe uerbeide ic di here
5 In sinen woerden heuet mine ziele
uerdraghe mine siele hoepede inde here
Uander metten tide wachte hent ter
nacht hopet *israhel* inden here Want biden
here is bermherticheit. *ende* bi hem is oueruol
10 le uerlossinghe. *Ende* hi sal *israhel* uerlossen
van alle siinre boesheit. Here gif hem
die ewige ruste. *Ende* dat ewige licht moet
hem luchten **antiffone** Of du die boesheit uer
houdes here.o here wie sal dat liden moegen
15 IC sal die belien here in al miinre **confitebor**
herten wanttu heues verhoert die woer
de miins mondes. Inder teghenwoer
dicheit der enghelen sal ic di singhen ic
sal aenbede tot dinen heilighen tempel
20 *ende* sal belien dinen heylighen name.
Op dine ontfermicheit *ende* dine waer
heit wanttu gegrotet heues bouen alle

f.51r

name dinen heiligen. In welken daghe
ic di inroepe so uerhore mi. du selte ver
menichfoudigen die doghet in miinre zielen

F.50r, 19 deprofundis cla: 'de profundis clamavi'. Dit is het begin van psalm 130 van de Dodenofficie.

F.51v, 15 confitebor: Hier begint psalm 138 van de Dodenofficie.

Di belien *here* alle die coningen der eerden
5 want si hebben gehoert die woerde diins
mondes. Ende sullen singhen inden
weghe des heren want groet is die glori
e des heren. Want die *here* is hoge ende siet
an die nederen *ende* die hoge kent hi van
10 veerst. Ist dat ic wandere in mids der
bedrukenisse du salte my leuendich
maken *ende* bouen den toorne miinre vi
ande wtreckedes du dine hant *ende* dine
rechterhant make mi behouden. Die
15 *here* salt uerghelden uoer mi here dine ont
fermicheit is in ewicheit en uersmae niet
die werke diinre hande Here gif hem
die ewige ruste. *Ende* dat ewige licht moet
hem luchten **amen**. Die werke diinre han
20 de en versma niet. **magnificat anima**.
Mine ziele maect groet den *here*. *Ende*
miin gheeft heuet hem hoge ver

f.51v

urouwet in god minen heyl. Want hi
heuet aensien die oetmoedicheit siinre
deernen. siet daer van sellen mi salich
heten alle gheslachten. Want hi heuet
5 mi grote dinge gedaen die machtich is
ende sinen heiligen name. *Ende* sine ber
mherticheit is van geslachte tot geslach
ten dien die hem ontsien. Hi heuet
macht gedaen in sinen arme hi heuet
10 uerstroeyet die houeedigen van gedan
cke siins herten. Hi heuet of gheset die
machtigen vanden stoele *ende* hi heuet
gehoget die oetmoedigen. Die honge
rigen heuet hi geullet mit goeden *ende*
15 die riken liet hi ydel. Hy heuet ontfan
ghen *israbel* siin kiint hem gedachte siin

F.51r, 20 **magnificat anima**: Het Magnificat (of de lofzang van Maria) uit het Evangelie volgens Lucas
1:46-55.

re bermherticheit. Als hi ghesproken
heuet tot onsen vaderen abraham ende
sinen gheslachte van beghinne. H ere
20 ghif hem die ewige ruste. Ende dat ewige licht
moet hem luchten .amen. God diner goedertierenheit
bidden wi dattu verweerdighen wilste

f.52r

hem to gheuen licht ende rustelike woninge
Here mit dinen .**verba mea auribus**
oren vernim mine woerde ende
binnen versta minen roep. Dencke in
5 die stemme miins gebedes miin coninc
ende miin god. Want tot di here sal ic beden
ende vroe morghens salstu uerhore mine
stemme. Uroe morghen sal ic aen di
staen ende sal sien. wanttu en biste niet die
10 god die de boesheit wil. Noch die bose en
sal niet bi di wonen noch die ongerechte
en seil niet bliuen voer dinen oghen Du
heues gehaet alle die boesheit werken ende
du salte uerliesen alle die loghe spreken
15 Den man des bloets ende den drogenach
tigen sal die here niet mismogen ontulien
mer ic in die menichfoudicheit diinre ont
fermherticheit. Ic sal ingaen in diin
huus ende sal aenbeden tot dinen heylighen
20 tempel in diinre urese. Here leyt my
voert in dine gerechticheit omme mine
viande ende wise te rechte in dinen aensichte

f.52v

minen wech. Want in horen monde
en is die waerheit niet hoer herte is ydel.
Hoer kele is een open graf si wrochten
bedriechlike mit horen tonghen god ordel
5 si. Si moeten of uallen van horen ghe
dachten nader menichfoudicheit hoers
ofkerens van di so uerdrif si want si di

F.52r, 2 verba mea auribus: Dit is het begin van psalm 5 van de Dodenofficie.

here uertoernden. Ende alle die hopen
in di die sellen uerbliden in ewicheit si sellen
10 hoge uerurouden *ende* du selste wonen in *hem*
Ende grote glorie sellen in di hebben al
le die dinen name minnen wanttu selste
ghebenedien den gerechten. Here du he
uest ons gecroent als mit enen schilde di
15 nes goeden wille. Here gif hem die ewige *ruste*
Ende dat ewige licht moet hem luchten. **.amen.** Here miin
god minen wech wise te rechte *in* dinen aensichte
Here in diinre uerbol **domine ne in fu**
genheit en straffe mi niet *ende* in dinen
20 toerne en berispe mi niet. Ontferme di
miinre here want ic cranc bin make mi
gesont want alle mine gebeente siin

f.53r

mede gestoert. *Ende* mine siele is alte sere
gestoert mer du here hoe lange. Kere
di om here *ende* trecke wt mine ziele make mi
gesont om dine bermherticheit. Want
5 hy en is inden dode niet die diinre geden
ken sal *ende* wie sel inder hellen diinre belien
Ic hebbe gearbeit in minen suchten ic sel
miin bedde wasschen op elken nacht mit
minen tranen ic sel beghieten miin gesprei
10 de bedde. Miin oghe is uan uerbolghen
heit seer gestoert ic bin ueraudet onder al
le minen vyanden Gaet alle van mi die
boesheit werken want die here heuet uerho
ert die stemme miins screyens. Die here
15 heuet uerhoert mine bede hi heuet miin
gebet ontuangen. Alle mine vyanden
moeten hem scamen *ende* veel seer werden
gestoert si moeten om gekeert werden *ende*
scamen hem seer snelliken. Here gif hem
20 die ewige rust. *Ende* dat ewige licht moet hem luchten
antiffone Keer di om here *ende* wt trecke mine

F.52v, 18 *domine ne in fu*: 'domine ne in furore'. Dit is het begin van psalm 6 van de Dodenofficie.

siele want hi en is inden dode niet de diinre

f.53v

ghedenken sel. **domine deus meus in te.**

Here miin god in di heb ic gehoept

behout my van allen dien die mi

veruolgen *ende* verlosse mi. Op dat hi sulc

5 stout als een leewe niet en gripe mine si

ele als hi niet en is die mi verlosse noch

behoude. Here miin god is dat ic dit heb

be gedaen ist dat boesheit is in minen han

den. Heb ic weder gegouden dien die

10 mi quaet weder doen so sel ic te rechte of

vallen ydel van minen vyanden. Soe

veruolget die vyant mine siele *ende* begri

pen *ende* to treden miin leuen in die eerde

ende voermaken mine glorie te ghestubbe

15 Stant op *here* in dinen toerne *ende* verho

ge di inden eynde miinre vyanden. *Ende*

stant op *here* miin god in dat gebod dat

du geboden heues *ende* die vergaderinge

des uolkes sellen di om staen. *Ende* om

20 dese so gae weder int hoge die heer recht

dat uolck. Recht my *here* na miinre rech

tueerdicheit *ende* na miinre onnoselheyt

f.54r

bouen mi. Die boesheit der sondaren die

uolwasse *ende* du god selte te rechte wisen

den wech der rechtueerdigen die ondervin

des die herten *ende* meren. M ine rechtueer

5 dighe hulpe is uanden *here* die behoudet

die gerechten van herten. God is een ge

recht rechter sterc *ende* lidende sel hi hem op

alle sonderlinge dage toernen. Ist dat

ghi niet en bekeert so sel hi blickende scud

10 den siin zweert sinen boge heuet hi *gespan*

F.53v, 1 *domine deus meus in te*: Dit is het begin van psalm 7 van de Dodenofficie.

4 Op: Tussen de blauwe lombarde *O* en de *p* staat een kleine met potlood geschreven *o* als indicatie voor de rubricator of als geheugensteun voor de kopiist (die ook de rubricator is).

nen *ende* heeft oen toe gemaect. *Ende* inden
boghe heuet hi bereit die vate des dodes
siin gescutte heuet hi gemaect mit bran
de. Sich hi gebaert ongerechticheit hy
15 ontfenc dat drouige zeer *ende* heuet ghe
wonnen die boesheit. Hi opende die on
reyne diepheit *ende* wtgroef die. *ende* viel
in die cule die hi gemaket hadde. Siin
drouich seer sel wederkeren in siin houet
20 *ende* sine boesheit sel neder gaen int hoech
ste van sinen hoofde. Ic sel belien den
here na siinre gerechticheit *ende* ic sel singen

f.54v

den name des alren hoechsten heren *Here*
gif hem die ewige ruste. *Ende* dat ewige *licht* moet hem
luchten .*amen*. Op dat hi sulc stont als een lee
we niet en gripe mine siele als hi niet en
5 is die si verlosse noch behoude. **versikel**. Van
der poerten der hellen. Wt nym *here* hoer
ziele. Pater noster ||| **die eerste lessen iobs boic**
Spaer mi *here* Want mine dage en
siin niet Wat is die mensche dat
10 du hem groet made. of waer om set
testu di diin herte weder hem. du vandes
te hem inder dageraet *endehaestelike* pro
uestu oen. Ho lange en spaerstu mi niet.
noch en laetstu my niet dat ic slinde mine
15 spekel. Ic hebbe gesundiget. Wat sel ic di
doen o heerde der menschen. Waer om
heuestu mi geset contrarie weder di. *Ende*
ic bin mi seluen zwaer geworden. Waer

F.54r, 16 Hi: In de hoofdletter *H* staat met klein het lettertje *b* geschreven als aanwijzing voor de rubricator (De kopiist en de rubricator zijn waarschijnlijk identiek).

F.54r, 17 wtgroef: . Er zit veel ruimte tussen de woorddelen 'wt' en 'groef', maar ze zijn nog wel verbonden. De vergrote ruimte tussen de twee woorden was waarschijnlijk een hulpmiddel om de kolom wat meer uit te vullen. Raymond Clemens en Timothy Graham bespreken deze manier van kolommen uitvullen in hun boek *Introduction to Manuscript Studies* (p. 44). Ze benoemen dit als een vorm van regelvullingen.

omme en dragestu niet mine boesheit. Sich
20 nv slape ic inden gestubbe. *ende* suekestu mi
vroe ic en sal ni bliuende siin. **respons** Here
die dine dienre gescrepen heues ontferme

f.55r

hoerre *ende* wat si lasters inden dat si die
vyant bedrogen heuet vergadert hebben
Die afwassche mit vergiffenisse du die
milde biste *ende* bermhertich **vers** Of in
5 hem siin enige sculde die pine weert siin
of enige misdaden weder dine grote heer
licheit. Die afwassche mit vergifnisse du
die biste milde *ende* bermhertich **dit is die**
Miinre sielen ver **andere. lesse iob**
10 driet miins leuens. Ic sel mine
sprake laten gaen weder mi. Ic sel spre
ken in die bitterheit miinre ziele. Ic sel
seggen gode en wilt my niet verdoemen
Bewise my waer om oerdelstu mi aldus.
15 duncket di dat goet oft u mi onrecht de
des *ende* verdruckeste my diin werc diinre
hande. *ende* helpste den raet der gheenre die
van di siin gekeert. Siin di vleyschelike
oghen of siestu als die mensche siet. siin dine
20 dage als des menschen dage. *ende* dine iaren
als die menschelike tide indien dattu sue
keft mine boesheit. *ende* onderzuekes mine

f.55v

sunden. *Ende* du sels weten dat ic niet
verkeerdes gedaen en hebbe. Want ten
is nyemant die van diinre hande wt
breken mach. **respons** Dine hande here heb
5 ben mi gemaect *ende* hebben mi to male
geformet. mer ic een mensche geboren
vanden wiue *ende* die cleyne tiit leuet
hebbe gesundicht *ende* boesheyt gewrocht
in dinen aensichte. **vers** Alstu comes te
10 gerechten en wil mi niet verdoemen
op dat die vyant niet en verblide op mi

In dinen aenzichte. **die derde lesse iob**

Dine hande *here* hebben my gemaect

ende hebben mi te male geformet al

15 om *ende* omme. *ende* aldus haestelike neder

werpestu mi. Ic bidde gedenke dattu mi

alse sliic gemaket heueste *ende* dattu my

selste weder brengen in gestubbe Heues

du mi niet als melc gemolken. *ende* als

20 kase heuestu mi te gader geronnen. du

heueste mi gecleet mit velle *ende* mit vl

eysche mit benen *ende* mit zenen heuestu

f.56r

mi vergadert. leuen *ende* bermherticheit

gaestu mi. *ende* dine vandinge heuet

bewaert minen geest **respons** I c bidde

here gedencke dattu mi als sliic makedes

5 *ende* dattu mi sels weder brengnen in ghe

stubbe. Heuestu mi niet als melc gemol

ken *ende* als kase heuestu mi te gader ghe

ronnen. Du heueste mi gecleet mit uelle

ende vleysche. mit benen *ende* mit zenen he

10 uestu uergadert. **vers** Leuen *ende* bermher

ticheit gaestu mi. *ende* dine vandinge he

uet bewaert minen gheest. Heuestu mi

niet als melc gemolken *ende* als kase he

uestu mi te gader geronnen. du heuest

15 mi ghecleet mit uelle *ende* mit uleysche

mit bene *ende* mit zenen heuestu mi ver

gadert. *Here* gif hem die ewige ruste. *Ende*

dat *ewige* licht moet hem luchten. Heuestu

mi niet alse melc gemolken *ende* als kase

20 heuestu mi te gader geronnen. du heues

mi gecleet mit velle *ende* mit vleysch mit

benen *ende* mit zenen heuestu mi *vergadert*.

f.56v

F.55v, 16 – F.56r, 22 Hetzelfde stuk tekst wordt hier niet minder dan vier keer herhaald.

Die here regiert **die anderde nocturne. dominus regit**

mi. mi en sel niet gebreken inder

stat der weyden daer hi mi sette Op dat

water der wedermakinge heuet hi my

5 op geueot *ende* bekeerde mine ziele. Hy

voert leyde mi op die pade der gerecheit⁸¹

om sinen name. Want of ic wanderde

in mits der scheme des dodes ic en sel dat

quade niet ontfruchten wanttu mit my

10 biste. Diin roede *ende* diin staf die troesten

mi. Du heuest een tafel bereyt voer mi

nen aenzichte wer die gene die mi bedruc

ken Du heues vet gemaect miin hoeft

in oly. *ende* miin kelc die mi dronken ma

15 ket hoe claer is hi. *Ende* dine ontfermic

heit sel mi na uolgen alle die dage miins

leuens. *Ende* op dat ic wone inden huse

miins heren in lancheit der dagen. Here gif

hem die ewige ruste. *Ende* dat ewige licht moet hem

20 luchten. **amen**. Inder stat der weyden daer hy

Toe di here heb ¶ **¶ mi settede. ad te**

ic op geheuen mine ziele miin **domine**

f.57r

god in di getrouwe ic. niet en laet my sca

men. *Ende* mine vyande en laet my

niet bespotten. Want alle die di liden en

sellen niet confuus werden. Alle die bo

5 se dingen doen vol ydelheiden die werden

confuus. Here bewise mi dine wege *ende*

wt lere mi dine pade. Recht mi here *in*

diine waerheit *ende* lere mi. wanttu biste

miin god miin heilgeuer *ende* all den dach

10 heb ic di uerbeydende gewacht Weder

dencke here diinre ontfermenisse *ende* diinre

ontfermicheden die van ewicheiden siin

F.56v, 1 Dit is het begin van psalm 22 van de Dodenofficie.

F.56v, 6 gerecheit: mogelijk een misspelling van het woord 'gerechtigheit'.

21-22 ad te / domine: Dit is het begin van psalm 24 van de Dodenofficie.

Die achterlatenisse miinre ioghet *ende*
miinre onwetenhet en wil *here* niet
15 gedencken. Mer ghedencke miinre
na diinre bermherticheit du *here omme* di
ne goede. Die *here* is suete *ende* gerechte.
daer om sel hi ewe gheuen dien die mis
doen inden wege. Hi sel te rechte wi
20 sen die sachtmoedigen int gerechte *ende*
den suethertigen sel hi leren sine weghe.
Alle die wege des heren siin *ontfermicheit*

f.57v

ende waerheit den genen die daer eyschen
siin testament *ende* sine getuge. Doer di
nen name selstu genadich wesen miin
re sonden wanter vele is. Wie is die
5 mensche die den heren ontfruchtet hi set
te hem die ewe inden wege dien hi ver
coes. Siin ziel sel bliuen in goeden *ende*
siin saet sel aruen die eerde. Die *here* is
een vast firmament dien die hem ont
10 fruchten. *ende* siin testament op dat hi *hem*
openbaer werde. Mine oghen siin al
toes totten *here* want hi sel oftrecken mine
voeten vanden stricke. Besie in my
ende ontferme miinre want enich *ende* arm
15 bin. Die bedruckenisse miins herten
siin gemenichfoudiget wt nym mi van
minen noden. Sye mine nederheit *ende*
minen arbeit *ende* verghif mi alle mine
achterlatenisse. Besie mine vyande
20 want si siin gemenichfoudighet *ende* mit
bosen hate hebben si mi gehatet. Be
hoet mine ziele *ende* wt nym mi. *ende* laet

f.58r

mi niet scamen want ic gehopet hebbe in
di. Die onnoselen *ende* die gerechte hen
ghen mi aen want ic di wachtende ge
doghe. Uerlosse god israhel van alle

5 siinre bedruckenisse. Here gif hem die E(wige)
ruste. Ende dat ewige *licht moet* hem luchten *antifone*
Die achterlatenisse miinre ioget ende
miinre onwetenheit en wil *here* niet gedenken
Die *here* is miin inlichtin *deus illuminatio*
10 ge *ende* miin heil. wien sel ic vruch
ten. Die *here* is bescermer miins leuens
van wien sel ic beuen. Als die hinde
ren nakeden op mi op dat eten miin vl
eisch. Mine vyande die mi drucken si
15 siin gecrenket *ende* siin geuallen. Ist dat
si weder mi setten hore heeyr mit tenten
miin herte en sel niet ontfruchten. Ist
dat opstaet die striit weder mi. in dat
sel ic hopen. Een bad ic vanden heer
20 dat sel ic eyschende sueken op dat ic *inwo*
ne inden huse des heren alle die daghe
miins leuens. Op dat ic sie den wille

f.58v

des heren. *ende* visentiere sinen tempel.
Want hi bedecke mi in sinen taberna
inden dage der boser bescermede hi mi in
dat uerborgende siins tabernakels. In
5 den uasten steen uerhogede hi mi *ende* nv
heuet hi uerhoget miin houet bouen mi
ne vyande. Ic ghinc om *ende* omme *ende*
al dodende offerde ic in sinen tabernakel
offer der roepender stemmen. ic sel den heer
10 singen *ende* enen psalm spreken. Uerhore
here mine stemme daer ic mede roepe to di
ontferme miins *ende* uerhore mi. Miin
herte sprac aldus totti miin aenzichte he
uet di eyschende gesocht diin aensichte
15 sel ic eyschende soeken. Diin aenzichte
en keer niet van mi *here*. noch en van ney

F.58r, 5 E(wige): De kopiist lijkt dit woord vergeten te zijn tijdens het overschrijven. De hoofdletter *E* staat in de marge bijgeschreven.

F.58r, 9 *deus illuminatio*: 'dominus illuminatio mea'. Dit is het begin van psalm 26 van de Dodenofficie.

ge di niet in toerne van dinen knechten
Weset miin hulper *here* en begheuet mi
niet noch en uersmade mi niet god miin
20 heyl geuer. Want miin vader *ende* miin
moeder hebben mi gelaten mer die *here*
an nam mi. Set mi een ewe in dinen

f.59r

wege *ende* te rechte wise mi inden gerechten
pade omme mine viande. *Ende* en wil
mi niet ouergheuen in die zielen dierre
die mi bedrucken want die bose getuge
5 stonden op weder mi die boesheit heuet
hoer seluen gelogen. Ic geloue te sien
dat goet des heren inden lande der leuender
Uerwachte des heren werke manlike *ende*
diin herte werde mede gestercket *ende* ver
10 beydende lidet den *here*. Here gif hem die
ewige ruste. *Ende* dat ewige licht moet hem *luchten*
amen. Ic geloue te sien dat goet des heren in
den lande der leuender **versikel** Die *here* mede
sette si mitten princen. mitten princen siins
15 wolkes. Pater noster. ||| **die vierde lesse**
Antwoerde mi hoe vele boesheyden
ende sonden heb ic. mine quaetheiden
ende achterlatenissen tone mi. Waer om
me uerhudeste diin aensichte *ende* houdeste
20 mi voer dinen viant. weder dat blat dat
vanden wiinde geuoert wert toenstu di
ne macht *ende* du ueruolges een droge caf

f.59v

Wanttu scriues weder mi bitterheide
ende willes mi vernieten mitten sonden
miinre ioget. Du heues geset minen voet
in die senuen. *ende* heues nauwe onthouden
5 alle mine pade *ende* heues die voetstappen

F.59r, 7 des: De kopiist is de *-s* vergeten te schrijven. De ontbrekende letter heeft hij er daarom superscript bij geschreven. Op de grondlijn heeft hij twee kleine streepjes getekend om aan te geven dat er een letter ontbreekt.

miinre voeten gemerket. mi die alse vu
le etter te nyete werden sel. *ende* als een cle
et dat ghegeten wert vanden motten **respons**
Here ontbinde hoer zielen van allen ban
10 den der sonden. Op dat si inder glorien
der opuerstandnisse weerdich wesen
moeten dat si opuerwect werden onder di
nen heyligen. **vers**Ghif hem *here* die ewige
ruste *Ende* dat ewige licht moet *hem* luchten
15 Op dat si inder glorien der opuerstan
denisse weerdich wesen moeten dat si
opuerwect werden onder dinen heiligen.
Die mensche ghe **die vijfte lesse**.
boren vanden wiue leuet corte
20 tiit *ende* wert veruullet mit veel iameren
die als ene bloeme voert comet *ende* wart
te wreuen. *ende* gaet en wech als die sceme

f.60r

ende en bliuet nummermeer inenen staet.
ende du houdes voer weerdich dattu op
aldusdane oplukes dine oghen. *ende* to lei
dene hem mitti int gerechte. Wie mach
5 reyne maken dat ontfangen is van onrei
nen sade dan du die allene biste. Cort
siin die daghe des menschen. *ende* dat getal
der maenden is bi di. Du heues geset
siine termine die niet vorder gaen en
10 moghen. Daer om van ganc van *hem* een
weynich op dat hi ruste hent dat come
siin gewonscede dach als eens huerlinx. **respons**.
Wy bidden diinre goedertierenheyt
alre goedertierenste vader dattu weardi
15 ghen willes hem te gheuen verlichte *ende*
rustelike woninge **vers**Ontfermer *ende*
ontfermich alre lieflicste minner der
menschen wi innigen uerbidden dine
goedertierenheit. Dattu uerweerdigen wil
20 les te gheuen verluchte *ende* rustelike wonin
Wye sel mi geuen **die seste lesse** ¶Ige

dattu mi inder hellen bescermes

f.60v

ende behuedes hent dat ouerlide dine ver
bolgentheit. *ende* du mi settes tiit daerstu
mi weder inne gedenckes. Vermoetstu
dat de dode anderwerue sel leuen in allen
5 dagen daer ic mi ridderlike inne vechte.
verwachte ic hent come mine binnen uer
wandelinghe. Du selte mi roepen *ende* ic sel
di antwoerden. *Ende* du selte den werken
diinre hande reyken die rechterhant.
10 mer du heues ouerghetellet mine gan
ghe. mer spaere mine sonden. **respons**
Here onse god wi bidden di dattu ont
faeste die zielen der begrauenre daer du
diin bloet om gestort heues. Weder ghe
15 dencke dat wi siin gestubbe *ende* die men
sche also hoy *ende* bloemen des ackers.**vers.** Ont
fermich *ende* ontfermer *ende* gherechte
here. Weder dencke dat wi siin gestubbe
ende die mensche als hoey *ende* bloemen des
20 ackers. *Here* ghif hem die ewige ruste. *ende* dat
ewige licht moet *hem* luchten. Weder dencke
dat wi siin gestubbe *ende* die mensche als hoy

f.61r

ende bloeme des ackers. **die derde noctorn**
HEre in diinre uerbolgen **domine ne in**
heyt en straffe mi niet.*ende* in dinen
toerne en berispe mi niet. Want dine
5 gescutte steken in mi *ende* du heues gestadi
ghet dine hant op mi. Gheen gesontheit
en is in minen vleysche van teghenwoer
dicheit diins toorns geuen vrede en is in
minen gebeente van teghenwoerdicheit
10 miinre sonden. Want mine boeshey

F.61r, 1 noctorn: In potlood zijn de letters ‘noct’ met een superscript ronde *r* na de *t* leesbaar achter het woord ‘nocturn’. Dit was hoogstwaarschijnlijk een indicatie voor de rubricator.

2 *domine ne in*: Dit is het begin van psalm 6 van de Dodenofficie.

siin minen houede bouen gegaen *ende* op
mi bezwaert als een zwaer bordene.

Miin liclawen siin veruulet *ende* verdor

uen van teghenwoerdicheit miinre on

15 wiisheyt Onsalich bin ic geworden *ende*

bin gecrommet hent den eynde alden dach

ghinc ic bedroeft Want miine lenden

siin geuullet mit spotten *ende* geen ghesont

heit en is in minen vleysche. Ic bin gedruc

20 ket *ende* genedert alte zeer *ende* ic bremmede

van suchten miins herten. Here al miin

begeerte is voer di. *ende* miin suchten en is

f.61v

voer di niet uerborghen. Miin herte

is in mi seer ghestoert mine cracht heuet

mi begeuen *ende* dat licht miinre oghen

dat en is niet mit my. M ine vreende

5 *ende* mine naesten si genakeden ieghen

mi *ende* stonden. Ende die mi bi waren

die stonden veer *van* mi *ende* die mine siele

sochten die deden mi macht. Ende die

mi quade dinghen wtsochten die spraken

10 ydelheit *ende* dachten alden dach valscheit

Mer ic als een doue en hoerde niet. *ende*

als een *stomme* die sinen mont niet op

en luket. Ende ic bin geworden als een

mensche die niet en hoert *ende* als die

15 gene wedersprake en heuet in sinen

monde. Want in di *here* heb ic gehopet

ende du selste mi verhoren *here* miin god.

Want ic sprac op ghene tiit en moe

ten mine viande hem op mi bouen uer

20 vrouwen als mine voeten werden be

weghen so spraken si op mi grote dingen.

Want ic in die slage der pinen bereit

f.62r

bin. *ende* miin wee is al wege in minen aen

zichte. Want ic sel voertkundighen mine

boesheyt *ende omme* mine sonden denken. Mi

viande leuen ende siin gestadighet op mi. ende
5 siin vermenichfoudiget di mi boesliken
gehaet hebben. Die mi quade voer goe
de weder geuen die hebben mi of getrect
want ic die goetheit na uolgede. En be
ghif mi niet here miin god en of gae niet
10 van mi. Dencke in miin hulpe here miin.
god miins heyls. Here gif hem die ewige
ruste. ende dat ewiglicht moet hem luchten..amen. Ende begif
mi niet here miin god en of ga niet van mi.
Salich is hi die daer **beatus qui intellegit**
15 inwendelike verstaet opten noet
durstigen ende op den armen in den quaden
daghe sellen die here uerlossen. Die heer
behoetene ende makene leuendich ende make
ne salich inder eerden ende en ouergeues
20 niet indie zielen siinre vyande. Die
here brenge hem hulpe op dat bedde siins
drouigen seers al siin gespreide bedde he

f.62v

uestu om gekeert in siinre crancheit.
Ic sprac here ontferme di miins make
gesont mine siele want ic di gesondiget
hebbe. Mine vyande spraken mi quade
5 wanneer sel hi steruen ende siin name ver
gaen. Ende wast dat hi binnen in ginc
op dat hi saghe hi sprac ydel dinge ende
siin herte sel hem seluen boesheit vergaderen
Hy wtghinc buten ende sprac in dat selue
10 Weder mi runende al mine vyande we
der mi gedachten si mit quaet. Een bo
se woert setten si weder mi die daer sla
pet en sel hi niet meer doen op dat hi ver
rise. Want die mensche miins vreden
15 inden ic vrouwede die miin broet at die
heuet groetlike vermeerret die ondertre
dinge op mi. Mer du here ontferme

F.62r, 14 *beatus qui intellegit*: Dit is het begin van psalm 40 van de Dodenofficie.

miins *ende* verwecke mi weder *ende* ic selt
hem verghelden. In dien bekende ic
20 dattu mi woldes dat hem miin vyant
niet en sel uervrouwen bouen mi. Mer
mi ontfengeste om die onnoselheit *ende*

f.63r

ende mede uestestu mi voer diin aensichte
in ewicheit. Ghebenediit bistu *here* god
israhels van ewicheit in ewicheyden dat
geweerde dat geweerde. Here ghif *hem*
5 die ewige ruste. *ende* dat ewige licht *moet hem luchten*.

Amen. Make ghesunt *here* miin ziele want
ic di gesondiget hebbe **quem admodum**

Als die hert begheert totten bornen
der wateren also begheert o god
10 miin ziele totti. Mine siele heuet gedorst
to gode den leuendighen borne wanneer
sel ic comen *ende* opebaer uerschinen voer

taensichte gods. Mine tranen waren my
broet dach *ende* nacht als men mi dagelix
15 seide waer is diin god. Dese dinge heb
ic ouer gedocht wt goet in mine ziele
want ic sel ouergaen in die stede des won
derlikes tabernakels totten huse gods.

Inder stemmen der hogher vrouden *ende*
20 des beliens is dat geluut dies die daer
werscappen. Waer omme bistu bedroe
uet ziele miin *ende* waer om verstuerstu

f.63v

mi. Hope *in* gode want ic noch hem be
lien sel salichgeuer miins aensichtes *ende*
miin god. Toe mi seluen is mede *verstuert*
miin ziele daer om sel ic diinre gedencken
5 vanden lande des iordaens *ende* hermonium
vanden cleynen berghe. Dat afgront
dat in roepet den afgronde inder stemmen
diinre cataracten. Alle dine hoge *ende* alle

F.63r, 3-4 dat geweerde dat geweerde: Herhaling.

dine vloeden siin ouer gegaen ouer my.

10 Inden dage geboet die *here* siin ontferm
herticheit *ende* inder nacht sinen sanc. Bi
mi is miin ghebet to gode miins leuens.
ic sel to gode spreken du biste miin ontfan
ger. Waer om vergheetstu mi *ende* waer
15 om ga ic bedroeuert als mi die vyant pine
aendoet. Soe als mine beente to breken
so spreken si mi scandelike mine vyande
die mi bedrucken. Als si to mi seggen
op elken dage waer is diin god. Waer
20 om bistu bedrouet siele miin *ende* waer om
mede uerstuerstu mi. Hope in gode want
ic noch hem belien sel salichgeuer miins

f.64r

aenzichtes *ende* miin god. *Here* gif hem die
ewige ruste. *ende* dat ewige licht moet hem luchten **Amen.**

Mine siele heuet gedorst tot gode den le
uendigen borne wanneer sel ic comen
5 *ende* openbaer uerschinen voer den aensicht
godes **versikel** *Ende* ghif niet den beesten die
sielen der armen en verghet niet int eyn
de. Pater noster. Et ne. **die seuende lesse**
Miin geest sel werden gedunnet.
10 mine dage sellen corten. *ende* allene
is mi daer bouen dat graf. Ic en hebbe
niet gesundiget *ende* miin oge woent in
bitterheyden vrie mi *here* *ende* sette mi bi di
ende wies hant du willes vechte weder
15 mi. mine dage siin ouerleden. miin ge
pense siin verstroeyt quellende miin her
te. Si keerden den nacht inden dach *ende*
nader donkerheden anderwerue hope
ic dat licht. Ist dat ic verbeidende gedoge.
20 die helle is miin huus *ende* ic spreide miin
beddekiin in die donkerheiden. Ic seide
ten vulen eter du biste miin vader *ende*

f.64v

miin moder *ende* den wormen seyde ic

miin suster. Waer is nu miin verbeidin
ge *ende* miin doechsamheit du biste here
miin god **respons** Uerlosse se here vander
5 pinen der hellen die to brakeste die me
taelsche poerten *ende* vandest die helle die
geuest licht op dat si di sagen die daer wa
ren inder pinen der donkernisse. **versikel.** Die
daer riepen ende spraken du biste toe ge
10 comen verlosser der werlt Die toe bra
kest die metaelsche poerten *ende* vandest die
helle die geuest licht op dat si di saghen
die daer waren inder pinen der donker
Miin ghe **Die achte lesse.** **¶**nisse.
15 beente als dat vleesch verteert
was henc aen miinnen uelle. *ende* mine
lippen siin allene ghebleue onttrent my
nen tanden. Ontfermet v miinre ontfer
met v miinre sonderlinge ghi mine vrie
20 nde Want hant des heren heuet mi ghe
roert Waer om ueruolghet ghi my als
god *ende* werdet gesadet van minen vleische

f.65r

Wie sel mi geuen dat gescreuen werden
mine redene. wie sel mi geuen dat si wer
den wt gegraven in enen boec mit eenre
yserenre griffel of mit eenen loden plum
5 bete. of dat si werden gehouden mit enen
beytel in enen keselinc. Ic weet dat miin
verlosser leuet. *ende* dat ic inden ionxten
daghe weder op staen sel vander eerden.
ende ic sel anderwerue omgedaen werden
10 mit minen velle. *ende* sel in minen vleische
gode sien. den ic selue sien sel *ende* miin ogen
bescouwen sellen *ende* gheen ander. Dit is
miin hope die mi behouden geset is in
minen scoet. **respons.** Miin verlosser leuet.
15 *ende* inden ionxten dage sel ic weder op staen

F.64v, 18-19 Ontfermet v miinre ontfermet v miinre: Herhaling.

ende alle mine gebeente sellen weder ver
nyet werden *ende* in minen vleysche sel ic
sien minen god. *versikel* Mine siele loue den he
ren. ic sel den heren louen in minen leuen
20 *ende* ic sel hem loue sange singen also lange
als ic wesen sel. *Ende* in minen vleysche sel
ic sien minen god. **die negende lesse.**

f.65v

B roders siin wi alleen in desen le
uen hopende in *christo*. so siin wi
die iamerlicste van allen menschen.
Mer nu is *christus* weder op uerstaen vander
5 doot die eerste vanden slapenden. Want
biden menschen is comen die doot. *ende* by
den menschen is weder opuerstandnisse
der doden. *Ende* als in adam alle menschen
steruen. also sellen leuendich werden alle
10 menschen in *christo*. elc in sinen gheordenden
graet. *ende* die eerste van hem alle *christus*.
ende voert die *christo* toebehoren in siinre
toecomest. Daer na ist eynde als *christus* op
gegeuen heuet dat rike den heren den
15 vader als hi gelediget heuet alle prince
licheyt machticheit cracht *ende* heerlicheit
Mer hi moet te voeren regnieren hent
hi alle sine viande sette onder sine voete
ten lesten so sel verderuet werden die vi
20 ant die doot. want alle dinc heuet hy
onder geworpen onder sine voete. Mer
want hi spreket alle dinge. so siin hem

f.66r

sonder twiuel alle dinge onder geworpen.
wtgenomen den dien hem alle dinge on
der geworpen heuet. Mer als hem alle
dinge ondergeworpen werden. so sel hem
5 oec die sone onder werpen siin die hem
alle dinge onder geworpen heuet. op dat
god si alle ding in alle dinghen **respons**
E wich god in wies macht steet die

10 menschelijke staet wi bidden dattu die
sielen aller gelouigher doden ontbindest
van allen sunden Op dat se die doot niet
onder en gae. *ende* dat si die vrucht der pe
nitencien die hoer wille altoes begheer
15 de niet en verliesen. *versikel.* Du die in dat cru
ce gheset wordes ontfengeste den moer
denaer die late berouwenisse hadde. wi
bidden di goedertierlike of wassche hoer
sonden Op dat si die doot niet onder en
20 gae *ende* dat si die vrucht der penitencien
die hoer wille altoes begheerde niet en
verliesen. *Here* ghif hem die ewige ruste
Ende dat ewige licht moet hem luchten.

f.66v

Op dat si die doot niet onder en gae.
ende dat si die vrucht der penitencien die
hoer wille altoes begheerde niet en ver
Ontferme *miserere mei deus* *¶liesen*
5 di miinre god na diinre *laudes*
groter ontfermicheyt *Ende* na
menichfoudicheit diinre ontfermenissen
delige mine boesheit. Wassche mi voert
meer van miinre boesheit *ende* reynighe
10 mi van minen sonden. Want ic mine
boesheynt bekenne *ende* mine sonden is al
toes tegen mi. Di allene heb ic gesondi
get *ende* quaet heb ic voer di gedaen op dat
tu gerechtueerdiget wordes *in dinen* woerden
15 *ende* op dattu verwynnes als du wordes ge
rectiget. Sie aen want ic in boesheyten
ontfangen bin *ende* in sunden ontfenc mi
miin moder. Sie wanttu die waer
heit gemynnet heues du heues mi die on
20 kundige *ende* verholen dingen diinre wijs
heit geopenbaert. Du selte mi bespren
ghen mit ysopen *ende* ic sel werden gery

F.66v, 4 *miserere mei deus*: Dit is het begin van psalm 50 van de Dodenofficie.

f.67r

niget du salte mi wasschen *ende* ic sel wit
werden bouen snee. Du selte gheuen
minen horen bliscap *ende* vroude *ende* die
oetmoedige gebeente sellen seer verurou
5 wen. A fkeer diin aensichte van minen
sonden *ende* delige alle mine boesheit. God
sceppe in mi een reyne herte *ende* den rech
ten geest vernye in minen bynnensten. *Ende*
niet en werpe mi van dinen aensichte
10 *ende* dinen heyligen geest en nym niet van
mi. Ghif mi weder die vroude diins
heiligevers *ende* mitten vorsteliken geeste
gestadige mi. Ic sel dine wege den bo
sen leren *ende* die di nyet en oefenen sel
15 len totti bekeren. Uerlosse mi vanden
bloede god god miins heyls. *ende* mine
tonge sel uerhogen dine gerechticheit.
Here luke op mine lippen *ende* miin
mont sel voertkundigen diin lof. Want
20 haddestu gewilt offerhande ic hadde
se di vmmer gegeuen di en sel niet lus
ten inden offer datmen al verbrant .

f.67v

Een bedroeft geest is een offerhande
gode een rouwich *ende* een vernedert herte
en seltu god niet uersmaden. Here doe
goetliken in dinen goeden-willen myt
5 syon op dat die mueren van iherusalem
getymmert werden Dan seltu ontfaen die
offerhande der gerechticheit *ende* offerga
uen *ende* datmen to male uerbrant so sellen

F,67r, 16 god god: Herhaling.

F.67v, 4 goeden-wille: Het koppelteken dat de twee woorden verbindt was daar waarschijnlijk geplaatst als hulpmiddel om de kolom wat meer uit te vullen. In dit woord is een tweede vorm van de zogenoemde regelvullingen te zien.

7 offerga: Er zit veel ruimte tussen de woorddelen 'offer' en 'ga', maar ze zijn nog wel verbonden. Net als in f.54r, 17 is dit wederom een regelvulling.

si in setten op dinen altaer calueren. Here
10 gif hem d(ie) ewige r(uste). Ende dat ewige licht moet hem luchten
Amen Die oetmoedige gebeente sellen
seer ueruruouwen. **te deset ymnus.**
God di betamet lof sanc in syon ende
di wert die geloffnisse betaelt in
15 iherusalem. Uerhore mine bede totti
sel comen alle vleesch. Der boser woerden
siin vermoghende gewordenbouen mi. ende
onser afkeringe van di seltu genadich
wesen. Salic is dien die du wtuercoren
20 heues ende den du aengenomen heues hi
sel in wonen in dinen widen voerhoue.
Wy sellen werden veruult inden goeden

f.68r

diins huus diin tempel is heilich wonder
like in geweghenre gerechticheden. Uer
hore ons god onse salich geuer hope alre
eynden der eerden ende verre in die zee.
5 Du bereides die berge in diner cracht
om gegort mit machten die beweges
den gront der zee dat geluut der goluen
Dat heiden volc sel werden bewegen
ende die bewonen dinen lesten eynden die
10 sellen hem vruchten van dinen teykenen
des wtganges der metten ende der vespe
ren seltu uerwallustigen. Du visentier
des die eerde ende makedes in dronken du
uermenicfoudiges se rike te maken. Die
15 vloet godes is ueruullet mit watere du
heues bereit hoer spise. want also is hoer
bereidinge. Hoer riuieren makestu bin
nen droncken du uermenichfoudichste
hoer geboerte in dinen dropen sell uer
20 bliden die daer groeyet. Du sels gebe
nedien die crone des iaers diinre lieflic
heit ende dine uelde sellen werden veruult

f.68v

mit volre vruchten. Die scoenheden van
der woestinen sellen vet werden ende die
houelen sellen werden gegort mit hoger
vrouden. Die wederen der scape siin
5 gecleet. ende die dalen sellen oueruloeyen
van weyte si sellen roepen en loue sange
spreken. Here gif hem d(ie) ewige ruste Ende dat ewige licht
moet hem luchten. **antif**Here verhore mine bede totti
sel comen alle vleysch. **deus deus meusad**
10 God miin god van dat eerste be
ghint to lichten wake ic totti. Mi
ne ziele dorst in di hoemenichfoudelike
begheerde di miin vleysch. Inden woest
ten lande inden onwege daer gheen wa
15 ter en was daer uerscheen ic di als in
heyiligen begeerten op dat ic sage dine
cracht ende dine glorie. Want beter is
dine bernherticheit bouen leuen mine
lippen sellen di louen. Aldus sel ic di be
20 nedien.in minen leuen ende sel in dinen na
me uerheffen mine hande. Als mit
smeer ende mit uetticheit werde ueruult

f.69r

mine ziele ende miin mont loue di myt
lippen hogeruolicheit. Aldus was ic
diins gedachtich op minen bedde in di
wil vroe eerst denken wanttu miin hulper
5 heueste geweest. Ende onder die deckenis
se diinre vloegelen wil ic hogelike uerurou
wen na di aen henc mine siele dine rech
terhant ontfenc mi. Mer si sochten mi
ne siele te uergeues ingaen moeten si in
10 dat nederste der eerden ghegeuen werden
si inden handen des zweerts si sellen werden
der vossen deel. Die coninc sel hem ver
bliden in gode alle die in hem zweren sellen
gelouet werden want bestopt is die mont

15 der gheenre die quaet spreken **deus miserere**.
God ontferme hem onser *ende* benedie
ons siin aensichte in luchte hi op
ons *ende* ontferme onser. Op dat wi in
eertriken mogen kennen dinen wech *ende*
20 onder alle uolke diin heyl. Belien moet
dy god dat uolc. di moeten belien alle vol
ke. Hem verbliden *ende* hoge uerurouwen

f.69v

hem die gemene lude wanttu rechttes dat
volc in gelijcheiden *ende* die gemene lude
op der eerden leydes du. Belien moeti
god dat volc di moeten belien alle volke
5 dat eertrike heuet siin vrucht gegheuen.
Ons moet ghebenedien god onse heer
ons gebenedie god. *ende* hem moeten ont
sien alle eynden van eertriken. Here gif
hem die *ewige.ruste*. *Ende.d(ie).ewige.licht*.moet hem luchten **Amen** Dine
10 rechterhant ontfcnc my. **Ego dixi in d(imidio)**
IC sprac in midden miinre dagen ic gae
totten poerten der hellen. Ic sochte
dat ouerbliuen miinre iaren ic sprac ic
en sel niet sien gode den *here* inden lande
15 der leuender. Ic sel voert meer aensien
den menschen *ende* den woner der rusten
Miin geboerte is of genomen *ende* te gader
gewonden van mi als een tabernakel
der herden. Miin leuen is besneden ghe
20 liic als van dien die weuet. als ic noch
begonde so ondersneet hi mi. vanden mor
ghen totten auonde seltu my eynde.

f.70r

Ic hoepede totten morghen als een lewe
also te wreef hi alle mine bene. Uanden
morghen totten auonde seltu mi eynden.
als een zwaelue ionc also sel ic roepen als

F.69v, 10 Ego dixi in d: 'Ego dixi in dimidio dierum meorum'. Dit is het begin van de Canticum Ezechiae (Jesaja 38).

5 duue sel ic gedenken. Miin oghen siin
gedunnet. in op te sien int hoge. Here ic
lide gewelt antwoerde voer my. wat sel
ic seggen. of wat sel hi mi antwoerden
als ict selue gedaen hebbe. Ic sel di we
10 der dencken alle mine iare in bitterheyt
miinre sielen. Here ofmen aldus leuet
ende is in aldusdanen miins geestes leuen
du selte mi berispen *ende* leuendich maken sich
in vreden is miin bitterheyt alre bitterste.
15 Mer du wttreckeste miin siele op dat si
niet en uerghinge du verworpes after
ruggen alle mine sonden. Want die
helle en sel di niet belien noch die doot en
sel di niet louen. si en sellen niet uerwach
20 ten dine waerheyt die neder gaen in dat
neder water. Die daer leuet. die daer
leuet hi sel di belien als ic huden. vader

f.70v

den sone konde doen sal dine waerheit
Here behout mi *ende* onse psalmen sellen
wi singen inden huse des heren. Here
gif hem die ewige rust. *Ende* dat ewige licht moet hem *luchten. amen*
5 Here wtrecke hoer sielen vander poerten der hellen
Louet den heren **laudate dominum de ce**
ghi vanden hemelen. louet hem
inden hoghen. Louet hem alle sine en
gelen. louet hem alle sine crachten. Lo
10 uet hem sonne *ende* mane. louet hem alle
sterren *ende* licht. Louet hem ghi hemelen
der hemelen. *ende* die wateren die bouen den
hemelen siin moeten louen den name des
heren. Want hi sprac *ende* si siin gemaect
15 hi geboet *ende* si worden gescapen. Hi set
te se ewelic in ewicheit hi sette tgebot dat

F.70r, 21-22 D ie daer leuet. Die daer / leuet: Herhaling.

F.70v, 6 laudate dominum de ce: 'dominum de caelis'. Dit is het begin van psalm 148 van de Dodenofficie.

niet after bliuen en sel. Louet den here
ghi vander eerden heymelike wege on
der der eerden *ende* alle afgronde. Uuer
20 haghel snee ijs wiint der waghen die
daer werken dat woert des heren. Ber
ghe *ende* alle houele. vruchtbaer houten *ende*

f.71r

alle cedaer bome. Beesten *ende* alle vee.
serpentes *ende* vogelen geuedert. Conin
ghen van eertrike. *ende* alle volke. princen
ende alle rechtere inder eerden. Ionghen
5 *ende* magheden ouden mitten ionghen mo
ten louen den name des heren. want siin
name allene uerhoghet is. Siins weer
deliken te belien dats bouen hemel *ende*
eerde. *ende* siins volkes hoernne heuet hi uer
10 hoget. Loue sanc alle sinen heyligen den
kiinderen van israhel. den uolke dat hem
Singet den heren **Ingenaket**
nyen sanc siin lof **Cantate domino**
is inder heyliger uergaderinge. Ysrahel
15 uerblide hem indien die hem gemaket he
uet *ende* die dochteren van syon hoge ver
uouwen si hem in horen coninc. Si mo
ten louen sinen name in eendrachtighen
uersamenden sange. inder bongen *ende* in
20 santoer singhen si hem. Want den here
wel behaget in sinen uolke. *ende* die sacht
moedigen heuet hi uerhoget in salicheyt.

f.71v

In glorien sellen hem die heyligen ho
ghe uerrouwen. *ende* in horen slaepcama
ren sellen si verbliden. Die hoge vroude
gods sel wesen in horen kelen *ende* op beyden
5 siden snydende zweerde in horen handen.
Om wrake te doen in dien die voer ge

F.71r, 13 Cantate domino: Dit is het begin van psalm 149 van de Dodenofficie.

boren siin *ende* om te bescelden die gemene
lude. Om te bindene hore coninge *in* voet
helden *ende* hare edelinge in yseren hantban
10 den. Op dat si doen moghen in hem dat
bescreuen gerechte. dese glorie is alle sinen
heyiligen. **laudate dominum in sanctis eius**
Louet den here in sinen heiligen. louet
den here inden firmamente siinre
15 crachten. Louet hem in sinen crachten.
louet hem nader menichfoudicheyt siinre
groetheyt. Louet hem inden gelude der
basunen. louet hem inden snaren *ende* inder
herpen. Louet hem inden bongen *ende* in
20 eendrachtigen versamenden sange. louet
hem inden santoer *ende* inden organen.
Luet hem in welludende cymbalen. lo

f.72r

uet hem in cymbalen der volherteliker
bliscapen. alle gheesten louen den here.
Here gif hem *die ewige* ruste. *Ende dat ewige licht moet* hem
luchten. **Amen** Alle geesten louen den here. **bene**
5 Ghebenediit sidi **dictus dominus deus**
here god van israhel want hi siin
volc geuant *ende* verlossent heeft. Ende
hi heuet ons op gerecht den hoern der sa
licheyt in dauids huus siins kiindes ghe
10 slachte. Als hi gesproken heuet wt mon
de siinre heylicher propheten die van beghe
inne der werlt geweest hebben. *Salicheit*
van onsen vyanden *ende* van allen der geen
re hande die ons haten. Om te doe ber
15 mherticheyt mit onsen vaderen *ende* te ge
dencken siinre heiliger geloffenisse. *Den*
eet die hi zwoer tot abraham onsen vader
dat hi ons hem seluen geuen woude. Op

F.71v, 13 *laudate dominum in sanctis eius*: Dit is het begin van psalm 150 van de
Dodenofficie.

F.72r, 4-5 *bene / dictus dominus deus*: Dit is het begin van het Canticum Zachariae (Lukas 1).

20 dat wi sonder anxt uerlost vanden handen
onser vyande hem te dienen. In heylic
heyte *ende* in rechtueerdicheit voer hem al
onse dage. *Ende* du kiint du biste een pro

f.72v

phete des ouersten geheten. want du selste
voer gaen voer dat aensichte des heren
te bereyden sine wege. Te geuen wiis
heit des heyls sinen volke in uerghifnisse
5 hoerre sonden. Mitten binnensten der
bermherticheit ons godes daer mede he
uet hi ons geuandet. die wten hogen op
gegaen is. Inlichte o *here* dien die sitten
in duusternisse *ende* in scheme des dodes te
10 leyden onse voeten inden wech des vreden
Here gif hem die ewige ruste. *Ende* dat ewige
licht moet hem *luchten*. **antiffone** Ontbiinde *here* haer
zielen van allen bande der misdaden op
dat si weder op uerwect werden mitten hei
15 ligen wt ademen inder glorien der opuer
standenissen. **versikel**. Ic hoerde die stemme van
den hemel tot mi spreken scriuet salige do
den die in gode steruen. Pater noster qui
Here gif hem die *ewige* ruste. *Ende* da *ewige licht moet* hem *luchten*
20 *Here* wtrecke hoer sielen. Vander poerten der
hellen. Ic geloue te sien dat goet des heren
inden lande der leuender. *Here* verhoer miin gebet.

f.73r

Si moeten behouden **Collect.**
deel der saligher ouerstandenisse
ende moeten weerdich werden te hebben
dat ewige leuen. Ouermits di *here* ihesu
5 *christe* salich behouder der werlt die mitten
vader *ende* den heylighen gheest leues *ende* reg
niers ouer al in ewicheit der ewicheyt Amen.

F.72v, 18 Pater noster qui: Met rood onderstreept.

F.73r, 1 Collect: Tussen de *C* en de *o* zijn in potlood de kleine letters 'col' geschreven als aanwijzing voor de rubricator (of herinnering voor de kopiist die ook de rubricator is).

Loue siele miin **lauda anima mea**

den here ic sel louen den *here in mynen*

10 leuen ic sel singen minen gode also lange

als ic sel siin En wilt niet getrouwen

in die vorsten in die sone der menschen in

welken gheen heil en is. Siin gheest

gaet wt *ende* sel weder comen. in siin eerde

15 in dien dage sellen vergaen alle hoer ge

dachten. Salich is hi die siin hulpe is ia

cobs god. sine hope is inden here *sinen* god

die maecte den hemel *ende* die eerde *ende*

mere *ende* alle die daer in siin. Die be

20 hoedet die waerheit inder ewicheit hy

doet gerechte den genen die onrecht

liden. hi geuet spise den den hungerigen. Die

f.73v

here ontbint die mitten voeten gebonden

siin die *here* inluchtet den blinden. Die

here oprechtet die neder geslagene die

heer minnet die rechtueerdighen. Die

5 *here* behuedet die vreemden *ende* die ellendi

gen. die wesen *ende* die weduwen sel hi ont

faen. *ende* die wege der sunderen sel hi ver

storen. Die *here* sel regnieren inder ewicheit

diin god syon. in die geboorte *ende* int ghe

10 boerte. *Here* gif hem die ewige ruste. *Ende*

dat ewige licht moet hem luchten. **collect**

God die ons geboden **voer ons anders**

hebste te eren vader *ende* moeder ont

fermet goedertierlike die zielen miinre

15 ouderen. *ende* ghif hem uerlatenisse van ho

ren sonden. *Ende* alle die gene die mi be

uolen siin. *ende* die mi goet of quaet hebben

gedaen. *ende* dien ic misdaen hebbe. *ende*

daer ic schuldich bin voer te bidde. *ende*

20 laetse mi bescouwen in die bliscap der

ewiger claarheit. By onsen *here ihesum*

christin Amen. . Voer yemans iaergetide

f.74r

O here god der uerlatenissen ghif der
sielen.diins knechts.of deernen wies
iaergetide wi begaen een stoel der uercoel
nisse. salicheyt des rustes clærheyt des
5 ewigen lichtes. **Voer een man persoën.**
Almachtige ewige god die . **collect.**
nummermeer gebeden en wertste
sonder hoep der ontfermherticheyt. wes
genadich der zielen diins knechts. ~~Noemten.~~
10 op dat hi die geuaren is van desen leuen
inden belien diins naems doen wilste
toe geuoecht te werden den getal diin
re heyligen **voer veel mans personen.collect.**
Here neyge diin oren tot onsen ge
15 beden daer wi uwe bermhertich
eyt ynnichlike mede bidden dattu die sie
le diinre knechten die du van deser werlt
geboetste te varen wilste setten in dat co
ninckrike des vreden *ende* des lichtes ende
20 deelachtich wilste laten wesen diinre heiligen.
Wy bidden. **voer een vrouwe persoën**
di here om diine goederticheit **collect**

f.74v

ontfermet der sielen diinre deerne.Noem.
die ontcleet is vanden sonden der sterf
licheit *ende* setse weder in dat deel der ewi
ger behoudenis. **.voer veel vrouwen personen**
5 Here wi bidden die ynnichlike dine
godlike mogentheit dat die siele
diinre deernen gheblotet *ende* verlosset
van allen sonden die si van crancheit ge
daen hebben getellet moeten werden on
10 der dat geselschap diinre rechtueerdigerAmen.

F.74r, 2 .diins knechts.: Deze twee woorden heeft de kopiist geëxpungeerd. Hij maakte de fout vanwege een oogsprong naar regel 9.

9 ~~Noemten~~: Met rood doorstreept.

Wy bidden here ||| **Een gemeen collect.**

dattu wilste verlenen die sielen

diinre knechten *ende* deernen ewige ont

fermherticheyt. welker gehuechnisse wi

15 begaen *ende* aelmissen ontfanghen hebben

ende alle onse ouders *ende* alle der gheenre

die rusten in *christo*. op dattet hem vorderen

mach inder ewicheit dat si in di gehoept

ende geloeft hebben. **Een gemeen collect**

20 God scepper *ende* verlosser alre gelo

uiger menschen ghif den sielen

diinre knechten *ende* uerlatenisse van all

f.75r

horen sonden. op dat die uerlatenisse die

si altoes begeert hebben mit goddienstigen

bidden vercrigen moeghen. Die leues

ende regniers een god. **Alsinen die doden**

5 Almachtige ewige **begrauet coll(ect):**

god wi bidden bermherticheit

die den mensche heueste gescapen na

dinen beelde dattu die siele diins knech

ten. ~~Noemt~~. dienst u op desen dach van

10 den lichaem dedeste uerscreyden *ende* voer

di comen. suetelike *ende* godertierlike wil

ste ontfangen *ende* brengen se wt deser

ellendicheit in dat ewige vaderlant

mit al dinen heiligen. Ende bescermtse

15 voerden verueerliken brant der hellen.

ende geuet haer te besitten die ewige ruste.

Ende ist here dat in haer siin enige sonden

die pine weerdich siin die wilt uergeuen

om uwe grote pine *ende* uwen heyligen

20 doot. *Ende* ouermits bede uwer sueter

moeder der heiliger ioncfrouwen ma

rien *ende* alre lieuer heiligen soe en laet

f.75v

hoer niet ontfangen loen hoerre sonden

F.75r, 9 ~~Noemt~~: Met rood doorstreept.

in pinen ende in langen tormenten des
vegevues. Ende wanneer die dach coemt
des lessten oerdels. so uerselletse mit uwen
5 heyligen tot uwer rechterside ende laet hoir
ontfangen dat ewige rike uwes godli
ken vaders dat al uwen wtuercoren be
bereit is van beghinne der werlt daer si
v moeghen mit allen heighen louen ende
10 glorificieren mitten heiligen geeste ewe
like sonder eynde. Amen. **voer onses liefs**
God geuer des des **vrient siel collect**
leuens ende weder maker der men
scheliker lichaen. die vanden sondaren
15 willes gebeden wesen. Verhore onse be
dinge die wi totti mit sonderlinghe de
uocien storten voer die siele onses lieuen
vrients. ~~Noem~~. op dattu hem weerdiges
te uerlossen van pinen des vegevuers
20 ende settene onder die scaren diinre heili
gen ende dattu hem mitten hemelschen cle
de ende mitten stole der ontsterflicheit ghe

f.76r

biedes gecleet te werden ende inder genoe
chlicheit des paradiis te vermakene. O
uermits onsen here *ihesum christum*. Amen.
Here den properlike **collect**.
5 toe behoert te ontfermene ende te
sparen. Wes genadich allen sielen ende son
derlinge daer ict voer beghere uerghif
hem hoer sonden op dat si vri ontbonden
vanden banden des dodes weerdich wer
10 den ouer te gaen int leuen. Ouermits
onsen here *ihesum christum*. Amen.

f.76v

f.77r

Hier beghint Sunte Ambrosius gebet
ende selstu lesen alstu totten heyligen sacra

F.75v, 18 ~~Noem~~: Met rood doorstreept.

ment wilste gaen |||

Ouerste priester *ende* waer biscop
5 *here ihesu christe* die di seluen offerdes
gode dinen vader een reyne ende
een onbeulecte offerhande opten autae
des heiligen cruces om ons arme sondaren
10 *Ende* du gaeste ons diin heilige vleesch te
eten *ende* diin bloet te drincken. *ende* setteste
dit sacrament in die cracht des heiligen
gheestes. *Ende* du gaeste ons diin gebe
nedide sacrament tot eenre gehuegenisse
15 diinre martelien. wanttu spracste selue
tot dinen iongeren Also dicke als ghi
dit doet. so sel dijt doen in gehuechnisse
miinre passien Ic bidde di *here ihesu christe* om
die weerdicheit diins dueren bloets daer
20 al onse salicheit aen leget. Ic bidde di oeck
om die wonderlike grote minne daer du
onsalso seer mede myndes dattu ons was
schen woudes van onse sonden in dinen

f.77v

dueren bloede dattu mi arme sondighe
menschene dien du inden sonden aldus lange so
vaderlike uerdragen hebste. niet om mi
5 ne uerdienten mer om dine grote berm
herticheit leren wilste mitten gauen des
heiligen gheests dinen heiligen lichaem
te ontfaen. mit also grote anxte. mit al
so grote ynnicheit. mit also grote mynne
10 *ende* weerdicheit als ic sculdich bin te doen
en di wel betaemt. Ghif mi cracht *here*
ihesu christe ouermits diinre genaden dat
heilige sacrament vastelic te gelouen *ende*
te verstaen. te dencken *ende* te spreken dat

F.77r, 6 Tussen de woorden 'vader' en 'een' staat het woord 'als' geschreven in een moderne hand. Hand 4 volgens de indeling in het hoofdstuk over provenance.

7 De woorden 'opten autae' zijn doorstreept. Erboven staat 'aen den houte' geschreven in een moderne hand. Hand 4 volgens de indeling in het hoofdstuk over provenance.

het di ontfanclic si. *ende* miinre sielen sa
15 licheit. Sende mi *here ihesu christe* dinen hey
ligen geest die mi doe uerstaen die waer
heit des heyligen sacraments. Wanttet
is onbegripelic te verstaen. *ende* gaet bo
20 uen alle natuerlike reden Ay lieue *here*
ihesu christe om dine grote bermherticheit.
ende om diinre lieuer moeder marien eer.
ende alre heiligher weerdicheit. so verlene

f.78r

mi arme sondige mensche nv *ende* tot alre
tiit. dat miin herte van allen quaden weer
liken ydelheiden reyn *ende* vri moet siin.
Sende milieue *here* dinen heiligen engel
5 die mi behoede *ende* beware van allen aen
uechtinge der vyanden. Verdrijf oec van
mi den quaden geest der ghiericheit. des
haets.*ende* des nydes.der onsuerheit. *ende*
alre hande ongeloue. Maec mi sterc inden
10 rechten geloue dat ic mine viande ver
winnen moge beyde nacht en dach. O
coninc der ioncfrouwen *ende* mynner der
reynicheit. god vanden hemele lessche in
miin herte *ende* in minen lichaem. mitten
15 hemelschen douwe den brant der onsuer
heit. Verdrue van mi alle quade becorin
ge. *ende* alle saken die onsuerheit des vlei
sch *ende* quade becoringen maken moghen.
also dat ic behouden moet ewige suer
20 heit van herten *ende* van lichaem. so dat ic
altoes moet weerdich wesen. diin heili
ge lichaem te ontfangen. mit reynre

f.78v

herten *ende* mit kuuschen lichaem. O mit
hoe groten rouwe *ende* bitteren tranen. mit
hoe groter ynnicheit *ende* weerdicheyt. *ende*
mit hoe groten anxte. *ende* mit hoe groter
5 kuuscheit selmen *here ihesu christe* dat heilige
sacrament ontfangen. Daermen waer

achtelike diin gebenedide lichaem et.
ende diin bloet drinct. Hoe mochte vmmer
meer mensche te vollen na siinre weerden
10 ontfangen. du en maecstene weerdich
alleen. daer dat hoechste mitten nedersten
wert uergadert daer die heilige engelen
wonderlic ende onsprekelic tegenwoerdich
siin. daer du selue here ihesu *christe* priester ende
15 offer biste in onbegripeliker wisen. Ic
weet waerlic wel. ende oec so geue ic my
schuldich diinre goedertierenheit dat ic
niet weerdich en bin tot dinen outaer te
gaen ende diin heilige lichaem al daer te
20 ontfangen. want ic mi mit menich
foudigen sonden beulect weet. Mer ic
weet dat waerlic wel. ende geloue des van

f.79r

al miinre herten. dattu almachtige god
die miin scepper ende miin behouder biste
mi onweerdige mensche mogeste weer
dich maken. ende van alle minen sonden
5 reyn ende vri. wanttu maecste hemelriick
ende eertriic van niete ende van sondaren ma
keste heilige lude alle dage. Daer om wat
du dat alleen vermogeste soe bid ic di dat
du mi geueste dat hemelsche broet te ont
10 fanghen mit anxte ende mit rouwe van my
nen sonden. mit ynnicheden des herten ende
mitter fonteinen der tranen. Veruulle miin
herte mit geesteliker bliscap also dat ics
gewaer warde. Ic bidde di oec here ihesu *christe*
15 om die weerdicheit diins heiligen lich
aems ende diins dueren bloets daer wi da
gelics mede werden gespiset ende ghelauet

F.78v, 16 Het woord 'geue' is doorgestreept en daarboven is 'erken' geschreven in een moderne hand.
Hand 4 volgens de indeling in het hoofdstuk over provenance.

F.79r, 7 wat: Een moderne hand heeft de -at proberen te veranderen in -ijl. Hand 1 volgens de indeling
in het hoofdstuk over provenance.

inder heiliger kerken. *ende* daer wi diinre
godheit mede deelachtich worden. dattu
20 verdrijfste van mi alle zaken die mi scei
den mogen van di. *Ende* ghif mi voert
meer te leuen van di *ende* na dinen geboden.

f.79v

dat diin heilige lichaem mi werden moet
tot salicheden beide aen siel *ende* aen liue
wanttu spraecste selue tot dinen iongeren
Dat broet dat ic geue sel is miin vleesch
5 *ende* miin bloet voerder werlt leuen. *Ende*
die gene die mi eten sellen leuen ewelike
Want si woenen in mi *ende* ic in hem. Ic bin
dat waerachtige leuende broet die vanden
hemel gecomen bin. Aey hemelsche broet
10 du biste een spise der engelen die mine
ziele mogeste leuende maken. Com in
miin herte en make dat reyn *ende* vri van
allen vlekken. Aey suete broet mynnentli
ke broet ghif mi oec dat ic gene mynne
15 buten di soeken en moet. noch gene sue
ticheit buten di en moet begeren. noch
gene scoenheit bouen di en moet myn
nen. Com in miin herte. en behoede my
bynnen aender zielen *ende* buten aenden
20 lichaem. Verdrijf van mi alle mine vy
ande die mi lagen. dat ic vrilic totti co
men mach sonder enige lettenisse. *ende* ick

f.80r

mitti ewelic bliue daer ic di mach aensien
clærlic van oghen tot oghen. Daer seltu
mi maken also verweent mitter suetich
eyt *ende* mitter clærheit diins liefliken aen
5 schiins. dat ic hongher *ende* dorste al verge
te. Des helpe mi du zuete here ihesu *christe* die

F.79r, 21 voert: Achter zit woord zijn de letters –aen toegevoegd door een moderne hand. Hand 2 volgens de indeling in het hoofdstuk over provenance.

F.77r-F.79r Deze pagina's zijn uitvoerig onderstreept door een moderne hand.

mitten vader *ende* mitten heiligen geest
leues *ende* regneers sonder eynde Amen.

Dit sprac sinte thomas van aquinen

10 **totten heiligen sacrament doe hi op siin
verscheyden lach: *ende* selmen lesen alsmen**

totten heilige sacrament wil gaen

IC aenbede di uerborghen waer

heit. die hier schuult onder dese

15 fuguere. miin herte begheert

diins altemael. Want in di te contempli

eren gebreken die sinnen. sien smaken *ende*

geuoelen. si worden in di bedroghen. *Son*

der alleen geloefment in di mitten horen.

20 Ic geloue so wat die gods soen gesproken

heeft dattet siin woerde der waerheit.

Aenden cruce was uerborghen diin god

f.80v

heit alleen. Hier sculet te samen diin god

heit *ende* diin menscheit. Ic geloue *ende* be

lie waerlic aen dese beide. Ic bidde dat die

scaker badt bi di aenden cruce. Ic *here* en be

5 scouwe dine wonden niet als sinte thomas

dede. doch geloue ic *ende* belie dattu bisste mi

in god. Here maec mi alle wege in di meer

te gelouen *ende* liefde totti te draghen. O ge

huechnisse des doots ons heren ihesu *christe*

10 leuende broet du geueste dat leuen den

menschen. ghif miinre sielen van di te le

uen. *ende* hoer na di alle tiit soete te smaken

O milde pellicaen *here* ihesu *christe* reynige mi

onreyne mit dinen heiligen bloede. *Want*

15 des enen dropel alleen mach gesont maken

F.80r, 13 IC aenbede: Dit is het begin van de Adoro de devote, een hymn geschreven door Thomas van Aquino.

F.80v, 11 Tussen de woorden 'ghif' en 'miinre' staat het woord 'ook' geschreven in een moderne hand. In dezelfde zin zijn de woord(en) '-n van di' doorgestreept. Erboven staat de woorden 'door u' geschreven. Beiden zijn geschreven in hand 3 volgens de indeling in het hoofdstuk over provenance.

alle die werlt vanharen sonden. Here ihesu
christe nu scouwen wi di verborgen. wan
neer sel dat gescien daer ic soe seer na
dorst dat mi diin aensichte geopenbaert
20 worde. *ende* ic mit dinen aensichte gesien wor
O leuende Ide in diinre glorien Amen
vrucht du suete gemynde *ende* wonnen

f.81r

like paradiis. Su suete dropel van cyper
inden wiingaerde van engadi. wie ge
uet mi dat ic di huden also weerdelijke ont
si datti lustet tot mi te comen. *ende* bi my
5 te bliuen *ende* niet van mi te scheiden. O
grondelose goet dat hemelriic *ende* eertriic
veruult. neyge di huden also genadelic tot
mi *ende* en versmade niet diin arme crea
tuer. O *here* al en bin ic diins niet weer
10 dich so bin ic doch diins noettorstich. O sue
te *here* en bistu niet die den hemel *ende* die eer
de mit enen worde gescapen hebste. mit
enen woerde mogestu miin arme ziele
gesont maken. O suete *here* doe mi na dii
15 nre grondeloser ontfermherticheit. *ende*
niet na miinre verdiente. du biste dat
onsculdige lammekiin geoffert. dat hude

-
- F.80v, 21 de in diinre glorien Amen: Met rood onderstreept.
- F.81r, 8 Midden boven de woorden 'versmade' en 'niet' staat het woord 'dog' geschreven in een moderne hand. Hand 3 volgens de indeling in het hoofdstuk over provenance.
- 12 Midden boven de woorden 'hebste.' en 'mit' staat het woord 'O' geschreven in een moderne hand. Hand 3 volgens de indeling in het hoofdstuk over provenance.
- 13 Midden boven de woorden 'mogestu' en 'miin' staat het woord 'ook' geschreven in een moderne hand. Hand 3 volgens de indeling in het hoofdstuk over provenance.
- 14 Na het woord 'maken' staat woord 'nu' geschreven boven de regel in een moderne hand. Midden boven de woorden 'suete' en '*here*' staat het woord 'lieve' geschreven in een moderne hand. Beiden zijn geschreven in hand 3 volgens de indeling in het hoofdstuk over provenance.
- 18 Het woord 'wert' is doorstreept. Daarboven staat het woord 'sijt' geschreven in een moderne hand. Hand 3 volgens de indeling in het hoofdstuk over provenance.

voer alre menschen sonden wert geoffert .
O suete wel smakende hemels broet. dat
20 alle suete smake in hem heuet na elkes
menschen begheerte. make huden lustich
inden dorren mint miinre sielen. spise

f.81v

ende dranc. Sterke mi *ende* uertiere mi. *ende*
uerenige di mynnentlike mit mi. O ewi
ge wiisheit nv com huden also crachtelike
in miinre sielen dattu alle miine vianden
5 verdriues *ende* alle mine gebreke versmel
tes. en alle mine sonden uergeues. Com
uerlichte miin uerstandenisse mitten lich
te diins waren gelouen. *Ende* verbarne mi
ne wille mit diinre sueter mynnen. *ende*
10 uerclaer miin gehuechnisse mit diinre
vroliker tegenwoerdicheit. *Ende* gif my
mynne *ende* cracht tot doechden. Beware
mi *ende* alle menschen. *ende* ghif in onsen do
de dat wi di openbaerlic gebruiken in
15 ewigher salicheyt .Amen. **Ghebet III**
O mynnentlike here ihesu *christe* sich aen
diin mynnentlike *ende* troestelike
woerde. dine zware tormentlike passie.
diin duerbaer bloet diin menichfoudi
20 ge liden. O uerweende here ic bidde di om
diin onbegripelike pine *ende* om die on
sprekelike mynne die di dit heeft doen

f.82r

werken. dattu miinre ontfermes *ende*
reyn makes diin tabernakel dien du
mi gegeuen heues. so datti daer in ghe

F.81r, 21 Midden boven de woorden 'huden' en 'lustich' staat het woord 'oog' geschreven in een moderne hand. Hand 3 volgens de indeling in het hoofdstuk over provenance.

22 Midden onder de woorden 'sielen.' En 'spise' staat het woord 'dijne' geschreven in een moderne hand. Hand 3 volgens de indeling in het hoofdstuk over provenance.

5 noege te comen *ende* te woenen. *Ende* ghif
 mi di te ontfaen inder seluer mynnen
 daer du di seluen in gaueste inden auent
 mael. *ende* inder seluer minnen daer du
 di seluen in geuest inden outaer. *Ende*
 ghif mi di also te smaken. alst di smake
 10 de iohannes ewangeliste di hi rustede
 op dine borste. *Ende* ghif mi di op te dra
 gen *ende* te offeren siel *ende* liif *ende* alle goet
 inder seluer mynnen. also du dinen va
 der di seluen offerdeste inden galgen des
 15 cruces. *Ende* ghif mi voert te gaen totti in
 dinen name also als du voer ons ghe
 gaen heues *Ende* ghif nv di te onfaen.
 inden name daer di in ontfenc maria
 diin gebenedide moder. Amen |||
 20 **Dit selstu lesen mit ynnicheit alstu
 dat heilige sacrament ontfanghen
 hebste : tot lof *ende* ere theilige sacrament.**

f.82v

O ihesu *christe*. lof si diinre ontsprekeli
 ker mynnentliker goedertieren
 heit die mi so mildelike deelach
 tich heues gemaect diins gebendiden lich
 5 ams *ende* diins duerbaren bloets daer du
 miin siele mede gespiset hebste. O doersci
 nende licht O licht lichtende bouen allen
 lichte want sonder di gheen licht en is.
 Verlicht miin uerstandenisse *ende* doerscy
 10 ne alle hecken miinre sielen soe dat daer

F.82r, 14 Midden boven de woorden 'seluen' en 'offerdeste' staan de woorden 'voor ons' geschreven in een moderne hand. Het woord 'galgen' is doorgestreept en daarboven is het woord 'houe' geschreven in een moderne hand. Beiden zijn geschreven in hand 3 volgens de indeling in het hoofdstuk over provenance.

15 Achter het woord 'in' staat het woord 'b*n' geschreven in een moderne hand. Hand 3 volgens de indeling in het hoofdstuk over provenance.

F.82v, 10 De woorden 'alle hecken' zijn doorstreept. Daarboven staat het woord 'soo' geschreven in een moderne hand. Hand 3 volgens de indeling in het hoofdstuk over provenance.

niet en bliue enigerhande beulectheit daer
nv in is gecomen diinre heiligen heilicheit.
Lof si den vader inder moghentheit. Lof si
den sone inder wiisheit. Lof si den heiligen
15 gheest inder minnenliker goedertierenheit.
O here in desen drien bistu een O minnenlike
christe lof si di die mi weerdlike geweerdicht
heues te horen die onweerdige dienre diin.
Ende te verbliden dat bedroefde herte miin
20 O uerweende here dat ic van di begeerde.
dat heuestu mi gedaen. Ende ic hebbe vast
omme gehelst dat ic lange tiit begheert

f.83r

hebbe. O here du biste een minnenlic boem
onser salicheit die du selue wileneer plan
tedest in marien. *ende* heueste vander suuer
re maghet uleysch ontfaen daer du mi nv
5 so vriendelic mede gespiset hebste. O lieue
here nv is dese selue boom geplantet in enen
acker daer gheen vochticheit in en is ende
onvruchtbaer is. Daer om bid ic diinre
grondeloser goedertierenheit. dattu daer
10 in storteste den soeten dou diins heiligen
gheests die wel mach doen bloeyen die
edelle wortelle die du here inden lande ghe
spreyt heues. O moghentheit des vaders
ganc in miinre gedenckenis. O wiisheit
15 des soens ganc in miinre uerstandenis.
O goedertieren raet des heiligen gheestes
ganc in minen wille also dat dese drie

-
- 12 Het woord 'heiligen' is doorstreept. Daarboven staat het woord 'onbevleete' geschreven in een moderne hand. Hand 3 volgens de indeling in het hoofdstuk over provenance.
- F.83r, 1 Achter het woord 'boem' staan de woorden 'des levens en' tot ver in de rechtermarge geschreven in een moderne hand. Hand 2 volgens de indeling in het hoofdstuk over provenance.
- 5 Midden boven de woorden 'hebste' en 'O' staat het woord 'maer' geschreven in een moderne hand. Hand 3 volgens de indeling in het hoofdstuk over provenance.
- 12 Midden boven de woord(en) 'lande' en 'ghe' staan de woorden 'mijnes berte' geschreven in een moderne hand. Hand 3 volgens de indeling in het hoofdstuk over provenance.

20 moghentlike crachten moeten claelike
werken in miinre sielen Also dat miin
siele mit dien drien crachten antwoerde
moet wesen diinre heiliger drieuoudic
heit daer si wt geuloeten siin. Dit te ver

f.83v

crigen helpe mi die in dien drien voer
genoemden *personen* een ewich almacht
ich onuerscheiden god is Amen. **ghebet**
Nv ueruroechde di siel *ende* liif. want
5 du hebste ontfangen dinen *here* *ende*
dinen god *ende* dinen uerlosser. Nv bidde *here*
om siin onsprekelijke godheit dat hi nvm
mermeer en scheyde van ons *ende* wi altoes
mit hem moeten bliuen en eenre enicheit .*Amen.*
10 O minnenlike *here ihesu christe* . **ghebet.**
ic loue di wanttu mi mit dinen
heiligen lichaem gespiset hebste. *ende* mit
den bloede diins lieuen soens ons lieuen
heren *ihesu christe* Daer om bid ic di almach
15 tige ewige god dat dese heylige nuttin
ge niet en come totter verdoemnisse miin
re sielen. mer totter verdoemenisse al des
vyants lage *ende* mi totter bliscap brenge
die nvmmermeer eynde en wort Amen

f.84r

**Hier beghint dat prologus vanden hondert
artikulen der passien ons heren ihesu christe**

SOe wie gehuechnisse der *myn*
5 liker passien ons heren ihesu
christe *ende* sinen *mennichfoudigen*
liden dancbaer begeert te we
sen Die mach dese hondert artikulen der
gedenckenisse siinre bitterer passien mit
10 hondert versen of gebeden die hier na uol
gen dagelix lesen ¶ *Ende* elken artikel dit veers
¶ Wes gegruet goedertieren *here ihesu christe*

Of ae maria. na dien dattet geteykent
staet ¶ In deser formen wert van gode
15 geleert een deuoet broeder vander pre
diker oerden in zweden. Toe eenre tiit
nader metten als hi stont voir ene cru
cifix. *ende* iamerlike becarmede *ende* beclae
gede sine onvruchtbaerheit van medeli
20 den der passien ons heren. so wies in *hem*
soe seer die droeuige begeerte dat hi ne
der viel in ommachte *ende* quam wt hem

f.84v

seluen. Ende siet een hemelsch licht om
mescheen hem. in welken hem dese ge
huechnisse der passien *ende* dese hondert
gedencknisse getoent worden. Ende hy
5 ontfenc in beuelinge dat hi elkes dages
dese hondert artikulen mit alsoe veel
venien *ende* mit gebeden die hier na uolgen
mit herte *ende* mit monde ynnichlike sou
de seggen. *ende* hier in hem soude geliken
10 na sinen uermoghen onsen *here ihesu christe* die *om*
hem gepassiit is ¶ Na dien dage wert hi
ouermits gracien die hi ontfanghen had
de. *ende* oefeninge deser gedencknisse *ende*
dese gebeden also ontsteken mit vueri
15 ger ynnicheit. *ende* also besaluet mitter
saluen godliker mynnen datmen lichteli
ke inder puerheit siins ommegeens.
in sueticheit siinre scriften. in vliticheit
siinre gebeden. *ende* in goetheit al siins
20 leuens mochte sien. als in enen seer claer
spieghel die gracie die hi ontfaen had
de ¶ *Ende* het is te weten. datmen elken

f.85r

O goedertieren ihesu di presentiert miin
gedachte den bosen laster dien du verdroe
geste inder nachte vander macht der du

usternisse dat si dine scone oghen bedecten
5 *ende* di mit hateliken stemmen bespotten *ende*
fellige sloeghen *ende* bescempten. *ende* diin
heylige aensichte dat vol was van gracien
alse woedende honde mit stinkende spe
kel ontreynden. *ende* diin teder lichaem sno
10 delike handelden. **vers** Wes gegruet **iiii artikel**
O goedertieren ihesu mine gehuechnisse
presentiert di mede dat gerechte des bosen
onrechts. wt welches haticheit du des mor
gens vanden hateliken honden voer cay
15 phas wordest houerdeliken berispet. van
valschen tugen logenlike gewroghet. *ende*
mitten oerdel des doots wredelike *verdoem*
pt **vers** Wes gegruet goedertieren.v. **artikel**
O genadige ihesu alle mine binnensten
20 presentieren di oec dat droeuige ansien
diinre moeder der ioncfrouwen. in welken
si mit medelidenden herten si screyelike aensach.

f.85v

vers Wes gegruet goedertierenhere ihesu. Here *verhore*
miin gebet. *ende* miin roepen come totti **gebet**
O alre goedertierenste ihesu *christe* miin enige
betruwen ic presentier huden diinre goeder
5 tierenheit gedenckenisse deser dingen op dat
du in allen tribulacien *ende* drucke mi mit
vaderliker genaden te hulpe comes *ende* vanden
bandenmiinre sonden mi ontbiindes. van hey
meliken *ende* openbaren versumenissen ghe
10 breken *ende* scanden mi behuedes *ende* van in
geuen des bosen gheests *ende* alre oerzaken
der sonden mi vries *ende* bescermes. *ende* mit
dinen *ende* diinre moeder droefheden my
geues te wesen wt godliker minnen mede
15 drouich. here ihesu *christe* die mitten vader. *ende*
den heiligen geest leues *ende* regniers ewelic
sonder eynde. amen. **vi.artikel middaech**
Eya ewige waerheit goedertieren here
ihesu *christe* mine gehuechnisse offert

20 di nv die lasterlike confusie daer diin hei
lige siele doe mede bestort was. doe du voir
pylatus mit so groten laster gebrocht wor

f.86r

des valschelike gewroeghet *ende* mitte scan
deliken dode sonder dine uerdiente onrec
htueerdelike ueroerdelt. *vers* Wes gegruet goedertieren
here ihesu christe du biste uol genaden ontfermherticheit
5 is mitti *gebenediit* moet wesen dine passie dine
wonden *ende* dinen doot *ende* dat gebenedide
bloet diinre wonden **Amen..vii artikel.**
O goedertieren ihesu miin herte offert di oec
dat lasterlike bespotten in welken du van
10 pylatus wordes gesant tot herodes besce
mpt. *ende* mit enen witten clede als een dwaes
bespottet *.vers.* Wes gegruet. so voirt. **viii artikel**
Di offert mede goedertieren ihesu miin
siele die gewondede sericheit in welken diin
15 scoen lichaem van slagen der geselen doer
wondet *ende* vanden wonden der slage gescoert
iamerlike was geswollen..*vers.* Wes gegruet
Mine siele offert di oec suete. **ix artikel**
ihesu die doerne croninge in welken diin
20 konincklike hoeft mit scarpes doornen doer
grauen wort. *ende* diin schone minlike aen
sicht mit bloede beronnen.*vers* Wes gegruet

f.86v

Mine geest offert di genadige ihesu die **x ar(tikel)**
scandelike uerdoemenisse wt welker boser
ongenadicheit du geleyt wordes totten
dode. dragende diins selfs cruce. *vers* Wes
5 gegruet. *Here verhoere miin gebet.ende miin roepen.* come
O hope *ende* troest miins herten**Ghebet.**
goedertieren *here ihesu christe* om gruwelicheit des
oerdels diinre cruinge. so bid ic di *innich*

F.86v, 1 x ar: Deze woorden staan helemaal in de rechtermarge.

6 Ghebet: De letters 'geb' zijn heel licht door de hoofdletter G geschreven als aanwijzing voor de rubricator (De kopiist en de rubricator zijn waarschijnlijk identiek).

like. dattu mi inder vre miins dodes ge
10 nadich oerdel ouer mi does. Leer mii die
eer der werlt te versmaden *ende* di getruwe
lic *ende* wiselic te dienen. *ende* mit dinen heiligen
wonden. die wonden miinre sonden te ge
nesen. Goede ihesu enlaet mi niet achter in
15 der tiit der becoringen. die om mine wille
diin heilige hoeft also veel prekelinge der
doernen heues onder worpen. Ghif mi here
diinre pinen altoes minlike in gehuechnis
sen te hebben *ende* dat ic na minen uermogen
20 geliicformicheit des cruces diinre passien
moet antwoerden goedertieren here ihesu *christe*
die mitten vader leues *ende* regniers in ewicheit.amen.

f.87r

O alre minlicste ihesu **dat xite artikel || auont**
christe in miinre gedachte heb ic ghe
huechnisse *ende* mine siele gebreket in my.
als ic gedencke dat alle die sinne diins
5 lichaems *ende* enen ygeliken bi sonder mit
sonderlinger pinen becommert was want
doe du henges inden houte des cruces wor
den diin ogen verdonkert. die clerre wa
ren dan die clerbunkel.. **vers.** Wes gegruet
10 goedertieren here ihese *christe* d(i) b(ist) uol *genade* ontfermherticheit is
mitti *gebenediit* moet *wesen* dine *passie* d(ie) *wonden* *ende* d(ie)
doot e(nde) d(at) *gebenediit* bloet d(ie) *wonden* **amen. xii artikel**
Diin heilige oren worden vervullet
mit lasterliken *ende* *scempeliken* woerden **vers** Wes
15 Diin edel ruken ontfenc vulen **xiii artikel**
onreynen stanc. **bers**Wes gegruet **xv artikel**
Diin natuerlike smake wert gespiset
mit bittere gallen *ende* ghelauet mit gal
lighen asiin. **vers** Wes gegruet..**xv artikel.**
20 Al diin lichaem dat van siinre *edelheit*
sachte was aen te tasten. is mit wreden
slaghen *gepiint*..**vers.** Wes gegruet **gebet.**

f.87v

Om gedenkenisse al deser pinen bid

ic di goedertieren ihesu dattu mine oghen
ofkeers dat si hem niet en pinen ydelheit
te sien. betune mine oren mitte doernen
5 diinre minnen. dat si niet en begeren te horen
quade tongen ydele woerde vloekinghe of
after sprake. Doe wt in mi alle ydele weel
de des rukens *ende* begheerte vleyschelijker
sueticheit. Ghif mi oec *here* niet te achten
10 genuechte der spisen *ende* des drancs. mer
ghif mi enen gehoersamigen *ende* oetmoe
digen wille in dinen dienste. dat alle mi
ne eygelicheit dinen heyligen dienste on
der werpen si. *ende* ic getellet moet werden
15 onder tgetall diinre deuoter knechten ofte
deernen. doe di in dese leuen oetmoedelike
dienen. *ende* inden sale der glorien ewelic
benedien *ende* louen god die glorioes is in
ewicheyt. Amen. **xvi artikel: diisdaech**
20 Och minlike *ende* goedertieren ihesu
in dier vren doe du henges anden cru
ce. was diin eersame hoeft onsachtelike

f.88r

geneyget *ende* iamerlike *ende* piinlike neder
geseghen. **vers** Wes gegruet goedertieren. **xvii artikel**
Diin scone hals was vanden gewichte
diins hangenden hoefdes gerecket *ende* ge
5 crommet **vers** Wes gegruet godertieren..**xviii artikel**
Diin clær aensichte was mit spekel *ende*
mit bloede beronnen.**vers** Wes gegruet **xix artikel**
Die goede *ende* scone varwe diinre huut
was uerduustert mitten zwarke der droef
10 heit *ende* als assche geworden. **vers** Wes gegruet
Dine gedaente *ende* forme die.**xx. artikel**
scoen was bouen alle kiinderen der menschen
is uerwandelt. *ende* men sach di als die gedaen
te noch scoenheit en hadde. **vers** Wes gegruet

F.87v, 19 diisdaech: De rechterpoot van de *b* loopt tot de regel eronder door. Mogelijk een derde vorm van een regelvulling.

15 Here uerhore miin *gebet. ende* miin ropen come totti **ge**
O genadige here ihesu *christe* ic bidde gif **bet.**
mi om dine gebenedide passie. dat ic om
uerghifnisse miinre sonden mi wennen
moet tot lichaemlike pinen *ende* icse minnen
20 moet om weerdicheit diinre heiliger cru
singe. *Ende* ghif mi here dat ic liidsaemlike
ende oetmoedelike uerdraghen moet boser

f.88v

menschen seden. *endehoueeidicheden* *versmaet*
heit *ende* laster om die glorie diins naems
niet te ontsien. mer van herten begeren. *ende*
alle bitterheit *ende* droefheden miinre sielen
5 te uersoeten inder soeticheit diinre goedertie
renheit. *ende* alle vleyschelike begeerten *ende*
lichaemlike veelden om dine minne *in* mi
te doden. die om minen wille den doot des
cruces geleden hebste *gebenedide* ihesu *christe*
10 waer god louelic *ende* gloerioes *ende* bouen
uerhoghet in ewicheiden. **Amen. *xxi. artikel***
O goedertieren ihesu *christe* mynner der ***middaech***
mensen dine rechterhant was
doe wredelike genaghelt aen dat cruce.
15 **vers** Wes gegruet goedertieren here ihesu *christe* du ***xxii artikel***
Dine luchterhant was oec mit enen
yseren nagel ongenadelike doer geboert
vers Wes gegruet godertieren. ***xxiii artikel***
Goede ihesu diin rechter arm was seer
20 gequetset van groter wtreckinge. **vers** Wes
Diin luchter arm wert *verderft. **xxiiii ar(tikel)***
van seer wreder hanttieringe. **vers** Wes gegruet

f.89r

O goedertieren ihesu du henges ***xxv artikel***
so iamerlike *ende* so piinlike dat allene *van*
aensien stenige herten moechten uermorwen

F.89r, 1 xxv: In de rechtermarge, helemaal tegen de rand van het blad, staan met potlood de letters 'xxv'
geschreven als aanwijzing voor de rubricator (De kopiist en de rubricator zijn waarschijnlijk
identiek).

to medeliden.*vers* Wes gegruet. Here uerhore miin gebet

5 O goede ihesu onbeviindelike. **Ghebet.**
diepheit der bermherticheit. ic bid di om
die bitterheit diinre gruweliker passien
dattu mi in voerspode diinre *nvmmermeer*
en lates uergeten noch in wederspode *van*
10 di scheyden. Here ic begeer dat alle die macht
miins lichaems *ende* miinre zielen dinen cru
ce onuerscheideliken moet aen gehecht wer
den *ende* alle mine neyghinge in di rusten
moten ouermits den ancker der minnen.
15 maec mi goedertieren ihesu *ommachtich* te
volbrengen mine quade begeerten. Starc
ende wacker alle mine gedachten te werpen
in dinen bitteren pinen tegen die mogen
heit der geenre die hem pinen mi of te
20 scheyden van di. die miin godlike heyl
biste ghebenediit in ewicheyden. Amen.
dat xxvi ste artikel. des auonts. Diins

f.89v

O suete ihesu stantachtige minner.
diin rechter voet wert inder sel
ue vre diinre crusinge mit enen yseren
nagel piinlike doer grauen.*vers* Wes gegruet
5 Ende diin luchter voet **xxvii artikel**
wert des gelikes mit eenre wreder
wonden doerboert. *vers* Wes gegruet
Here alle dine lede siin mit **xxviii ar(tikel)**
gewelt aen dat hout des cruces onweg
10 gelike gehangen.*vers* Wes gegruet
Dat zwaer gewichte diins **xxix. artikel**
mueden lichaems te scuerde dine scone
lede mit zwaren hangen. *ende* widede die
wonde tot meerre pinen *ende* mit groter
15 wtreckinge te reten dine heilige senu
wen. *vers.* Wes gegruet goedertieren **xxx. artikel**

5 Ghebet: Door de *G* en de *b* zijn heel licht de letters 'ge' geschreven als aanwijzing voor de rubricator (De kopiist en de rubricator zijn waarschijnlijk identiek).

O goedertieren ihesu die riuieren des bloets
dat wt dinen heiligen wonden liep. be
uerwede al diin schoen eersame lichaem
20 **vers** Wes gegruet goedertieren here ihesu christe di bist
uol genade ontfermherticheit is mitti gebenediit moet
wesen dine passie. Leest voert als voirf* is

f.90r

Here uerhore miin gebet. *ende* miin ro. **gebet.**

O genadige ihesu christe afgront der ew
ygher goedertierenheit. ic bid di nv van
alre begeerten miins herten. dat ic in goe
5 den *ende* in quaden dingen in voerspode
ende in wederspoede altoes moet danckaer
gevonden werden. *ende* di mynen trouwen
uerlosser danckende dat ic alle mine
wilde gedachten *ende* alle die crachte miins
10 herten uerenigen moet mit *compunctien*
in gedenckenisse diinre gebenedider pas
sien. op dat en gheen lit miins lichaems
en si. te hebben wat gevoeliker geliicheit
diinre passien. Ghif mi oec goed ihesu
15 dat mi *nimmermeer* en uerdriete te we
sen in dinen loue *ende* in dinen godliken
dienst. mer dat mi daer in si mine hoech
ste ruste *ende* vrede. Ende ghif mi here ghe
nuechlike begeerte te woenen in dinen
20 bloedigen heiligen wonden *ende* dat ic
daer in ontfangen moet van *allen* tri
bulacien *ende* verdriet miins herten salige

f.90v

vermakinge. Die mitten vader *ende* mit
den heiligen geest leues *ende* regniers. Amen.
Ach goedertieren **xxxi artikel ¶ woensdaech**
ihesu diin bloeyende liclaem dat henc
5 aender stamme des cruces uerdorret van
zwaren pinen .**vers**Wes gegruet. **xxxii.ar(tikel)**

F.89v, 22 Leest voert als voirf* is: Met rood onderstreept.

F.90v, 4 liclaem: Dit is een misspelling van 'lichaem'.

Diin heilige rugge die uermoeyt was
van tormenten ruste op dat harde loenen
des cruces. **vers** Wes gegruet *goedertieren xxxiii.*

10 Diin heilige lichaem dat gewichtich
was van moetheden des hangens dael
de nederwert **vers** Wes gegruet **xxxiiii.**
O ntellike wonden quetsten mit gro
ten pinen dine suete vleysche. **vers** Wes
15 gegruet *goedertieren here ihesu christe du. xxxv. artikel.*
O goedertieren ihesu diin herte dat uol was
godliker minnen uerdroech al dese dinge
mynlike op dat ons alsoe dine ommetelike
minne kundich worde. **vers** Wes gegruet *godertieren*
20 Here *verhore miin gebet. ende miin ropen co(me).* **gebet**
O ihesu ongescapen wiisheit ic bidde di
dat die grote dorheit die in dinen lichaem

f.91r

was van groter pinen doet henc in dat
cruce mi moet wesen ene bloeyende groei
ynge in diinre gracien. Diin onsachte loe
nen aenden *stamme* des cruces. si mi een gees
5 telike ruste. Dat neder sincken diins zwa
ren lichaems moet mi wesen en blide ver
heffinge totter hoecheit der doechden Die
pine *ende* die wonden diins vleyschs. moe
ten gesont maken in mi die wonden miin
10 re sielen. *ende* moeten uerdriuen *allen* quaden
rouwe miinre sielen. *Ende* o goede ihesu diin
minlike herte moet miin herte ontsteken
mit godliker minnen dattet vlamme geue
int ewighe leuen. Amen. **xxxvi artikel**

15 O goedertieren ihesu *christe* doe du **middac**
lasterlike genagelt henges aen dat
cruce doe was di diin leuen onbeulect
ende salich verweten. **vers** Wes gegruet. **xxxvii.**
S i visierden di here scempelic gelaet. *ende*
20 si spraken di toe lastere *ende* versmadelike
woerden. **vers** Wes gegruet. **xxxviii artikel**
O suete ihesu du waers voer niet gerekent

f.91v

inden stenighen herten der ioden. **v(ers)** Wes gegruet
Here du bleues gestadich ende **.xxxix artikel.**
vast in alder noet diinre pinen. **vers** Wes ge
O goedertieren ihesu du bades **.xl. artikel**
5 minlike dinen vader voer die gene die di
cruceden. **vers** Wes gegruet. Here uerhore miin gebet
O genadige ihesu leer mi dinen **gebet.**
onweerdigen knechte mit williger her
ten om dine liefde te uerdragen quaetheit
10 ende laster boser menschen hoer spottelike
werken ende versmadelike woerde vreetsam
like te liden ende uerwerpinge ende alle onge
rechticheit deser werlt om dinen wille
niet te ontsien. Ghif mi here ihesu tegen alle
15 ouerloep der quader ende tegen alle ueruol
ghinge den geest der sachtmoedicheit ende
der onbeweechliker stantachticheit. Ende
leer mi mine wedersaken mit oetmoedi
ger mynnen voer di te onschuldighen. die
20 dine doot vyande mit minliken woerden
onschuldichste voer dinen hemelschen
vader suete ende oetmoedige ihesu christe.

f.92r

Die mitten vader ende mitten heiligen geest
een god biste in ewicheden. Amen **xli artikel**
Ghenadige here ihesu christe onnosel **auont**
lam du scenes den schuldigen ge
5 liic doe du onder den bosen gecrucet hen
ghes. **vers.** Wes gegruet goedertieren **xlii artikel.**
Uanden scaker ter luchterhant die di
boeslike lasterde wordestu onrechtueerde
like geblasphemiert. **vers** Wes gegruet. **xliii artikel**
10 Mer vanden scaker ter rechter siden die
penitencie dede wordestu waerachtelike
onsculdiget ende oetmoedelike aengebeted.wes
Mer du goedertieren ihesu **xliiii artikel.**
uergauest hem alle sine boesheyte **vers** Wes
15 gegruet goedertieren ihesu christe **xlv artikel**

Ende du openste hem ontfermelike
die doeren des paradises. **vers** Wes gegruet
Here uerhore miin gebet. *ende* miin ropen come. **ghebet**
O gotlike ihesu *christe* grondelise miltheyt
20 alre goeder dingen. ic presentier huden
den genadigen ogen des hemelschen va
ders dinen onschuldigen doot voer miin

f.92v

schuldige leuen. Ic bidde *here* *ende* wil mi niet
uerdoemen om mine grote *ende* menich
foudige sonden. ic rouwige sondaer roepe
mitten scaker die deuotelike penitencie
5 dede. Here gedencke miinre in dinen rike.
daer om goedertieren ihesu uerghif mi alle
mine sonden. *ende* luke mi op diin hemelsce
paradiis daer di alle salige louen *ende* glo
rificieren in ewicheit. Amen. **xlvi artikel**

10 O heilige ihesu *christe* uasticheyt **donredach**
des ongebrekeliken geloues *ende* spie
gel alre heilicheit du wordes in die vren
diinre tribulacien *ende* diinre nauheit om
minen willen gelaten van allen menscen. **vers** Wes gegruet.

15 Dine vriende sagent mit **xlvi artikel**
anxte vloen van di **vers** Wes gegruet. **xlvi artikel**
Goedertieren ihesu du henges inder galgen
des cruces naket *ende* ontamelike beroeft
van allen clederen. **vers** Wes gegruet **xlvi artikel**

20 Dine almachtige crachte *here* scheen daer
ommachtich alre dingen. **vers** Wes gegruet. **.i. artikel**
Goedertieren ihesu si hantierden di mit

f.93r

alre oneersamheit *ende* du uerdroegest
hoer wrede bespottinge mit zwigender
sachtmoedicheit. **v(ers)** Wes gegruet. Here verhore
O alre heilichste ihesu *christe* eer **ghebet** |||
5 baer exempel alre doeget beroue mi van
alre scadeliker *ende* anxteliker minnen der
mensen. vrie mi van alre ongeorden
der neyghinge to minen vrienden *ende*

reynige mi *ende* make mi alte male na
10 ket van ydelre *becommeringe*. O goede
ihesu cracht *ende* wiisheit gods. ghif my
cracht des herten *ende* wiisheit des uerstans
tegen alle geestelike boesheden. *Ende* als on
uolcomenre menschen dwaesheit weder
15 mi op staet. so ghif mi zwichende sacht
moedicheit om weerdicheit diinsbitteren
dodes die mi ouermits stediger gedenke
nisse int herte uaste geplantet moet we
sen. inden monde ouermits menichfoudi
20 gen gebede *ende* sprekinge *ende* dat si mi uaste
like si gebeeldet in alle minen lichaem **des**
ouermits heiligen werken. Amen. **middachs**

f.93v

O milzheit diins herten here **.li. artikel**
doe du henghes *in* dat cruce beken
destu allene dat droeuige herte diinre ge
minder moeder. **vers**. Wes gegruet **.lii. artikel**
5 O here haer droeuige siele *ende* haer screy
elic gelaet makede dine martelie dubb
elt. **v(ers)** Wes gegruet godertieren. **liii. artikel**
Hoer clagelike woerde *ende* hoer ontfer
melike becarmen te sneden diin teder herte
10 **vers** Wes gegruet goedertieren here. **liiii artikel**
Ende inder vre der lester noet *ende* der
onuerdrachliker sceydinge. gauestu hoir
tot enen troester dinen geminden disci
pel *ende* beuaelse hem *in* moderliker trouwen **vers** *Wes*
15 Ende den ionger haer in kiintliker trou **lv**
wen beuaeldi dier gelike hoe dat doe dat
zweert des rouwen haer ziele doer wonde
ende oec v herte doer sneet wie mach dat o
suede ihesu begripen. **vers** Wes gegruet. Here uerhore
20 O suede ihesu die om mi dootlike **Ghebet**
gecruust biste. ic beuele mi huden diin
reheiliger trouwen *ende* inder sekerre hoeden

f.94r

diinre goedertierenre moeder *ende* oec diins

geminden discipels die du hangende aenden
 cruce onscydelike te gader bondes om son
 derlinge vordel hoerre reynicheit des lich
 5 aems *ende* der sielen als een moeder *ende* horen
 soen. dat si van diinre beuelinge mi indesen
 leuen trouelike moeten bescermen. *ende inder*
 vren des doots mit horen gebede mi tegen
 di *versonen ende totten ewigen leuen brengen. Amen.*
 10 O ioncfrou maria. **lvi.artikel. auonts**
 heilige moeder gods eerbaer troester
 sche der sondaren. gloriose coninghinne
 der engelen. miin siele ontfenc huden
 hoechtidelike die gehuechnisse diins ont
 15 fermigen rouwes *ende* der droefheit diins
 herten dien du geleden hebste vanden ieer
 sten aen diins sueten soens daer hi tusschen
 den moerdenaren henc aent cruce. *vers* Aue maria
 Och ioncfrouelike moeder du en **lvii artikel**
 20 mochtet hem niet helpen mer symeoens
 zweert moste doergaen diin moederlike
 siele *vers*Aue maria *gratia plena. lviii artikel*

f.94v

D ie martelie des cruces *ende* die bitter
 pine diins suete soens was di o heilige
 maget een piinlic aensien *ende* een rou
 wich spiegel. *vers* Aue maria *gratia plena. lix arti*
 5 O minlike ioncfrouwe reyne moder **kel**
 du becarmedes dinen gemynden soen mit
 screyelijker becarminge. *vers* Aue maria *gratia*
 E nde diin suete soen **lx artikel |||**
 troestede suetelike weder di siin eersame
 10 moder. *vers* Aue maria *gratia. lxi artikel*
 Sine steruende maniere *ende* sine gebre
 kende woerde doer wonden dine drou
 uige siele mitten wonden der droefheit *vers* Aue
 Dine rouwige woerden *ende* **lxii artikel**
 15 dat karmelike gelaet diins lichaems
 mochte stenige herten beweken. *vers* Aue maria
 Dine moederlike handen *ende* dine. **lxiii ar(tikel)**

ionfrouelike arme mochten niet rusten
om bitterheit diins herten. *vers* Aue maria.

20 O heilige maghet diin teder **lxiiii artikel**
ende crancke lichaem wert gedwongen
te gebreken van groten rouwen *ende* ter

f.95r

eerden te uallen. *vers* Ave maria. **lxv artikel**
Mer alstu niet bet en mochste so en ont
fengestu voer groet solaes dat cussen des
nederlopenden bloedes diins kiindes. *vers* Aue

5 Eya moeder der ontfermher **ghebet**
ticheit ionfrouwe van engeliker puerheit
regiert mi moederlike in minen leuen. *ende*

bescermt mi ontfermelike inder vren
miins dodes. Want o eersame vrouwe
10 dat is die onsienlike vre om welker se
kerheit ic begeer di te bewisen trouwen

dienst alle mine leue dage. dat is die
gruwelike *ende* uersaechlike vre. in welke
alle sterflike herten beuen. *ende* alle consci

15 encien ontfruchten. Ic onsalige *mensche*
en weet niet tot wien ic mi keren sel
om te uercrigen troest *ende* hulpe als mine

sondige siele inder anxteliker vren van
minen lichaem sel scheiden. Daer om

20 genadige moeder oueruloyende water
der godliker ontfermherticheit ic strec
ke mi neder tot dinen voeten wt *inwendigen*

f.95v

suchten miins herten ynnichliken bidden
diinre sueter bermherticheit. dat ic inder
dootliker vren werdich moet werden te
gebruken diinre blider tegenwoerdicheit.

5 wat mach hi ontfruchten of wat mach
hem schaden o heilige maget daer du
voer geweerdiges te bidden. en dien du

geweerdiges te rekenen onder dinen gesin
de. O goedertieren coninginne miin sonder
10 linge troest wil dan goedertierlic di haes

ten te helpen mi in miinre noet. *ende* te be
scermen mit dinen teykenen tegen die gru
welike aensichte der boser geesten *ende* te
vrien wt den handen der quader vyanden
15 *Ende* wilt miin uersagede herte sterken mit
dinen soeten troest *ende* miin iamerlike such
ten ontfermelic aensien. Dan bid ic lie
ue vrouwe dat dine milde hande to mi
ontfermelike moeten wtgesteken werden
20 dat mine onsalige siele van di ontfan
gen moet werden. *ende* den ouersten rech
ter mit dinen roslike aenzichte ge

f.96r

presentiert. *ende* inden hemele mit ewiger
salicheit begauet. Daer ic dat gloriose
aensichte der godheit diins gemynden
soens. *ende* die glorie diinre hoger weerdich
5 eit sien moge in ewicheden. Amen. **vriddach**
O suete ihesu enige soen **lxvi artikel** |||
der godliker minnen in welken hem
god wel behaget heeft. waer om heeft die
vaderlike mynne inder tiit der bitterre
10 noet van buten die so ellendelike gelaten
ende van binnen die crachten diinre sielen
ende diinre lidenre natueren ontrectet den
gewoenliken troest inwendiger sueticheit
ende verdraget die vloet des hemelschen
15 douwes. **vers** Wes gegruet godertieren **lxvii arti**
O here daer om riepstu ontfermelike **kel**
mit groter stemmen hely hely. **vers** Wes gegruet
Nochtant was diin oetmoe **lxviii artikel**
dige wille in allen dingen sinen gracio
20 seliken wille geliic. **vers** Wes gegruet **lxix artikel**
Och here du hadste oec lichaemliken
dorst op die tiit van groter droetheit. **vers** Wes

f.96v

Here diin grote minne tot **lxx artikel**
onser salicheit maecte di geestelic meer
re dorst. **vers** Wes gegruet. Here uerhore miin.

O ihesu getrouwe middelaer. **Ghebet.**
5 die ouermits dinen bloede ons myt
dinen vader vrede heuest gemaect. Ic
bidde geweerdige mi bi te staen mit
gestadicheit der seluer trouwen in all
minen tribulacien. *ende* die oren diins
10 vaders te openen tot mynen ~~roepen~~
roepen *ende* minen gebeden. *ende* minen wille
in allen dingen dinen graciosen wille
te geliken. O here doe wt in mi alle moei
like dorstinge tiitliker dingen *ende* maeck
15 mi van herten dorstich geesteliker goede
Goede ihesu ghif mi een leuen datten ogen
diinre moghentheit ontfanlic si enen
doot die bereyt si. een eynde dat diins
gebrukens seker si. Amen. **lxxi artikel**
20 O goedertieren ihesu doe du **des middachs**
henges aen dat cruce *ende* du ge
sproken haddes mi dorst. van groter

f.97r

droecheit diins gecruusten lichaems
doe gauen si di *ommenschelike* drinken
edic mit gallen gemenget. **vers** *Wes gegruet*
goedertieren here ihesu *christe* du biste uol genaden ont
5 *fermhertiheit* is mitti. *gebenediit* moet wesen dine
passie dine wonden *ende* dinen doot *ende* dat
gebenedide bloet diinre wonden. Amen. **lxxii ar**
O here doe alle dingen uervullet **tikel**
waren die van di gescreuen waren *ende*
10 die minnen der menschen du van ewic
heden geminnet heues mit goddiensti
ger uerwinninge sege geuochten had
des doe sprakestu het is uolbracht. **vers** *Wes*
Onsprekelike minne der caritaten **lxxiii**
15 die om onsen wille dat groetdadighe
herte des soens gods mitten brande der
minnen hebste doen verbacken *ende* den seluen

F.96v, 10 roepen: Met rood doorstreept.

soen gods hebste onderdanich gemaect
totten dode *ende* totten gruweliken ende
20 uersmadeliken dode des cruces. *vers* Wes gegruet
O here want doe niet en **lxxiii artikel**
was daer dine godlike minne hoechliker

f.97v

in mocht geuordert werden. so beuaelstu
mit geneygeden hoofde dinen geest dat
uol doornen was inden handen diins
vaders. *vers*Wes gegruet goedertieren **lxxv artikel**
5 Ende althant scheyde hoer die glorio
se siele van dinen heiligen lichaem.*vers* Wes gegruet.
¶Hier mach hem een mensche to der eerden
neder strecken ende spreken.**¶** Wi aenbeden
di here ihesu *christe* ende benedien di wanttu ouer
10 mits dinen heiligen cruce die werlt uerlost
heuest. Ontferme di onser die gepassiit
biste voer ons Pater noster. Noch leest we
der. Wi aenbeden di. **¶**Dit machmen
neder gestrect lesen mitten gebeden dat
15 hier na uolget. Here uerhore miin gebet **gebet**
O clær exempelaer uolcomenre minnen
stantachtiges gelouen alre gracioser goet
heit genadige ihesu *christe*. Ic bidde di dat
die bitter dranck die du smaecste inden
20 cruce in mi alle bitterheit der gebreke
die den geeste tegen siin mit geliicmoe
dicheit alre doechden moet uersueten.

f.98r

Ghif mi here dat ic in rechten sinnen *ende* in
goeden werken stantachtich moet uol
herden totter doot *ende* vanden wege diin

F.97v, 7-8 Hier mach hem een mensche to der eerden neder strecken *ende* spreken: Met rood onderstreept.

F.97v, 12 Pater noster: Met rood onderstreept.

13 Dit machmen: Met rood onderstreept.

18 Midden boven de woord(el)en 'heit' en 'genadige' staat het woord 'o' geschreven in een moderne hand. Hand 3 volgens de indeling in het hoofdstuk over provenance.

re gehoersamicheit *nimmermeer* en scey
5 de. In dinen handen goedertieren *ihesu* be
uele ic *nv* *minen* geest op dat hi na desen
leuen ontfangen moet werden van di
in bliscappen. O *here ihesu* ic presentiere den
ogen diins vaders dinen bitteren doot.
10 als ene weerdige offer voer mine sonden
O *here* goede *ihesu* diin oneyndelike uerdien
ste moeten mine cleyne werken ontfanc
lic maken *ende* genuechlic der mogentheit
diins vaders op dat mi inder scheidinge
15 miins lichaems *ende* miinre sielen alsoe
al mine schult moet werden uergeuen.
dat ic geliic dinen gemynden. sonder mer
ren moet ouergaen vanden dode totten
leuen. Amen. **lxxvi artikel des auonts**
20 O gecruuste *here ihesu* screylike aensien
alre god dienstiger sielen. gedenck
hoe een vanden ridderen doe du doot hen

f.98v

ghes aen dat cruce diin heilige side doer
boerde mit enen scerpe speer. *vers* Wes gegruet
Ghedencke hoe haestelic wtter **lxxvii ar(tikel)**
wonde warsch bloet ran. *vers* Wes gegruet.
5 Ghedenc oec hoe wtter seluer **lxxviii ar(tikel)**
wonden waerachtich water neder liep. *vers* Wes
Och goede *ihesu* diin godlike lichaem **lxxix**
henc stiif van hertheit des doots. *ende* mit
doergaende vorste uercoudet. *vers* Wes gegruet
10 Ach mi *here* hoe groter bitterheit **lxxx. artikel**
heb ic di sake geweest. mit hoe groten scatte
hebste mi gecost. *ende* mit hoe harden arbeide
hebste mi uerlost. *vers* Wes gegruet. *Here uerhore miin*
Gheminde *ihesu* uerbarge mi in **ghebet**
15 dinen diepen wonden voer alle mine vyanden
Die roetheit diins dueren bloets. moet mi

F.98r, 17 Midden boven de woorden 'dat' en 'ic' staat het woord 'en' geschreven in een moderne hand.
Hand 3 volgens de indeling in het hoofdstuk over provenance.

ne onsalige siele mit scoenheit der graciën
ende der doechden uercieren. Dat heilighe
reyne water diinre siden. moet mine on
20 reyne consciencie wasschen *ende* reynighen
van allen vlekken. Die stijfheit *ende* die be
urorenheit diins duerbaren lichaems moet

f.99r

mi stedigen goede ihesu in diinre mynnen *ende*
aen di uesten mit sueten lime der caritaten.
ende en moet mi nimmermeer van di laten
scheyden. O here en laet mi nimmermeer ver
5 geten des dueren copes mit welken du mi
gecost heues. noch des duerbaren cleynodes
dattu om mine uerlossenisse gegeuen heues
Goedertieren ihesu die zwaer arbeit dien du
om minen wille geleden hebste. moet mi
10 voeden mit zueter uermakinge der minnen
die gheen arbeit en kennet. Ic bidde di here
want ic di hebbe sake geweest van dus
swaren arbeide dattu mi geues di aen te
hangen mit sueter enynge der mynnen *ende*
15 geest mitti te werden in ewicheit. Amen
Och moeder der ont **lxxxix artikel saterdach**
fermherticheit hauene der dwaelen
der *ende* godlike spiegel der rechtueerdiger
moeder gods hoe groten rouwe bedructe
20 di o goedertieren maget doe du stondes
onder den cruce. *ende* diin geminde soen
doot daer aen henc. hoe dicwiil sagestu

f.99v

op in dier vren mit suchteliken opsyen
tot dinen geminden sone die doot voer
di henc. *vers* Aue maria gratia. **lxxxii artikel**
Hoe moderlike *ende* hoe sachtelike worden
5 die gestoruene lede *ende* die dode arme doe
men hem vanden cruce dede van di ont
fangen. *vers*. Aue maria gratia. **lxxxiii artikel**
Mit hoe getruweliker minnen worden
sine varsche wonden *ende* siin bloedige lich

10 aem geuoet to dinen roseliken aen
sichte. *vers.* Aue maria *gratia plena.* **lxxxiii artikel**
O goedertieren maget hoe menich waruen
worden sine pleke wangen *ende* sine ontuer
wede lede van di suetelike gecusset.*vers*Aue maria
15 O droeuige moeder mit **lxxxv artikel**
hoe veel wonden. wert diin herte doer
wondet. *vers.* Aue maria *gratia.* **lxxxvi artikel**
O droeuige maget hoe veel dieper such
tinge gauestu wt van droefheden diins
20 herten.*vers*Aue maria *gratia plena.* **lxxxvii artikel**
O coninghinne des hemels hoe grote
bitteren regen der tranen stortestu*vers*Aue maria

f.100r

O suete maget die woerden **lxxxviii artikel**
diinre moederliker ontfermherticheit wa
ren alte screyelic. *vers.* Aue maria.**lxxxix artikel**
Dine beroeringe die wilneer genuech
5 lic minlic *ende* gracioselic waren. worden
doe wonderlike onstadelike *ende* rouwich.*vers*Aue
Oeersame moeder diin herte **xc artikel**
dat doer wont was mitten zweerde des rou
wen.dat was ontroestelic *ende* ontfenck
10 genen troest. *vers* Aue maria. Here verhore miin.
O minlike moeder ioncfrouwe **Ghebet.**
ewiger reynicheit. ic bidde dattu dine mil
de oghen geweerdiges ontfermelike op
mi te slaen *ende* al miin leuen mit diinre ge
15 nadiger goedertierenheit te behoeden. Ende
bescerme mi genadelike van allen vyanden
onder den sceem diinre vloegelen. O ionc
frouwelike moeder keer minlike altoes
tot mi diin vriendelike aengesicht. Dat
20 geminde cussen daer du dat aensichte diins
doden soens mede cussedes. moet mi wesen
ene vriendelike uersoenyngte tegen hem.

f.100v

Die wonden des rouwen die diin moeder
like herte mit groten wee doersneden. die

moeten mi uercrigen herteliken rouwe
voer mine sonden. O vrouwe diin ont
5 fermelike suchten moet mi vercrigen een
stedich begere diinre soens. Ende diin grote
screyen ende droeuige becarmen. moet mi
in regenen tranen saliges berouwes. Dine
woerde die vol waren van droefheden. die
10 moeten wt mi verdriuen ydelheit lediger
woerde. Ende diin screyenlike gelaet. mo
et in mi verdoden alle vriheit ongeesteli
ker seden. O salige maget diin herte dat
genen troest en ontfenc. moet mi geuen
15 versmadenisse weerliker minnen. ende moet
mi in vloeyen den sueten smaec godliker
minnen. welke dat bruloft cleet is. mit
welken si gecleet moeten wesen die den
here der glorien die gebenedide vruchte
20 diins bukes ende di ioncfrouwelike moder
inden paradise der ewiger weelden myt
volre bliscap begeren te sien Amen. *middach*

f.101r

O sone gods schiin des **xci. artikel.**
ewigen lichts scoenre dan die sonne
hoe leggestu nv onder den cruce doot inden
schoet diinre droeuiger moder. *vers* Wes gegruet
5 O onbeulecte spiegel der **xcii artikell.**
godliker mogentheit hoe bistu nv verdon
kert mitten zwarke der doot. *vers* Wes gegruet
O scone beelde der vaderliker **.xciii artikel**
goedertierenheit. hoe bistu dus vermagert
10 mitter dorheit des doots. *vers* Wes gegruet
O sachtmoedige lam hoe bistu **xciiii artikel**
dus snodeliken gehantiert. *vers* Wes gegruet
O alre heren heer ende coninc **xcv artikel**
alre coningen. hoe bistu dus geworden een
15 laster der menschen ende een verwarpinge
des volcs om minen wille. *vers* Wes gegruet
Here verhore miin gebet. ende miin ropen **gebet.**
O douwende vuer ende bernende douwe

20 vader der ontfermherticheit *ende* god alles
troestes. Ic bidde geweerdige mine ellendi
ge siele diin misformede beelde is. weder
te formene *ende* also te trecken na di mit

f.101v

5 verborgenre sueticheit diins troestes die
dinen uercorenen minnaren wel kondich
is. op dat mi om dinen wille snode werden
moet alle uerganclike dingen. *ende* verdrie
5 ten moet alle ruste die buten di is. *ende* dat
mine siele mit verlangen der begeerten
na di alleen al op waert suchten moet.
O onbegripelike schiin des ewigen lichts.
ic bidde verlichte miin donker verstant op
10 dat ic in allen dingen dinen behaechliken
wille moet bekennen. O heylige geest ho
nichuloeyende riuere des hemelschen para
dises geest der sueticheit. *ende* suete brant
der minne des vaders *ende* des soens besal
15 ue miin herte mitter saliger saluen diinre
lieften. *ende* doe mi wassen *ende* toenemen in
godliker minnen. *ende* verlene mi dat miin
herte gewidet *ende* gebreydet moet werden
in broderliker minnen. *ende* alstu miin herte
20 bemorwet hebste mit waerachtiger minnen
totter noetdursten miinre naesten so ghif
mi dat ic hem mildelike te hulpe come in

f.102r

5 allen noetdurstigen dingen. O ihesu suete
lam ic bidde delige die ulecken miinre
sonden mitten vleysche diinre gebenedider
menschheit. *ende* betalen miin schult *ende* en laet
mi mit drugen ogen dinen onschuldigen
doot niet ouerdencken. mer lere mi mede
dogen te hebben mitti *ende* mit alden genen

F.101v, 13-14 De woorden 'brant der minne' zijn doorstreept. Boven de woorden 'der minne' staan de woorden 'liefde vlamme' geschreven in een moderne hand. Hand 3 volgens de indeling in het hoofdstuk over provenance.

die in dogen *ende* in liden siin. O almachtige
god. ic bidde onderscheyde mine saken van
10 weerliken *ende* ydelen menschen. die eerdscce
genuechte soeken *ende* wtwendige schoen
heit groet rekenen *ende* eer der werlt min
nen. *Ende* ghif mi die een arm wormken bin
te comen tot dier ewiger eren. Daer ic di
15 mit dinen wtuercoren inden rike des
hemels moet louen *ende* glorificieren in
ewicheden. ~~Amen.~~ **xcvi. artikel. auonts**
O minlike moeder salige maget hoe
droeuich satestu onder den cruce
20 doe diin lieue soen doot lach in dinen ionc
frouweliken scoet. *vers* Aue maria **xcvii artikel**
O vrouwe ic bin mit herten *ende* mit monde

f.102v

huden gedachtich tot diinre ewiger eren
dine iamerlike bede. in welken du bades
den genen die diin sueten soens lichaem
of namen van diinre borst om te begrauen
5 **vers**Aue maria *gratia* plena. **xcviii artikel**
O droeuige moeder ic gedencke oec diin
re droeuiger ofscheidinge vanden grauene *vers*Aue.
Oheilige maget mit gedach **xcix artikel**
tiger herten ouerpensede ic die ontferme
10 like voetstappen diins wederkerens van
den grave. *vers* Aue maria *gratia*. **.C. artikel.**
O coninginne des hemels ic gedencke
oec diins gestadigen geloues dien du al
leen behieldes tot dinen enigen soen in al
15 sinen node. *vers*. Aue maria *gratia*. **gebet III**
O heilige ioncfrouwe maria sonderlin
ge beelde der godformicheit keyserinne
der genaden. Ic bidde geweedige mi mit
dinen heiligen gebede te uercrigen van dinen
20 lieuen soen dat ic ouermits die cracht siins
gebenediden lidens. *ende* diins rouwighen

medelidens. al mine tribulacien *ende* druck

f.103r

ende droefheden mogen bouen gaen. Ick
bidde vrouwe leer mi ontvlien alle beco
ringen inder toelucht der wonden diins
soens. *ende* dat ic mi in sinen graue besluten
5 moge tegens alle tiitlike sorchuoudicheit
ende stadelike bliue in siinre minnen. O glo
riose moeder make mi weerdich te bescou
wen in uwen lieuen soen siin godlike aen
sicht. *ende* dat onbegripelic licht van aensicht
10 tot aensichte te bescouwen. *ende* den vrede
die allen sinnen bouen gaet ewelic te smaken
Ic bidde gebenedide vrouwe dat mi ghe
schien moet te besitten die vruchtbaerheit
der ewiger weelden. op dat ic mi moege
15 verbliden inder godliker claerheit. *ende* dat
ic ewelic moet vermaect werden inder
ommeteliker soeticheit *ende* rusten inder on
wandelbaerre ewicheit. O hoechste throne
der heiliger drieuoudicheit. ghif dat miin
20 verstant uerlicht werde mitten licht al
re waerheit. mine wille bedouwet werde
mitter sueticheit des hemelschen douwes

f.103v

mine gehuechnisse dronken werde vanden
lopenden water der hemelscer weelden. O
heilige moder die sittes ter rechterhant der
mogentheit diins soens. Ic bidde help my
5 dat ic ouermits dinen gloriosen gebeden
daer comen moge daer dat onbegripelike
licht op gaet dat *nimmermeer* en daelt. daer
die onsprekelike vrede ge oefent wert. die
nimmermeer verstoert en wert. daer die af
10 grondige fonteyne alles goets vloeyt. die
niemant wt putten en mach. daer die got
like mogentheit alle dinge onthout myt
ewiger rusten. daer die gotlike waerheit
ewelike luchtet. daer die godlike minne

15 mit sueticheit ewichs troestes altoes douwet.
daer die heilige drieuoudicheit leuet ende
regniert almachtich god. een inder substan
cien. drieuoudich inden personen. Vader soen
ende heilige geest in ewicheit der ewicheyt.

20 AMEN amen

f.104r

**Hier begint Sunte bernaerdus con
templacie vander passien ons heren op
die seuen getiden vanden dage**

SEpcies in die laudem dixi ti

5 bi ||| ¶ Daud die propheet die
de passie ende die pine ons heren
ihesu *christe* te voeren inden geest
heeft bescouwet. die danckede gode der pas
sien die hi liden soude ten seuen getiden. Ende
10 die sprac dit voerscreuen woert. Sepciesr.
Dat beduut aldus O here ic heb seuen wer
ue inden dage diin lof gesproken. Want
die prophete die de passie heeft bescouwet eer
dat si gesciede. Hier mede siin wi geleert
15 dat wise bescouwen sullen also alst gesciet
is ¶ Hier van sprecht die siele inden boec der
geesteliker minnen ¶ fasciculus mirre di
lectus meus inter vbera commarabitur.
Ende sprecht aldus. miin siel sel woenen in
20 miin herte als een vatekiin vol van mir
ren. Ende meent aldus dat die gene die ver
coren hebben ihesum voer hoer lief. die sellen

f.104v

die bitter mirre siinre passien in hoer her
te hebben. op dat hem dat geestelike herte
oefene in dat bescouwen ihesu *christe* siinre pas
sien. Ende op dat die mensche dicke dencke

F.104r, 4-5 Sepcies in die laudem dixi ti / bi: Dit is een onderdeel van psalm 118. Met rood onderstreept.

F.104r, 10 Sepciesr: Met rood onderstreept.

F.104r, 17-18 fasciculus mirre di / lectus meus inter vbera commarabitur: Met rood onderstreept. Dit is het begin van het Hooglied van Salomon.

5 op die passien. *ende* in siinre herten hebbe den
genen die om sinen wille gepassiit *ende* ge
piint wart. Daer om meen ic hem te scri
uen een maniere van een bescouwen der
passien als ic alre cortste mach ¶ Want
10 dit is een beghin eens goets leuens daer
men alle geestelike doechden in sel vercri
gen. Hier om seldi weten die gene die hier
in voert sellen nemen. die sellen geerne
enich wesen. Si moeten hem hoeden van
15 genoegliker spisen. van veel drinkens.
ende van onnutten woerden *ende* bliscap van
wtwendeliken troeste van creatueren. Want
dese siin contrarie der passien ¶ Het en ta
met niet dat die gene vele gracie der pas
sien in siinre herten hebbe die hem geeft
20 tot wtwendelike bliscap *ende* genoegchte de
ser werlt *ende* siins lichaems ¶ Oec seldi weten

f.105r

als die meisters spreken. dat een grof gest
maect van veel luttel. also maect een sub
tiil geest *ende* vernuftich van luttel veel. daer
om ist sake dat ic der passien niet en ver
5 uolge telken getide op dat alre wterste.
dat laet ic op dat elc na siinre vernuft. *ende*
na dien dat hi die gracie heeft daer toe te
denckene. *ende* na dien dat hi die tiit heeft
Ende selt merken dat gi v selt hebben in we
10 nen in claeghelike woerden in bedroefder
herten. recht of ghi uwen here voer uwen
ogen saget die pine liden tot elker tiit.
Ende gi selt beghinnen te compleet. Want
compleet beduut dat ueruult is. Want
15 *ihesus* doe veruult hadde siin tiit die hi pre
diken soude. **Dese contemplacie begint
hier Dencke dit te compleetiit**
Hier beginte dencken inden geeste
ende sich mitten oghen diins herten
20 hoe *ihesus* sat en witten donredach mit sinen

iongeren *ende* at dat paesch lam. hoe hi sprac
dat hoerre een hem verraden soude. *ende* si

f.105v

hem onsculdichden. hoe hoechlic dat hi
die maeltiit dede *Ende* danc hem siins lich
aems *ende* siin bloets dat hi hem daer gaf
den apostelen. *ende* hi die voeten siinre ion
5 geren dwoech. *ende* hoe hi daer na predicte
ende hem seide van siinre doot. daer si seer
om bedroeft waren ¶ Hier na denc hoe hi
ghinc opten berch van oliueten daermen
hem vaen soude. *ende* hoer mitten oren diins
10 herten hoe hi spreect tot sinen iongeren.
Staet op en laet ons gaen. *ende* laetdy
duncken oft u daer biste *ende* hi di oec me
ne. *Ende* du selten antwoerden inden geeste
Ihesus *here* waer sellen wi gaen. Te miinre pas
15 sien daer ic lichaemlic van v verscheyden
sel werden. Ic sel slaen den herden *ende* die
scapen sellen verstroeyt werden. *Ende* wie
dat mi na volgen wil boer op siin cruce
ende volge mi na Antwoerde hem inden geest
20 Och lieue *here* ic ga mitti te liuen *ende* to dode
soe en wil ic di niet begeuen. Mer lieue *here*
en laet mi niet verscheyden van dinen

f.106r

heiligen tegenwoerdicheit ¶ Hier na denc
hoe hi ginc voert mit sinen iongeren in
een boemgaert bi getsemani *ende* daer pre
dicte hi menich scoen sermoen *Ende* alst na
5 kede der middernacht dat hi van hem
scheiden soude werden. doe nam hi sinte
Jacob. sunte Peter. *ende* sunte Jan wt den
iongeren. *ende* leydse opten berch van oli
ueten. *Ende* du selte al bi dinen *here* bliuen.
10 *ende* hoer hoe hi spreect tot hem. sit hier
soe lange dat ic bede ¶ Hier denc dat hi
sprac. miin siel is bedroeft totter doot.
Ende sich hoe ynnichlike dat hi aenbede sinen

hemelschen vader *ende* mit groter anxte
15 sprac hi vader oft mogelic si so laet den
kelc der pinen van mi gaen. *Ende* als hi we
der quam vant hise slapende ¶ Hier selt
du groet mededogen hebben. alstu dinen
here sietste staende in so groter noot *ende* on
20 getroest ¶ Hier mogestu alte veel viinden
dattu sprekest tot dinen *here* te troesten *ende*
te beclagen *ende* te beden. *Ende* hoer mitten

f.106v

ore diins herten hoe hi spreect. Symon
slaepstu en moegestu niet een vre mit mi
waken. Waket *ende* bedet. op dat ghi niet en
vallet in becoringe. Die gheest is bereit mer
5 dat lichaem is te cranc. Dan antwoerde
hem. O *here* dat is alte waer *ende* bidt hem.
Och *here* du die geboden heues ons te
waken *ende* te beden Verleen mi die gracie
dat ic dat doen moet. *ende* al is die geest
10 bereet. dat lichaem is leyder alte cranc. Want
het is vol van slape *ende* van spisen dattet
niet een vre mitti volcomeliken en mach
waken ¶ Nu denc hoe hi ghinc hem te beden
anderwerf. *Ende* hoe hi quam *ende* si sliepen.
15 ¶ Derdewerf ghinc hi hem beden myt
groten *anxte*. *ende* viel op siin aenzichte. *ende*
lach vtermaten lange *ende* daer so zwete hi
water *ende* bloet. *ende* daer soe quam een en
ghel hem te troesten ¶ Dit seltu ouerdenc
20 ken mit serigher herten. van enen milden
mededogen. *ende* du selte oec vallen op die
eerde mitten aenzichte. Dat is dattu bidden

f.107r

selte *ende* voerden ogen hebben. niet mitten
enen inden monde. *ende* mitten anderen in
der herten. *Ende* wanttu biddes. soe begheer
vmmer dat die liefste wille des heren daer
5 in gescie. *Ende* daer in bliue so lange dattu
getroest werdes vanden enghel. *ende* naden

exempel ons heren. so seltu lange beden. Want
hi hem driewerf bede. dat is dattu bidden selste
voer dinen vrienden. voer dinen sonden. voer
10 dine vyande. voer alle die leuen of doot
siin ¶ Hier seltu sien inden geest ene gro
te scaren ioden comen om onsen here te vaen.
ende sie hoe hi hem tegen gaet. ende hem siin
iongeren volgen mit groten anxte. mer
15 hi sterctse dat si genen anxte hebben en
sellen. Ende sprac tot judas en tustene. vrient
waer toe bistu gecomen ¶ Denc hoe oet
moedich was diin here dat hine tustene ende
hieten vrient die hem verriet. ende totter
20 doot brochte: ¶ Wee hem die geestelic scy
nen. ende willen wesen vriende gods. ende
niet en siin. Want weerlike lude heten

f.107v

knechten. ende geestelike lude heren vrienden
Want *christus* selue sprac tot sinen vrienden
ende tot sinen iongeren. nv en hete ic w niet
meer knechte. mer vriende. Want ic
5 w alle dinc geseit hebbe dat ic van my
nen vader hebbe ontvangen. ende w be
hoert die werlt te vlien. ende dat lichaem
te dwingen. ende den vyant te verwinnen
Mer leyder vele lude geliken Judase. Als
10 die gene die na horen genoechten leuen.
ende geestelike schine dragen van buten
Hier na denc hoe rouwelike ghinghen
sine iongeren van hem .Och hoe noede
ende hoe ongetroest mosten si en begeuen
15 mit iamerliken suchten ende mit screien
der stemme riepen si ende spraken. Och lie
ue meister ende goede vader. waer sellen
wi vlien waer mogen wi gaen. Och
here god hoe dicke sagen si omme. ende sagen
20 hoe *christus* geuangen ende gebonden wert ende
wech geleit. dien si soe wtermaten seer
minden. Och hoe dicke vielen si ter eerden

f.108r

ende riepen inden hemel om wrake ¶ Och
vrient denc of siin moeder daer bi hadde
geweest. wat mochte si gedaen hebben.
ende denc in die seluen. Och lieue vrouwe
5 hoe en denct ghi niet. *ende* hoe en bedroef
di v niet. dat v wel lieue kiint. *ende* miin
wel lieue *here* so iamerlic wert gehandelt
Och suete maria hoe droeulich dach *ende*
hoe iamerlike wart v morgen. als ghi
10 hoerde dat v lieue kiint geuanghen is
¶ Hier seldi weten dat *ancelmus* vraghet
maria. Och maria wat is v geboetscapt
dat v kiint geuanghen was. Si antwor
de weder *ende* sprac. Hoer mi dat alte screye
15 lic was. die iongeren quamen lopen *ende*
riepen al screyende. Och alre liefste vrou
we. diin lieue kiint *ende* onse meister die
is geuanghen. *ende* wi en weten niet leyder
waer hi geleit is. Hi is gebonden *ende* of
20 sine te male gedoot hebben des en weten
wi niet. *Ende* denc hoe bitterliken screyen
dat daer was van marien *ende* horen siis

f.108v

teren daer si mede woenden. *ende* hoe iamer
like dat die iongeren daer saten bi marien
ende screyeden. Och hoe mochte een mensche
dat laten. hi en moste mede screyen mit
5 den bedroefden geselschap ¶ Nu denc op
ihesus *ende* beclaechen. Och lieue *here* hoe ghinct
di onder die woluen *ende* die bose honden. als
een sachmoedich *lammekiin* gebonden. als
die meisters spreken. Ghi waert mit een
10 helde gebonden om vwen hals *ende* uwe
hande. *ende* so wordi iamerlike getrect *ende*
gesleept als een moerdenaer. Si beten
hoer tanden *ende* bespotten v mitt enen leli
ken gelate. *Ende* sloegen v *ende* leyden v tot
15 annas huse daermen uwer wachtede mit

bitteren sinne ¶ Hier moechstu dencken hoe
iamerlike dat si en hantierden doe sine cre
gen. si sloegen *ende* bespotten *ende* bespuweden
Ende al dat seldi dencken tusschen compleet
20 *ende* Metten. **Dit dencke te metten tiit**
Te mettentide seldi ontspringhen
mit tranenden oghen *ende* mit seriger

f.109r

herten om die dingen die du te complete
tiit gedacht heuest ¶ Ende dan seldi inden
geeste dencken. *ende* sien uwen here sitten alle
ne onder die ioden gesceiden van sinen
5 iongeren *ende* van sinen vrienden. denc in
diin herte *ende* sprec tot hem. O here ihesu *christe*
hoe versmaet *ende* hoe ongetroest sitti hier
allene onder den bosen volke. *ende* ic v niet
helpen en mach. O miin enige troest wair
10 siin uwe vriende die v helpen soudent. hoe
droeuich dat sunte ian *ende* *sancte* peter waren
doe si dat sagen Ende denc hoe *christus* sprac tot
den ioden Ic segge v voerwaer. ghi selt
den gods soen sien sitten ter rechterhant siins
15 vaders. Als dat hoerde die bisscop. so scoerde
hi sine cledere van toerne *ende* sprac. Die dro
genaer spreect gode aen siin eer. Ende daer
so sloegen sine. die ene aen siin aensicht *ende*
bespotteden. die ander sloegen aen siin wan
20 ghen *ende* op siin hals. *ende* si trecten bi sinen
haer. Want al dat quaet dat si dencken m
ochtten. dat deden si hem. Want si uerwoet

f.109v

waren als honden *ende* gram. daer om en
hadden si geen ontfermherticheit ouer
hem ¶ Och lieue vrient denc in diin her
te. oft u dit gesien haddes. en soudes du
5 niet neder geuallen hebben op dinen here

F.109r, 11 *sancte*: De kopiist heeft hier ineens gekozen voor een latijnse afkorting. Deze afkorting wordt verder alleen herhaardelijk in de litanien genoemd.

ende bescudden hem. ende ontfangen die sla
ge ende die stote voer dinen here. ende spreken
totten ioden. Laet gi bosc honden ende doet
minen here niet soe groet onrecht. ende slaet
10 mi voer hem. Ende des gelic machstu alte
veel viinden dattu sprekes totten ioden.
ende sprec tot onsen here. O lieue meister. O
enige troest. O here hemelriics ende eertriics
waer om li di so grote pine van desen bo
15 sen volke ende gi mochtse alle doot slaen
mit enen woerde ¶ Hier na seldi dencken
hoe sunte peter sat ende warmde hem biden
vuere van buten. want dat vuer van bin
nen der waerre minnen was wt gedaen Ende
20 denc hoe hi ihesum versaecte daer hiit aen
hoerde. Doe sach hem onse here aen mit enen
ontfermeliken aensichte. Ende als dat peter

f.110r

vernam. soe wort hi weder ontvoncket. als
dat hi ghinc vren huse ende screyede bitter
like ¶ Denc als spreect ancelmus dat hi daer
vant die moeder ons heren. ende maria mag
5 dolena die daer iamerlike screyede. ende cla
geden. Och hoe trouwelike vraechden sy
peter na ihesum. Ende peter sprac mit luder
screyender stemmen. O maria lieue vrouwe
si gi hier Och hoe rechte iamerlike wart
10 v alre liefste kiint ihesus gepiint ¶ Och hoe
hart ware dat herte. dat niet en smoute
van tranen. alset bedochte dat screyen ende
dat wenen dat dear was onder die lieue vrien
den. Och lieue vrient bliif ene cleyne wile
15 in desen bescouwen. ende screye mit marien
ende mit sunte peter. ende mitten anderen vrou
wen Och hoe salich siin die ogen ihesu christi
die mit enen aensiene peter verlichtede dat
hi so bitterlike weende om sine sonden. O

20 milde vader. O goedertieren god. Ic bid v
dat ghi mi aensien wilt mit uwen ghe
benediden oghen der ontfermherticheit.dat

f.110v

ic oec mine sonden moge bekenne *ende* be
wenen. also dat si mi vergeuen werden *ende*
ic dine pine mit marien *ende* mit sunte peter
moge beclaghen *ende* bewenen. *Ende* gif mi lie
5 ue heer dat diin bitter doghen nummermeer
wtmiinre herten comen en moet ¶ Daer
seltu bidden hem om siinre gracie *ende*
om diinre zielen salicheyt. *ende* wat di een
hinder is teghen hem. soe bidde hem dat hi
10 di daer van verlosse. **dencke dit te prime**
TE prime tiit seltu mit droeuigher
herten dencken al screyende. hoe die
ioden quamen *ende* namen onsen here geuangen
ende gebonden *ende* hebben hem geseynt tot cay
15 phas onder den volke. recht als een bose
mensch. *ende* sie hoe men hem leyde daer also
veel volcs was vergadert *ende* siet hoe dat
sine aenriepen *ende* spraken. O ihesus si di een
propheet. hoe en wisti dit niet. *ende* bespotten
20 hem des geliics spraken die bose ioden veel
tot onsen here ¶ *Ende* du selte comen tot hem
ende vallen hem te voete *ende* beclagen sine

f.111r

pine *ende* siin verdriet. *ende* dan so hore hoemen
hem vraghet. Of hi si des gebenediden gods
soen. *ende* hi antwoerde alte oetmoedelike. du
sprekestet. *ende* seide oec als hi des nachtes ghe
5 sproken hadde. Ghi selt noch sien des menscen
soen sitten ter rechterhant siins vaders. *Ende*
doe waenden die ioden. dat hi gode aen siin

F.110r, 20 Midden boven de woorden 'goedertieren' en 'god' staat het woord 'Jesu' geschreven in een moderne hand. Hand 3 volgens de indeling in het hoofdstuk over provenance.

21 Midden boven de woorden 'mi' en 'aensien' staat het woord 'ook' geschreven in een moderne hand. Hand 3 volgens de indeling in het hoofdstuk over provenance.

ere gesproken hadde. *ende* sloegen mit horen
handen in siin aensichte *ende* op siin hals. *ende*
10 bespogen dat lieflike aensicht dat scheen
recht of hi malaetsche hadde geweest. dit
was tot cayphas huse. Want als spreec
ancelmus. dat maria spreec aldus. Des
15 morgens vro leiden si miin kiint wt an
nes huse tot cayphas huse. *ende* doe alre eer
ste sach icken na dien dat hi geuangen was
ende ic liep snellike *ende* sach dat siin lieflick
aensicht was bespogen vanden ioden *ende*
20 siin haer getogen was. screyende riep ic
mit luder stemmen. O wi o wach miin alre
liefste kiint. hoe rechte iamerlike so sie ic
di nv. die also dicke van dinen minliken

f.111v

aensicht verbliit was. *ende* ic wolden om
beuangen hebben in minen armen. mer ic
wert alte onweerdelike wech gescouen van
den ioden ¶ Hier na denc hoe datmen hem
5 voert leide van cayphas huse tot pylatus
al gebonden. daermen hem veroerdelen sou
de. *Ende* daer was al dat volc uergadert.
Want si vergaderden daer te priimtiit
om ihesum te veroerdelen. Daer om sellen
10 wi vergaderen tot deser tiit hem te louen
ende te dancken. **Te tercie tiit dencke**
TE tercie tiit dan seltu dencken. hoe
dat die mare is gecomen ouer alle
die straten van iherusalem dat die ioden ihesum
15 geuangen hebben *ende* doden willen. *ende* alstu.
dat hoers. so loep mit screyenden oghen
voer ihesum. *ende* sich hem also gebonden *ende*
bespogen *ende* geslagen *ende* so rechte smade
like gehandelt. *ende* hi hem niet en onschul
20 dichde ¶ Nu denc hoe ihesus omme sach *ende* sach
siin moeder so groten rouwe driuen. wat
pine moste hem dat wesen. Want hi hadde

f.112r

meerre liden van siinre moeder dogen .dan
van siin selues pine *ende* sprec tot hem. O lie
ue vader O soete troest. in allen siden is diin
rouwe *ende* weder moet. Och hoe iamerlike
5 *ende* hoe droeflike is dit ouer te dencken in
enen minliken geesteliker herten mit ynnic
heden ¶ Hier na denc hoe dat hem pylatus
sende tot herodes. Daer wart ene grote ver
gaderinge van volke die hem na volchden
10 Och maria hoe mocht gi gaen inden dran
ge. Och hoe geerne hadde si bi hem geweest
mer si en mochte. *Ende* du selte se troesten *ende*
leidense. *ende* hoe gheerne dattu se troesten
soutste. oft u mochte. Och si was daer een
15 exempelaer der droefheit alden genen die
ihesum mynnen ¶ Hier denc hoe dat hi stont
voer herodem. die geerne mit hem gespro
ken hadde. *Ende* wat si hem vraechden hy
zweech al stille. *ende* hi stont gebonden als
20 een sachtmoedich lammekiin. *Ende* herodes be
spotten daer mit sinen volke *ende* hielden en
voer een dwaes. *ende* sendene weder tot pilatus

f.112v

¶ Hier na denc hoe dat hem pylatus vra
gede. *ende* hoe hi antwoerde. *ende* hoe datten
pylatus woude laten gaen *ende* hem die io
den crucen wouden *Ende* denc hoe datmen
5 hem nam *ende* ontleden. O ihesus hoe ontcle
det men v. du die die naecte plagest te cle
den. *Ende* sie hoe men hem biint an die co
lumne. *ende* sprec tot hem oetmoedelic. O soe
te ihesus hoe iamerlike biint men v die de
10 geuangene vanden bosen geeste plegest
tontbiinden. *Ende* bescouwe hoe hi naect
ende bloet staet gebonden geredt om die ca
lumne. *ende* sich hoe die vermaledide ioden
quamen mit geselen *ende* mit roeden *ende*
15 sloegen hem dat siin gebenedide lichaem
niet heels en hadde vanden hoofde totten

voeten ¶ Sich hoe men hem ontbant doe
si *hem* moede geslagen hadden. *ende* hoe sine
cleden mit purpur als een coninc *ende* mit
20 siden clederen *ende* setten in enen stoel *ende*
croenden mit eenre doernen croene. *ende*
gauen hem dat *septrum* in siin hant. O lie

f.113r

ue vrient sich hoe diin *here* sit te bespottene
die coninc is alre coningen. Nv sich hoe siin
heilige bloet loept langes siin vriendelike
wangen. Nv sich hoe ongenadelike dat sine
5 sloegen *ende* spraken. God guet v der ioden
coninc. *ende* vielen op haer knien. *ende* stonden
op *ende* sloegen *hem* bi siin minlike kinbacken
ende spoegen in siin aensichte. hoe oetmoede
lic *ende* hoe geerne hi dat leet van minnen

10 ¶ O god vader van hemelriic. waer om
doechstu dat diin lieue kiint aldus grote
smaetheit lidet. Och *here* du biste genadich
alle die totti roepen. *ende* wes en bistu niet
genadich minen lieuen *here ihesu christus*. waer om
15 en laetstu niet comen diin engelen dat si
hem helpen. *ende* dat si dese vermaledide
ioden verderuen die hem dese grote pine doen

¶ Hier na denc hoe onsachte dat sine op
boerden. van daer hi geseten hadde. *ende*
20 leyden voert mit eenre doernen crone *ende*
gecleet mit purpure. *Ende* pylatus sprac.
siet hier een mensche *ende* si riepen mit luder

f.113v

stemmen cruustene cruustene. Och lieue
vrient denc doe maria dat hoerde dat si
soe riepen hoe iamerlike dat si doe liet.
ende denc doe pylatus sach dat hi en niet
5 uerlossen *ende* mochte. gaf hi dat oerdel ouer
hem datmen crucen soude. Och des zwa
ren oerdels. dat daer die soete *ihesus* moste
steruen. Och denc wat maria mochte doen
daer si buten den huse stont mit horen vrien

10 den die hoepten dat hi quiit soude gaen.
Ende dat sine sach comen vten huse als een
moerdenaer. Och hoe bitterlike dat si doe
screyede. Och hoe iamerlike dat si sloec h
hoer handen ¶Nv denc als die ioden dat
15 cruce op sinen hals leiden. van crancheden
en mocht hiis niet dragen. Och lieue here
want gi dat cruus der pinen hebt gedra
gen om minen wille. Ghif mi here dat ick
dat cruce der waerre penitencien moete
20 dragen in minen lichaem. ende v doeghen
in miinre herten. soe dat ic in desen ellen
digen leuen mit v uerenigen moet inder

f.114r

gracien dat ic nvmmermeer van v verscheiden
moet werden inder ewiger glorien¶Ende
dan sellen wi comen op den berch van calua
rien daer hi leit dat cruce neder ende sich hoe
5 hem die ioden bereyden Ende sich hoe droeuich
stont maria mit horen vrienden. **te sext tiit**
TE sexte tiit denc mit drouiger her
ten. hoe dat volc uergaderde mit
groten gelude daermen ihesum doden soude.
10 Ende sich hoe si quamen mit grammen gemoe
de ende toegen hem wt sine clederen. Ende sich
mit hoe groter pinen men hem wttrecte
siin naeste cleet. want het vaste an siinre
heiliger huut cleuede vanden bloede daer
15 hi of gegeselt was. Och lieue vrient sich
hoe sine wonden. van nuwes begonden
te bloeden. Och hoe liep hem siin bloet
langhes sinen lichaem neder. Och soete
maria droeuige moeder. wat anxe was
20 v nakende. Sich hoe maria coemt. ende
biint horen hoefdoec om siin lenden ¶ Hier
na denc hoe si dat cruce bereet hadden ende

f.114v

spraken. ihesus here coninc coemt hier op leg
gen. Och hoe geerne hi dat dede. mit gro

ter minnen. ende mit hoe groter uerduldic
heit hi dat leet. Hoe sachtmoedich hoe ge
5 hoersamich. so ghinc hi op dat cruce leggen
O god vader van hemelrike. hoe wel dede
v siin gehoersamheit ¶ Nv sich mit droeui
ger herten. hoe datten die ioden recten opten
cruce mit enen stompen nagel. naghelden
10 si die een hant anden cruce. Daer namen
si een seel. daer si die ander hant mede
recten totten gate daermen die ander hant
in soude nagelen ant cruce. Want si had
den die gate so wide wt geboert dat si dat
15 gebenedide lichaem mosten soe seer recken
eer si handen ende voeten mochten bringen
totten gaten. Die nagelen waren stomp
ende dicke dat si die wonden verwlden mer
te hant als sine op boerden want dat
20 lichaem zwaer was. soe begonden die won
den te widen ende te scoeren. ende dat heilige
bloet liep langhes den cruce neder ¶

f.115r

Och lieue vrient denc wat groet hantge
slach was daer van sinen vrienden ende sonder
linge van siinre moeder die daer quam
staen onder den cruce die ontfinc dat bloet
5 van sinen lichaem ¶ Nv sich hoe siin bloet
liep langes sinen armen ende sinen lichaem
ende langes dat cruce. Lieue vrient sich ho
die ouerste priester ende ware biscop staet
ende offert sinen lichaem mit wtgerecten
10 armen op dat autae des cruces sinen
hemelschen vader Sich hoe hi verheuen
is anden cruce. Als moyses een serpente
verheuen hadde inder woestinen. als die
kiinder van israhel gebeten worden vanden
15 venyne. ende als si den serpente aensagen.
worden si gesont. Soe wie sinen vyant
wille becoren. die sal ihesum christum sien han
gen anden cruce ¶ O lieue vrient aenscou

we den wisen meister. *ende* leer hoe hi leert
20 sinen kiinderen. *ende* aensie die woerde die
ic v scriuen will. *ende* dencse ouer ynnichlike
¶ Ten eersten male sprac hi. Vader *verghif*

f.115v

hem want si niet en weten wat si doen.
Ten anderen male sprac hi totten scaker
die siin quaetheit bekende. huden seltu mit
mi wesen inden paradise ¶ Ten derden mael
5 beual hi siinre drouiger moeder. *sunte Ian*
sich hier is diin moeder. Dus is elc goet
mensche een kiint *marien*. *ende* si is een moe
der alder geenre die hoer dienen ¶ Ten vier
den mael sprac hi tot sinen vader. *Miin god*
10 *miin god* waer om hebstu mi gelaten. Dit
en sprac hi niet van onverduldicheit. mer
hi dede ons daer mede te weten. die groet
heit siinre *pinen* die hi leet. recht of hi die
gods soen niet en hadde geweest. Hier *omme*
15 sellen wi geerne liden om sinen wille. want
hi so vele geleden heeft om onsen wille ¶ Ten
viiften mael sprac hi. *mi dorst*. sich *men* gaf
hem drincken edic *ende* galle. Och soete *ihesus*
van groter *pinen* soe smacht v seer. want v
20 dat bloet ontlopen was. *ende* v en mocht
anders niet werden dan die bitter dranc.
Och mocht ic vasten hondert iaer ic en mocht

f.116r

v niet gedancken des gerechts ¶ Ten ses
ten male sprac hi. Het is al volbrocht. recht
of hi seggen woude. al dat ic doen soude
inder werlt dat is volbrocht. al miin liden
5 is gecomen op enen eynde. die doot coemt
ic en mach niet meer ¶ Nu denc doe dese
twe lieue *marien* *ende* *iohannes*. stonde *ende*
weenden bitterlike *ende* van groten screyen
zwegen si al stille *ende* en mochten niet spre
10 ken *ende* si hoerden hem spreken *ende* als *ma*
ria hem sach *ende* hi hoer weder. so wart hi

seerre gepiint van siinre moeder dogen.
dan van siin selfs mertelie ¶ Och lieue vrient
blijft in desen bescouwen ene corte wile. ende
15 laet dat dogen gaen in diin herte dat
dese drie daer leden. Lide mit hem ynnich
liken. op dattu mit hem blide moghes
siin ewelike. **te noen tiit dencke**
TE noen tiit seltu dencken mit
20 screyenden gedachte. hoe die min
like here siin ogen neder slaet rouwelic
op siin moeder ende neygede siin hoeft

f.116v

tot hare waert recht of hi se sonde. Want
het moste daer aen een schede gaen. die
doot was hem bi¶Ende mit desen sprac hi
dat leste woert. Vader in dinen handen be
5 uele ic minen gheest. Ende mittien verscey
de hi ¶ Och lieue vrient denc doe siin
lieue moeder sach haer lieue kiint steruen
also bitterlike. och hoe iamerlike dat si
clagede. Mocht se spreken. soe waen ic
10 wel dat se gesproken heuet. Och lieue kiint
wien beueeldi uwe droeuige moder die
hier blijft also seer mistroest. Och lieue
kiint wie ghift mi dat ic voer di sterue
of waer om en sterue ic niet mede. Also
15 wi mit eenre minnen gemynnet hebben.
laet ons also mede steruen enen doot. Och
enige bliscap. O miin troest ghif mi dat
ic mede sterue. O ihesus kiint gedencke
diinre ontfermherticheit ende hoer diinre
20 bedroefder moeder het betaemt well
dattet tkiint hoer tgebet der moeder
O ghi bosc ioden en spaert mi niet. nv

f.117r

F.116r, 15 gaen: De kopiist lijkt hier een fout te hebben gemaakt en een poging te hebben gedaan dat te herstellen. De *a* lijkt meer op een *e* waar vervolgens nog een strek achter is gezet zodat het het verschijnen van een *a* krijgt.

ghi miin kiint gecrucet hebt. nv crucet
mi mede. op dat ic miin leuen eynde mit
minen lieuen kiinde. ¶ Aldus *ende* des geliken
soe moechstu alte vele spreken. want also
5 als spreect *ancelmus* dat hi hoer vraechde
of hoer rouwe een eynde heuet. *Ende* inden
geeste moechstu hoer oeck vragen. *ende* si
antwoerdi neen. *ende* seit *Symeons* pro
phecie en was noch niet volcomen. Dat
10 zweert des rouwen sel noch gaen doer
v herte. Want als miin kiint gestoruen
was. *ende* die ioden quamen *ende* namen die
scakeren die daer henghen bi minen kiinde
ende te braken hare bene. op dat si steruen
15 souden. *Ende* als si quamen tot *ihesum* so was
hi doot. dus so en braken si hem sine be
ne niet. Mer een ridder die bliint was.
die liet een spere setten op siin herte *ende*
stacken in sine side. Als ic dat sach dat
20 si dat deden den doden lichaem. doe wert
ic altemael ontsinnet. Die tranen had
den mi begeuen. want icse al wt gescreit

f.117v

hadde des nachtes *ende* des dages. Die
woerde en const ic niet gespreken die ic
in miin herte hadde. als ic se meende
voert te brengen dan so scoerden vanden
5 rouwe die stenen. Aldus so most ic bliuen
ende ic most leggen geliic enen doden van
rouwen *ende* van droefheden ¶ Och lie
ue vrient aldus moechstu bescouwen *dinen*
heer doot hangende aent cruce. Dine
10 vrouwe van *groten* rouwe al verghinc.
alle sine vriende seer screyeden. die ioden
dinen here bespotten. Dan moechstu holden
welke side die du willes. Ondertiden becla
ge *ende* bescreye mit *marien* *ende* hare vrien
15 den om den doot ons heren. Ondertiden
beschelde die ioden dat si dat grote ia

mer gedaen hebben. **te vesper tiit denc**
TE vesper tiit seldi comen mit gro
ter ynnicheit. *ende* rouwelic voert
20 gaen mit marien *ende* iosep van arama
thien *ende* mit nycodemus *ende* selt uwen here
helpen vanden cruce nemen. *ende* sich hoe

f.118r

begeerliken dat maria stont *ende* sach op
waert Alsmen die armen dede vanden cru
ce doe namensen *ende* custene vriendeliken
Ende du selten mede ontfangen in dinen
5 armen *ende* helpen dragen mit marien. Ende
sich hoe hi geleit wert dire screden vanden
cruce *ende* maria nam siin hoeft in horen
scoot *ende* custen alte rouwelike. *ende* begonde
alte bitterlike te screyen *ende* clagede alte
10 iamerlike *ende* seide. o wi o wach miin alre
liefste kiint wat heuestu gedaen. dat di
die ongenadige ioden aldus hebben ghe
cruet. In minen scoot heb ic di nv al doot
wat sel doen diin droeuige moeder. Wie
15 mi sone miin. waer is die bliscap die ic
hadde in diinre geboerten. Och in ho gro
ter droefheit is si verwandelt. Sech my
alre liefste sone enige troest. waer om so
hebste mi gelaten in so groter droefheit
20 Als maria aldus beclaechde *ende* bescrei
ede hoers kiints doot doe quam sunte
Ian *ende* leide siin hoeft op ihesus borsten. *ende*

f.118v

sprac. hier wt dranc ic die godlike soetic
heit mer leider nv drinc ic hier wt alle
rouwe *ende* droefheyt. Ende doe quam ma
ria magdolena *ende* screiede meer dan si
5 alle deden *ende* sprac. O wi.wie sel my
mine sonden nv vergeuen wie sel mi ont
sculdigen voer symeons woerden. Te wes
voeten sel ic nv sitten die mi sel leren die
godlike minne ¶ Nv want onse here niemant

10 en laet bedroeft die daer liden om sinen
wille. te troestene sine moeder *ende* sine
iongeren soe wert daer uerclaert also dat
siin lichaem ouer al so reyne wart. recht
of hi nye pine geleden en hadde behal
15 uen die heilige viif wonden die hi *ten* ionx
sten dage tonen sel daer van was siin
moder *ende* siin vrienden seer uerbliit ¶ Nu
denc doe ioseph *ende* nycodemus dat lichaem
wouden begrauen. doe heldet maria weder
20 *ende* liets niet nemen. *ende* sprac mit luder
stemmen al screyende. Och lieue kiinder
en begraves niet dus haestelike. mer

f.119r

geuerstet noch der droeuiger moeder dat
icken doch hebben mach doot *Ende* wildi
en *begrauen* so begrauet mi mede. want na
hem en mach my *nimmermeer* goet ge
5 schien. Die gene setten *ihesum* int graf. mer
si trecten weder nae haer recht of si en
woude behouden. mer die ander wouden
begrauen. Aldus was hier een striit die
minlike *ende* alte iamerlike was *Ende* alle
10 gader screyeden si so seer. dat si nauwe spre
ken en mochten. Want si sagen die moder
beroeft van allen troest. *ende* screyeden wel
also seer om den rouwe der moeder als si
deden om *ihesus* doot. Ten lesten most siit
15 liden datmen int graf leide. doe woude si
alles dinges tot hem daer in gaen. *Ende*
doe sijs niet en mochte meer sien hoer lie
ue kiint. doe ghinc si leggen opt graf. *Ende*
als *sunte ian* hoer woude leiden inder stat.
20 doe riep si so iamerlike. O *ian* lieue vrient
en doet mi niet so grote onrecht dattu
mi scydes van *minen* lieuen kiinde .

f.119v

Want hier so wil ic bliuen also langhe
dat ic sterue. *Iohannes* nam se ten lesten

ende leytse mit gewelt in die stat Ende alle
die gene die diese bloedich sagen ende so rou
5 wich die hadden medeliden mit haer.
ende spraken. Och hoe groet onrecht is dese
suerlike vrouwe gedaen ende haren kiinde
¶ Nv denc doe maria thuus quam. hoe
rouwlic dat si haers kiindes doot beclaech
10 de ende bedochte. alle die pine die hoer lieue
kiint geleden hadde ¶ Ende du selste gaen
bi hoer sitten ende screien mit hoer. Ende bidt
hoer innychliken voer di. ende voer dinen
vrienden. dat si ons moet gracie vercrigen
15 voer horen lieuen kiinde dat wi ons ver
enigen hier in enen geesteliken leuen. soe
dat wi nimmermeer van hem gescheyden
en moeten werden inder glorien hier bouen. Amen.
G od vader van hemelrike. **ghebet.**
20 Nv bidden wi oetmoedelike. Dat
ghi doer uwes selues doot. Ende doer uwer
moeder rouwe groot. Ende doer sunte iohannes

f.120r

droefhede. Ende doer al uwer vriende mede
Dat si ontvingen in uwer doot. Ons verlost
wt alre noot. Ende brenget ons ter ewiger
bliscap Onder dat lieue geselschap. Ende uwe
5 aensicht aldaer te scouwen ewelic. Amen
Dat verleen ons die hemelsche vader Amen
E nde du moechste alte veel viinden dat
du denken mogest nader subtiilheit des
geests ende der uernufticheit. dat hier niet in ge
10 screuen en staet. ~~Nota~~ . **Ghebet**
O here heilige vader om diin miltheit
ende diins soens passie die om mi den
doot leet. ende siinre moeder maria ouerdra
gende heilicheit ende sunte ians baptisten ende
15 aldar heiligen uerdienten Ic bidde di ver
lene mi arme sonder. al bin ic diinre welda

F.120r, 10 ~~Nota~~: Met rood doorstreept.

den onweerdich. dat ic di allene minne
ende in diinre minnen berne. altoes te dorsten
na diin eer. dat ic altoes diin pijn in miinre
20 herten moet hebben. miin onsalicheit te
kennen van allen menschen vertreden ende
versmaet willen wesen. niets niet en bewe

f.120v

ge mi dan du niets niet en bedroeu mi
dan die misdaet der sonden. Amen. |||

5 **Dit is een gebet tot onser lieuer vrouwen**
Heylige maria moeder ons heren
ihesu christe. in diin soens ende in dinen
handen beuele ic in desen dage. miin siel
miin leuen miin sinne miin gesichte
10 miin lippen miin hande ende voete ende
al miin lichaem. Beware mi here van ge
breke ende van sonden. ende van des duuels
becoringe ende vanden pinen der hellen. Ver
lichte miin herte mitten heiligen geest
15 ende mit diinre gracien ende doch mi altoes
dinen geboden onderdanich te wesen. ende
dat ic nummermeer inder ewicheit. van
di verscheiden en werde. Amen.

Bibliografie

- Anspach, Jacobus. "Overluidingen te Utrecht." *De Navorscher* 37 (1887): 582-587.
- Catholic Encyclopedia. "St. Boniface." Geraadpleegd op 14 augustus 2013. <http://www.newadvent.org/cathen/02656a.htm>.
- Clemens, Raymond, en Timothy Graham. *Introduction to Manuscript Studies*. London: Cornell University Press, 2007.
- Derolez, Albert. *The Palaeography of Gothic Manuscript Books: From the Twelfth to the Early Sixteenth Century*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Engen, John Van. *Sisters and Brothers of the Common Life: The Devotio Moderna and the World of the Latter Middle Ages*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2008.
- Freeman, Margaret B. *The St. Martin Embroideries: A Fifteenth-Century Series Illustrating the Life and Legend of St. Martin of Tours*. New York: The Metropolitan Museum of Art, 1968.
- Gerritsen-Geywitz, Gisela. "Het Utrechtse Draakje." In *Bijzonder Onderzoek: Een Ontdekkingsreis door de Bijzondere Collecties van de Universiteitsbibliotheek Utrecht*, geëdit door Marco van Egmond, Bart Jaski, en Hans Mulder, 18-25. Utrecht: Universiteitsbibliotheek, 2009.
- Heijden, Jan van der, Anton de Bruijn, Truus de Bruijn, Angelique Hajenius, Ru Hofman, en Gerrit Lankwarden. "Transcripties van stukken van het Vrouwenklooster". Geraadpleegd 2 augustus 2013. http://www.hetutrechtsarchief.nl/archiefbank/mais_proxy.aspx?mivast=39&mizig=210&miadt=39&miaet=1&micode=10054&minr=27693881&milang=nl&misort=last_mod%7Cdesc&miview=viewer.
- Henry, Clare. "The Watson Bequest." *The Glasgow Herald*, 30 juni 1981.
- Hoogstraten, David van, en Matthaëus Brouerius van Nidek, eds. *Groot Algemeen Historisch, Geographisch, Genealogisch en Oordeelkundig Woordenboek - Vol. 2*. Amsterdam: Brunel, Wetsteins, Waesberge, de Coup, Humbert, 1725.
- Hyma, Albert. *The Christian Renaissance: A History of the "Devotio Moderna"*. Hamden, Connecticut: Archon Books, 1965.
- Kempis, Thomas à. *The Chronicles of the Canons Regular of Mount St. Agnes*. Rockville: Serenity Publishers, 2009.

- Koninklijk Nederlands Genootschap voor Geslacht- en Wapenkunde. "Genealogieën La Broij, Van der Burg, Fölting, Van Gorcum (kwartierstaat), Graeuwerd (Veldkamp, Veltkamp), Jochemsen, Lenssinck, Madern, Maitland, Van den Sigthenhorst en Udding." *Bijblad van De Nederlandsche Leeuw* 6 (1978).
- Leclercq, Jean. *The Love of Learning and the Desire for God: A Study of Monastic Culture*. Londen: Fordham University Press, 1961.
- Marshall, Sherrin. *The Dutch Gentry, 1500-1650. Family, Faith, and Fortune*. New York: Greenwood Press, 1987.
- National Gallery, London. "Jan Gossaert (Jean Gossart), 'An Elderly Couple'. The identities of the sitters." Geraadpleegd op 3 augustus 2013. http://www.nationalgallery.org.uk/paintings/research/jan-gossaert-an-elderly-couple/*/viewPage/6.
- National Library of Scotland. *Catalogue of Manuscripts acquired since 1925 - Vol. 5: Manuscripts 6406-7529; Charters and Other Documents 6001-7636*. Edinburgh: Her Majesty's Stationery Office, 1986.
- Nicolaïkerk. "Wat een Gebouw." Geraadpleegd op 20 augustus 2013. <http://www.nicolaïkerk.nl/wat-een-gebouw>.
- Obbema, P.F.J., en A. Derolez. "De Productie en Verspreiding van het Boek 1300-1500," in *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, geëdit door D.P. Blok, A. Verhulst, H.P.H. Jansen, en R.C. van Caenegem, 351-362. Haarlem: Fibula-Van Dishoeck, 1980.
- Overgaauw, E.A. "Saints in medieval calendars from the diocese of Utrecht as clues for the localization of manuscripts." *Codices Manuscripti* 16 (1992): 81-97.
- Poos, Lawrence R. "Social History and the Books of Hours." In *The Book of Hours in Medieval Art and Life*, geëdit door Roger S. Wieck, 33-38. Londen: Sotheby's Publications, 1988.
- Plummer, John. "'Use' and 'Beyond Use'," in *The Book of Hours in Medieval Art and Life*, geëdit door Roger S. Wieck, 149-167. Londen: Sotheby's Publications, 1988.
- Princeton University Library. "Hand Binding. Blind Tooling." Geraadpleegd 5 augustus 2013. http://libweb5.princeton.edu/visual_materials/hb/cases/blindtooling/index.html.
- Reinburg, Virginia. "Prayer and the Book of Hours." In *The Book of Hours in Medieval Art and Life*, geëdit door Roger S. Wieck, 39-44. Londen: Sotheby's Publications, 1988.

- Staal, Casper. "The See of Utrecht: Relics and Reliquaries." In *The Way to Heaven: Relic Veneration in the Middle Ages*, geëdit door H.W. van Os, 163-198. Utrecht: Museum Catharijneconvent, 2001.
- Vey Mestdagh, J.H. de. *Liber Sigillorum: De Zegels in het Archief van de Ridderlijke Duitse Orde, Balijs van Utrecht, 1200-1811 – Vol. 1*. Haren: Knoop & Niemeijer, 1995.
- Vlaamse Erfgoedbibliotheek. "Handschrift: Getijdenboek." Geraadpleegd 23 aug. 2013.
<http://www.flandrica.be/items/show/706/>
- Werkgroep Truwanten, ed. *Truwanten: Een Toneeltekst uit het Handschrift – Van Hulthem*. Utrecht: HES Uitgevers, 1987.
- Water, Johan vande. *Groot Placaatboek Vervattende alle de Placaten, Ordonantien en Edicten, der Edele Mogende Heeren Staten 's Lands van Utrecht – Vol. 3*. Utrecht: Jacob van Poolsum, 1729.
- Wieck, Roger S. *Painted Prayers: The Book of Hours in Medieval and Renaissance Art*. New York: George Braziller, 1997.